

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

574 a no.

SUMAR:

J. I. I.

Semen Iușchevici	Leon Drei (Roman).
Demostene Botez	Viziune de Toamnă.—Primăvară rustică.
Lucia Mantu	File rupte.
Al. A. Philippide	Primăvară.—Komună.
Ionel Teodoreanu	Ș'atunci!
Mihai D. Ralea	Definiția revoluției.
Soare	Sonete (Noapte de vară.—Îți amintești).
Antonie Botez	Legiferări sociale în combaterea tuberculozității.
Dr. S. I. I. Galățu	Amintiri din război.
Dr. Ștefănescu	Cronica externă.
Eugen Filoții	Cronica științifică (Soarelă a lui Einstein, germane).
L. Florin	Opera fundamentală a lui Einstein.

RECENZII: M. Botez: O viață în România. — Octav Botez: Nichifor Croitoru. — T. Viannu: Jurnalul lui I. I. I. — G. Ștefănescu: Les fiancés de guerre de France. — F. Ștefănescu: Die Bekehrungslehre der Bhagavad Gita. — G. Ștefănescu: General Erich von Falkenhayn: Die Feldzug der Armee. — G. Ștefănescu: Die Kamaenen und die Russen, 1916-17. — Erster Theil: De siegerzug durch siebenbürgen. — Noli timere! din Japonia (Revue de Paris). — Georges Renard: Bazile socialismului (La Revue Mondiale). — Albert Teilhardet: Invataturile politice ale Placii (La Nouvelle Revue Française). — Senofon Calapogiu: A taxa criza civilă. — B. Cirmeni: Responsabilități (Nuova Antologia). — Albert Haas: Argentina. — R. F. Mihail: Politica de aspirație în Germania. — O. Knopf: „Si se găsesc oare locuitori în planete“ (Deutsche Revue). — Hermann van Rosen: Cooperativismul în Rusia (Danemarca). — E. J. J. J.: O revoluție economică universală. — Albert Dreier: „Ce privire în istoria culturii în Danemarca (Deutsche Rundschau). — Stefan Grossmann: „Apel către cei din Praga“ (Das Tagebuch). — Gogol: „Șefete Moarte“ (Das Insecht). — Ludwig Stein: „Luceafărul lui Polstoi în istoria filozofiei“ (Archiv der Geschichte der Philosophie). — Theodor Däubler: „Alexander Arapovskoi“ (Das Tagebuch). — (Archiv der Geschichte der Philosophie). — Theodor Däubler: Romane — Teatru. — Memoriile. — Călătorii — Filozofie. — Critica literară și artistică. — Istorie. — Știință. — Filozofie. — Politică.

MISCAREA INTELLECTUALA IN STRAINATATE (Literatură, Memoriile, Călătorii, Filozofie, Politică).

BIBLIOGRAFIE.

REVISTA CARICATURII.

M

IASI
 Redacția și Administrația : Strada Lăpușeanu 33
 1921

6131D

VIATA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 150 pagini. — Abonamentul în țară un an 100 lei, strătate de an 50 lei. Numărul 10 lei. — Pentru strătate: un an 100 lei; jumătate de an 70 lei. Numărul 14 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pe un an 100 lei

Pe jumătate an 50 "

Un număr 10 "

Pentru Societăți comerciale, financiare și autorități, pe an 200 lei

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an 140 lei

Pe jumătate an 70 "

Un număr 14 "

Abonaților li se acordă între alte avantajii și reduceri însemnate de preț asupra operelor literare și științifice editate de *Institutul de arte grafice și editura „Viața Romînească”*, astfel că abonamentul revistei le revine aproape gratis.

Un exemplu:

Costul abonamentului la Revistă este de 100 lei pe an. Costul a 50 volume, ce vom edita minimum pe an, va fi aproximativ de lei 600.

Reducerea ce se acordă abonatului la cărțile editate de Revistă fiind 15% aproximativ (adică în cazul nostru, lei 90)—costul revistei pe an ar reveni deci abonatului *numai la 10 lei*, adică zece lei pe an.

Administrația.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 12 lei anual costul recomandării.

LEON DREI

(Roman)

I

E primăvară... Pela amiază..

Leon Drei, răsturnat într'un fotollu mare, în drăguțul biuron din noua și admirabila-l locuință, închiriată pentru el de bogata văduvă, logodnica lui, Nina Serebreanala,—tocește, cu fața nemulțumită, posomorită, o lecție de limba franceză, dată de muslu Binet. Pentru învățarea limbilor a stăruit Ninocica, și Leon Drei, ca de obicei, jucându-se, primi propunerea ei cu mare plăcere și, ca răspuns, începu să strige cu o voce prefăcută de copil naiv :

— Tu vrei, Ninocica, să mă fac francez ? Bine, am să mă fac francez. Nu mi-e greu deloc. Mă fac englez, italian... n'au margine sacrificiile, pe care le pot aduce eu pentru tine, fermecătoarea mea ; deși eu, Ninocica,—subliniez pe *eu*,—asta o consider nu drept un sacrificiu, ci drept o răsplată, o recunoștință față de iubirea ta pentru Leoncic.

Și mai apoi :

— Iubirea mea,—și aici începu s'o prindă de talie, deși Ninocica deloc nu căuta să scape,—iubirea mea pentru tine va învinge greutățile oricărei limbi... dar lasă-mă, lasă odată să apăs drăguțele tale mini pe buzele mele, lasă-mă să-ți string talia atât de subțirică și delicată...

Nostima locuință a lui Leon Drei se află în partea cea mai bună a orașului. Pe pavaglu de lemn cubic cu zgomot vesel zboară automobilele șic, sau cupeuri cu vizitii în jobenuri, iar spre sară strada, admirabil luminată, se înviorează de lumea care se plimbă, de domnișoare și doamne, pe care Leon le privește prin admirabilul binoclu de sidef, dăruit de Ninocica... Ce plăcere să privești domnișoare și doamne cu binoclu ! Te așezi ici, în fața lor și te gîndești în același timp : „uitați-vă, afurșitelor, frumoaselor creaturi, la Leon Drei, sorbiți-l cu ochii,

Notă.—Romanul acesta este dat acum pentru prima-oadă publicității. (In rusește va apărea mai tirziu). Traducerea, după manuscrisul original al autorului, e datorită d. lui A. Frunză. Tipul lui Leon Drei a mai fost înfățișat publicului rusesc în două romane, cu totul independente de aceasta. N. R.

ființi încintătoare și blăstămate"... Dar fugiți încolo, visuri, tu-
giți, nu-l împiedecați pe Leon dela lucru... El trebuie să se cu-
funde în afurisitul de Ollendorf și să tocească, să tocească...

— Visuri, adio, adio. Mai apoi Leoncic are să se mai în-
toarcă el la voi. Nu mă împiedeca, și tu, soare de primăvară,
nu mă tot chema la balcon: adio, frumoaselor doamne, încep
din nou să muncesc... Capricios se posomorăște fruntea înaltă,
albă, întotdeauna senină a lui Leon Drei. O chestie gravă rez-
olvă el: cum e mai comod de *tocit* cuvintele: șezind, sau
plimbându-te prin odae? Dacă șezi, îți amorțesc picioarele, și
indeobște e foarte vătămător să stai mult timp loculul. Iar plim-
bându-te, e greu să te concentrezi; în schimb e folositor pentru
organism...

— Să fie al dracului!... Am să mă plimb prin odae, —
sănătatea înainte de toate, — și însfirșit, destul cu visurile, cu fle-
căreala, dobitoc leneș, ce ești, desfrinatule...

— Iar începi? — se adresează el către sine însuși cu muștrare.

— Iar, — își răspunse el singur, — vreau să flecăresc, să vi-
sez, — să-l ia dracu de Ollendorf..

— Dar ce are să zică Ninca, dacă nu înveți lecția?

— Scap eu cumva, și apoi... s'o ia dracu de Ninca. Vreau
eă mă văd acuși în oglindă.

— Nu se poate, nu se poate, șezi și ceteste.

— Dar numai un minut să stau dinaintea oglinzii, — începu
să se roage el pe sine însuși. Dă-mi voce, Leoncic. Vreau să
înțeleg, de ce plac eu așa de mult femeilor. Să-mi văd ochii cei
fermecători. Dă-mi voce Leoncic, așa așa vrea...

— De guler te iau și te duc la masă, — rosti el minios. Ne-
trebnicule!...

Și iată-l pe Leon Drei lângă masă. Pe masă — o muștime
de fleacuri drăguțe, cumpărate de Ninocica; lipsește numai bus-
tul de bronz al lui Leon Drei, dar nu-l nimic: cu timpul vine
el și bustul de bronz. Hai, urciosule de Ollendorf, să înce-
pem din nou...

Deschise manualul, îl miroși și se strîmbă: „dracu să te
ia de cărți, că urît mai miroasă!“ — și cutreeră cu privirea în-
tăia coloană de cuvinte franceze.

„Frumoasă ocupație pentru un om ca mine!“ — se gândi el
cu ironie. Grozav îmi trebuie mie să știu, că pe franțuzește masa
se cheamă *tabl*. Ei, și? Fie și *tabl* — dracu să te ia, — ce-i cu
asta?... — Bani!, — își răspunse el sieși îndată, — banii Nincă! Fără
tablă — clenci bani. Afurisenie!...

— *Le miur*, — ceti el; și, închizind ochii, repetă în gând:
miur, miur... Dar *masa*? — S'o ia dracu, nu mi pot aduce a-
minte. Mi se pare... *dril*.. Nu, nu *dril*. Ia să mă uit!

— *Tabl*, — ceti el — *Tabl*, — crăpare-ai! *Tabl*, nemernicule!
— începu să se injure el pe sine însuși, — *tabl*, ține minte, dobi-
tocule! Ce limbă afurisită! Și oare de ce nu se găsește o sin-
gură limbă pentru toți? La ce limbile astea: franțuzească, nem-

jească, englezească, chinezească, portugheză... și, dracu le mai știe câte? Ce lume imbecilă! Pe mine să mă fi întrebat, că într'un minut le desființam—toate limbile astea idioate. Scoțeam o lege, și pace bună! Păcat că nu-s legislator! Cine face legile? Dobitocii. Niște nullități, niște păcătoși. Și noi, oamenii cuminți, trebuie să le îndeplinim! Să mi dea mie pe mină treaba asta,—toți ar duce-o mai ușor. În viață mi s'ar face un monument. Și adesea m'ași duce să-mi văd statuia... Dar părete cum se zice? Nu știu! Limbă franțuzească, limbă franțuzească! Dragă, nu mă chinui! Mi-i așa de greu să țin minte cuvintele! Dragă limbă franțuzească, nu-mi fugi din memorie. Eu nu-s deprins, eu nu pot să tocesc! Fie-ți milă de mine!..

— Afurisită de Ninca,—bombăni el,—și la ce dracu îi trebuie ei, să învâț eu franțuzește? Ce proastă! Dar cum se zice pe franțuzește: *te iubesc?*... Știu! *Je t'aim!* Asemenea vorbe le țin eu minte!... Iaca, dacă toată limba franceză ar consta numai din vorbe de astea..

Gîndurile lui fură întrerupte de sunetul telefonului. Leon Drei tresări.

„Cu siguranță Ninca a sunat”,—se gîndi el. Slava Domnului, cel puțin mă mai odihnesc după atîta muncă.—Dragă,—ești rugată să mai suni odată,—ceru el. Noi nu venim la telefon în dată, noi sintem ocupați.

La sunetul, care se repetă, Leon se sculă mulțumit de el însuși, miji din ochi cu cochetărie, parcă ar fi fost Ninca în fața lui și, apropiindu-se de telefon, zise în tub, rostind frumos:

— Ascultăm.

Primind răspuns, schimbă tonul oficial cu altul mai prietenos și îndată început să mintă.

— Tu ești, Ninocica? Cu puțință? Niciodată, scumpa mea, nu pot recunoaște deodată drăguța ta voce, schimbătoare ca luciul mării. Mai zi ceva.

Ea zise.

— Da, tu ești, acuma te-am recunoscut.—Bonjur, scumpa mea! Toată dimineața asta am petrecut-o în visuri despre viitoarea noastră viață. Zile întregi am să te țin de mină și am să te privesc în ochi.

— Nu,—răspunse Nina rîzînd,—n'am să-ți permit, trebuie să muncim.

— Dece să muncim?—zise Leon Drei, făcînd o grimasă. Dece am da timpul neprețuit, muncii și nu plăcerilor? Scumpa mea, tu ești doar așa de bogată..

— Ce-i cu asta?—răspunse ea,—omul trebuie totdeauna să muncească, mai ales dacă i bogat. Îi incumbă atîtea datorii..

„A început proasta să înșire prostii de ale ei”,—se gîndi Leon și zise cu alintare:

— Tu ești fetița mea cumințe, tu știi să răspunzi întotdeauna cu o rară inteligență. Da, ai dreptate, munca—înainte

de toate; adevărata plăcere e munca! Ți le spun toate astea, fiindcă nici eu aici nu dorm. Mă ocup cu franceza de vr'o două ceasuri. Foarte interesantă limbă, Ninocica. O limbă pur și simplu remarcabilă. Engleza e, probabil, și mai interesantă? Dar de franceză, — trebuie să-ți mărturisesc între noi, — sînt încîntat. Dar ce sonoritate! Ce farmec! Să flu eu în locul Țarului, ași porunci tuturor supușilor mei, să vorbească numai franțuzește. Incep încetul cu încetul să mă simt francez. Am învățat azi vr'o cincizeci de cuvinte! Depildă, *părete*, — continuă el, punînd lîngă dînsul pe Ollendorf și uitîndu-se în el, — *le miur*. Nu-i așa, că *miur* e mai frumos decît *părete*? O limbă extraordinar de gîngășă!

— Da, — zise Ninocica, mulțumită — foarte gîngășă...

— Dar ce memorie extraordinară am eu, Ninocica! N'ai să mă crezi. Ca să țin minte — destul să arunc ochii asupra unei pagini, și — gata! Știi, dragă, — zise el deodată inspirat, — să posed eu franceza, și-ași face declarațiile de dragoste numai în limba asta! Cît de urît sună, depildă „eu te iubesc“. În schimb, cînd ai zis „je tem“! Ninocica, *je tem*, auzi?

— Da, aud și zîmbesc! Ești așa de naiv, așa de copil...

— Je tem, Ninocica! Nu urcîciosul de „te iubesc“, ci *je tem*. Tu auzi?

„Admirabil mai joc, — se gîndea el în timpul acesta, — cine ar putea să flateze ca mine? Nimeni! Sînt doar unic!, în schimb, se înțelege, averea ei are să treacă la mine. Dar eu prețuesc mal mult. Hai, proasto, răspunde-mi, că ești fericită“.

— Dragă Leon, — auzi el, — eu sînt așa de fericită...

— Și eu sînt fericit, — răspunse el, — și așa imi pare de rău, Ninocica, că nu mă poți vedea. Sînt numai într'o camașă de mătasă. Fața mea arde de iubire... și nu numai fața, întreg ard...

— Prostii, prostii, — strigă ea în tub cu groază. Să nu vorbim despre astea. Am treabă cu tine.

— Cum prostii? — se indignă el cu un ton gîngăș, — iubirea pentru tine e pentru mine totul...

— Sînt fericită, — zise Ninocica cu blîndeță, — dar acuma nu pot vorbi despre iubire, și nici nu-i comod prin telefon...

— Ba mie mi-i comod, — o întrerupse cu foc Leon Dreț, — mie totdeauna mi-i comod...

— Mai bine ascultă, ce-ți spun, — zise Ninocica. Iți trimt îndată automobilul meu, și tu vino la biurou. Vreau să te luîțiez într'o afacere, — foarte importantă, și pentru tine și pentru mine...

„Ce dihanie rece!“ — se gîndi Leon, — dar las', că după nuntă o depravez eu“.

— Ce fel de afacere? — o întrebă el curios.

— Prin telefon nu-ți pot spune. La revedere, scumpul meu, te aștept...

— La revedere, dragostea mea, îți sărut, — și se uită în Ol-

Iendorf,—men... Je tem, je tem,—vorbea el în tub cu o voce de copil,—îți sărut,—și se uită iar în Ollendorf,—petit men...

Vroia să lese tubul, când deodată simți, că cineva l-a strins în brațe, și o voce cunoscută de femeie îl șopti:

— Cu cine vorbești tu, Lenea?

— Ana!—strigă Leon, bucurat și surprins, și închise tubul cu palma.

— Mai încet, că vorbesc cu logodnica mea.

— Te ascult, Ninocica,—zise el în tub, îmbrățișind cu mîna liberă pe Ana Rozen,—parcă ai spus ceva?

— Am spus, că te sărut și te aștept.

— Și eu te sărut,—răspunse Leon, sărutînd pe Ana foarte zgomotos,—auzi, cum sărut eu?

— Aud,—răspunse Ninocica,—și eu deasemenea te sărut.

— Merci, scumpa mea,—rosti el pătimaș. Acuma îți sărut ochii, buzișoarele, obrăjorii... Tu auzi?—întrebă el, continuînd să sărute pe Ana Rozen, care chicotea încet, cu năsușorul în gîtul lui Leon.—Adio, dragă, aștept automobilul.

Aruncă tubulețul, rise vesel, ca un băețandru și, întorcîndu-se către Ana Rozen, începu s'o sărute furtunos, cu foc.

— Iată cu cine m'ași! Inșura eu cu adevărată plăcere,—strigă el,—cu tine carne minunată de femeie, cu tine, dulce netrebnică. Dar, din nenorocire, ești măritată...

Ea zîmbi numai, se lipi de el și, sărutîndu-i ochii, răspunse cu ton viclean:

— Pe tine eu nu te ași lua...

Drept răspuns, Leon Drei o lovi foarte dureros peste un obraz.

Ea lipi buzele de mînile lui...

Încovoindu-se grav și răsămîndu-se pe un baston de abanos, cu monograma L. D., făcută cu mare iscusință, Leon Drei coborî scara largă de marmoră. Cu respect îl întimpină șoferul, un tînăr uscățiv, cu o ținută admirabilă. După ce salută ostășește, luă de talie cu delicateță pe tînărul boer și-l conduse, ca pe un copil mic, la luxosul automobil, cu desăvîrșire nou, englezesc, în care îl și așeză cu multă îngrijire. Închise apoi ușcloara și cu îndemănare sări pe scaunul său.

„Numaidecît am să-mi iau un fecior,—își zise Leon Drei, umflîndu-se și așezîndu-se mai comod,—cu feciorii, aștia e mare înlesnire. Un fecior e—ca o a doua mamă! Că devotament, ce grijă de tine!”

Aruncă în fugă o privire în juru-i, pentru a se încredința, dacă lumea îl vede, și mulțumit, că în natură nu era nimic de îndreptat, căci dimineața strălucea de frumusețea primăverii, făcu șoferului, care se întoarse spre el, un semn plin de blîndețe, vrînd să spue: totul e în bună regulă, totul e bine, aprob, se poate merge..

Automobilul lunecă fără zgomot înainte, mugețul trompei răsună, și casele, la început încet, apoi mai iute, plutiră îndărăt. Leon Drei se întinse boerește, scoase o havană, pentru mai multă importanță, și o aprinse. La început privea de sus la publicul nenorocit, care se tira pe jos și cădea de căldură.

După ce se desfătă de dispreț, deodată începu să strige încet, cu un fel de lătrat în voce.

— Idioților, dobitocilor! Ce-mi pasă mie de voi, pușlamale idioate!...

„Ce bine mă distrez,—se gândi el în același timp.—Cui printre stîrpicunile astea -ar putea trece măcar prin minte așa distracție? Idioților!—strigă el din nou.—Iaca de asta te respect eu pe tine, scumpul meu Leon Drei, fiindcă ești foarte deștept, ești de spirit,—un om extraordinar, cum nu-i altul. Mult i-ai dat tu de lucru lui Dumnezeu, până să te nascocoască! Ei, dar bravo lui, tot te-a nascocit!...

— Nu fii laudăros, Leon,—își zise el.—Păzește-te de laudăroșie! E trăsătura cea mai urcicioasă a caracterului omenesc.

— La mine și trăsăturile respingătoare devin frumoase. Ești un magar!

— Cum să scap eu de dobitocul, care se ascunde în mine?—șopti Leon cu ton tînguitor.—Eu, deșteptul și pehivanul, sînt nevoit să sufăr veșnic lângă mine pe un dobitoc plin de virtuți! Veșnic mă învață. Dobitocule, pe cine înveți? Eu sînt un geniu, Dumnezeu m'a făcut așa! Ce-s eu vinovat? Îți mulțumesc, scumpul meu Dumnezeu, că m'ai făcut un geaful Mă slujești cu credință. Așa, așa!—aprobă el pe Dumnezeu. Ești cuminte, ești cumsecade, și dacă eu acuma sînt obraznic cu tine, nu băga în seamă asemenea fleacuri. Tu știi bine, cit de mult te cinstesc eu în fundul sufletului și mă tem de tine..

— Nu înșeli tu pe Dumnezeu, obraznicule, nulitate,—se ești!—se ridică în el cel alt Leon.—Dumnezeu nu-i înșina! Nu-i Ana Rozen, sau altă desfrînată.

— Și pe Dumnezeu am să-l înșel!—se supără Leon.—Dumnezeu e doar un domn foarte naiv. Încearcă să lupți cu mine..

— Canalie!—fu cit pe aci să urle Leon Drei, îngrozit și speriat,—are să te pedepsescă doar.. Ce mizerabil, ce nerușinat!

Și aici cei doi Leoni începură a se certa, a se indigna, a se injura unul pe altul cu vorbele cele mai urite, mai necuviincioase; iar el, Leon Drei însuși, ca un al treilea, strain de toată afacerea asta, cu plăcere asculta injurăturile dușmanilor, și la urma urmelor îi numi idioți pe amîndoi..

Automobilul în timpul asta zbură pe strada zgomotoasă. Leon Drei aruncă havana, se întoarce și deodată băgă de seamă în mulțime pe Oleșica, o fetiță de 14 ani, fiica vechiului său prletin, avocatul Grigori Alexandrovici Melnicov. În uniforma ei de liceană, în pelrina albă, cu un pachet de cărți în mînă, fetița îi plăcu grozav. Leon deodată își aduse aminte de rapoarturile cu ea, așa de bine începute, și întrerupte din pricina

morții „lui maman“,—mamei ei. La numele „maman“ Leon Drei oftă... Sărmană maman! —se gîndi el cu melancolie.— „probabil numai scheletul a mai rămas din tine. Unde-i truput tău delicios, ochii tăi mari și negri, unde s'obrajii tăi rumeni, care deobiceleu mă îmbuneau. Unde-s minile tale rotunde, albe ca zăpada, și alte comori, care-mi aduceau mie atita plăcere? Ah, moarte, moarte, cît ești tu de rea, de uricioasă, de nemi-loasă... Dece n'ai omori pe cele hide, fără să te atingi de cele frumoase...

Aici gîndurile lui se întrerupseră, se întoarseră la realitate.

„Ce dob'toc sint eu“, — își reproșă el în gînd, — „cine s'ar fi hotărît să rupă așa de ușor cu dragălașa fetiță, care singură îmi cădea în mîna... Ce dobitoc!... Da, dacă nu era moartea, nu era această s'ucidere îngrozitoare a mamei... Dar fii minte, cum o trateai pe Olecica cu ciocolată? Dar fii minte, cum o sărutai în salon, cînd stătea la pian, și tot te uitai, nu cumva te urmărește cineva? Nu, nu trebuie lăsată, trebuie folosită ocazia așa, trebuie reînnoită cunoștința. Ce amantă admirabilă se poate face din ea!... Te apucă fierbințeala numai la gîndul despre așa ceva! Dar, fii minte, cînd visai să te însori cu ea?... Sa hotărît, reînnoesc cunoștința. Poruncesc șoferului să întoarcă, o ajunge el îndată. Dar cu Ninca cum rămîne? Doar te așteaptă.—S'o ia dracu, las' să aș'epte. Dacă întreabă, trintesc eu vr'o mînciuună.

Se ridică, bătu în geam și prin semne explică șoferului ce vrea. Șoferul dădu din cap, puse două degete pe cozoroc și, micșorînd iuțeala mașinei, întoarse încetîșor și zbură după fetiță.

„Șoferul ăsta am să-l iau la mine,—se gîndi Leon,—am să-l cer Nincai. Al dracului știe să slujească afurisitul! Îmi plac feciorii buni. Un fecior bun e stăbiciunea mea!

Automobilul ajunsese pe fetița degrabă, Leon porunci șoferului să se oprească și, ridicîndu-se, o chemă cu glas tare:

— Olecica, Olecica!

Fetița, auzîndu-și numele, se opri, se uită mirată în jurul ei. Căutînd cu ochii prin mulțime și negăsînd pe cel care o chemase plecă înainte. Atunci Leon Drei, căutînd să dea vocii o intonație mai frumoasă, strigă încă odată: Olecica! Eu te chem, uită-te încoace, sint în automobil!...

Cînd ea îl zări însfîrșit, o rugă prin semne să se apropie. Olecica îndată cobori depe trotuar și zîbind, se îndreptă cu pașii ei grațioși și mărunți spre automobil.

„Ce fetița nostimă,— își zicea Leon Drei, neputîndu-și desprinde ochii dela ea,—cum seamănă cu mamă-sa dar e și mai gingașă, deși ochii sint ai lui tată-său. Dar dracu să-l ia, ce-mi pasă? Sint tot frumoși și mă fac mecă. Însfîrșit ochii sint nu ai lui tată-său, ci ai ei, femești, ochi de fată. Are să fie o plăcere să-i sărut.

— Bonjur, Olecica dragă, bonjur fetiță,—începu Leon cu

familiaritate, stringind degetelele ei, recica ghiata, — ce bine îmi pare, că te-am întâlnit! Grozav îmi pare de bine. Nu crezi? Grozav, grozav, — repetă el din nou. Ce face silmatul d-tale tată? Dar frații? Dar surioara? Sint bine toți? Foarte bine. Dar d-ta mă mai ții minte?

— Bonjur, — zise Olecica, nerăspunzându-i deadreptul și cu voce înceată, fără a se hoiări însă să ridice ochii asupra lui. — D-ta demult n'ai fost pela noi, — adăugă ea, deodată ridicind ochii.

— Da, dragă Olecica, după nenorocirea cu mama d-tale mă apucă chiar groaza să mai viu pela d-voastră. Și lui papa al d-tale i-ar fi venit greu să mă vază.. Afară de asta și în familia mea s'a întâmplat o nenorocire, — miști el, fără să înțeleagă singur pentruce. — Mi-a murit bunica, — iubita mea bunică... Dar ce ne-am oprit noi în mijlocul străzii și stăm de vorbă? Vrei să te plimbi cu mine? Pe drum mai vorbim, apoi mașina mea te duce acasă. Ai să-mi povestești despre papa, despre frații? Grozav mă interesează.

— Nu, că mă grăbesc, — zise Olecica, jucindu-se cu pachetul de cărți. Mai bine d-ta vino la noi.

Și lăsă capul în jos, cași răposata „maman“, și se înroși.

„Cît e de nostimă, cît de drăguță“ — se gîndea Leon Drei, — uitîndu-se lacom la fetiță. — Și de unde știe ea, că și mama ei tot așa lăsa capul în jos și se înroșea?... În tot cazul nu-i dau drumul!

— Te invit numai pentru cinci minute, — zise el foarte insinuant, dar cu un aer, că i-ar fi cu totul indiferent. — Ce, îți vine așa de greu să-mi dăruiești cinci minute? — începu el deodată să se roage. Automobilul meu face 60 de verste pe ceas, adică cite-o verstă pe minută. O să facem împreună în totul 2-3 verste. Are să-ți placă. Ai să vezi. Ai mers vr'odată cu automobilul?

— Nu, niciodată; dar eu mă grăbesc, vă asigur. — răspunse ea, rușinîndu-se că-l refuza.

— Ai timp, încă, ai timp, — exclamă Leon. — pentru asta îți garantez. Iaca te-am luat și de minuță. Ei, sui acuma, nu-i frumos să se uite lumea... Are să crează cineva, că te urc cu deasila. Nu, mai bine să șezi. Iar peste cinci minute ai să fii acasă, — mai degrabă încă, decît dacă ai fi mers pe jos. Automobilul face 60 de verste pe ceas. — repetă el, și cu minile, care îi tremurau de emoție, o țiri în automobil.

— Dar eu n'am cînd, nu pot, — șoptea zăpăcit fetița, căzînd pe perna moale și împrăștiindu-și cărțile.

„Arc să fie a mea“, — li fulgeră lui Leon. Numai să pun mina pe ea.. Acuma n'o mai las!

— Cît ești de ciudata, — zise el, mirîndu-se parcă. — D-ta parcă te-ai teme, nu știu dece. Vasăzică, n'ai încredere în mine? În mine, cel mai bun prietin al d-tale? Și nu ți-i rușine?... Șezi mai comod, — comandă el. — Automobilul e al d-tale. Iar

ou... eu, Olecica, am să te țin de talie, ca pe o fată mare. Doar ai vrea deja să fii fată mare? Așa-i?

Și cu îndemănare îl coprinse țialia și juca încet din degete pe șoldul ei slăbuț.

— Nu, nu trebuie,— zise ea, căutînd să se libereze din minile lui Leon și cam sperîindu-se de vocea lui, care tremura.

— Ba trebuie, dragă fetiță.—obiectă Leon Drei cu un ton șagalic; parcă d-ta nu vrei să semeni a fată mare? Și e foarte frumos, cînd un domn ca mine, stă alături de o damă mititică. Spune drept, Olecica, poate că nu-ți mai plac?... Doar într-o vreme grozav îți plăceam, așa-i?—bolborosi el deodată, ceva încurcat, simțînd o turburare deosebită din faptul că e singur cu fetița și că nimeni nu-l poate împiedica de-a face cu ea tot ce-o vrea.

— Imi plac!, —răspunse Olecica în șoaptă și lăsînd capul în jos,—numai ia mîna, te rog, mi-i incomod.

— Ei, bine, o lau, scumpa mea, dacă îmi ceri, dar ți-o spun pe cînsie, îmi pare rău,— zice el, lăsînd deasemenea capul în jos. D-ta parcă m'ai bănuî de ceva rău?... Sînt eu parcă în stare să fac vreun rău? Nu, nu-i nimic,—o liniști el, cînd ea îl privi speriată,—iaca deja zîmbesc. Nu m'am supărat. Eu înțeleg: te temi de mine, fiindcă ești încă o fetiță mititică. D-ta te-ai cam dezobișnuit cu mine, dar cînd te-i deprinde din nou, iar n'ai să te mai temi. Așa-i?

— Da, m'am dezobișnuit,— confirmă Olecica,—bucuroasă că el și-a explicat bine spaima ei. Nouă doar ne-a fost dor la toți mult timp de d-ta,—începu ea să povestească. Papa se mira foarte mult, că ai încetat de a mai veni pe la noi. Pierre adesea întreba de d-ta...

— Și micuțul Pier, zise cu părere de rău Leon Drei,—ce păcătos sînt eu! Și cred, că sînteți foarte triști fără mama... Ei, lasă, scumpă Olecică, nu mai plînge. Nu știu, dece ți-am mai amîntit despre mama. Hai să vorbim mai bine despre lucruri vesele. Îți place să te plîmbi cu automobilul? Dar cit de drăguță te-ai făcut, continuă el, după ce ea dădu din cap și, ștergîndu-și lacrămile, zîmbi...

— Te-ai făcut foarte drăguță,— repetă el cu plăcere,—chiar te-ai sărutat, dacă nu mi-ar fi frică. Dar mi-i frică. Dar ți-l minte, cum odată te-am sărutat în ceafă, în salon,—rosti el, începînd din nou a se tulbura, și o luă de mîna, fără să vrea. Și așa de bine îți stă cu pelerina albă și pălărioara asta. Eu îți văd chiar clavicula... Te rog n'o acoperi. Dar ce pantofi frumoși!—strigă el deodată în extaz, parcă deabla acum l-ar fi văzut. Dar dece ți-ascunzi piciorușul? Doar l-am văzut, mi-a plăcut, ți-am spus-o! Nu văd aici nici un rău. Doar eu toate pot să ți le spun, fiindcă eu te iubesc. Dar d-ta pe mine mă iubești?—întrebă el,—dîndu-se mai aproape de ea.

— Te iubesc,—răspunse simplu Olecica,—noi toți te iubim.

— E bine că toți mă iubîți,— zise Leon Drei. Și d-tale îți

„mulțumesc, Olecica. D-ta ești datoare să mă iubești foarte mult, fiindcă eu sint un om bun, un om rar. Eu sint un om extraordinar. Păcat că nu mă cunoști mai deaproape. Al doilea ca mine nu se mai găsește pe lume. Dar ce ciorapi drăguți ai,—o frumuseță! zise el deodată și se uită chiorș la spânarea șoferului.

„O îmbrățișez și pace bună“, — se gândi el, simțind, cum irezistibil i se întind minile spre ea.

Așa înainta lin, fără zgomot. Oamenii treceau ca niște păpuși, pe care le trăgea parcă cineva cu o ață. Leon iute se uită în toate părțile, se plecă, puse mîna pe un pantofior, lunecă pe ciorapul legat cu o jaretiera deoparte a genunchiului, îmbrățișă pe fetiță cu cealaltă mîna, o strînse cu putere, și de emoție începu să respire greu.

— Mi-i frică, șopti Olecica căuînd să scape de el.

— Dece ți-i trică? — șopti Leon zîmbind incurcat? De mine? Olecico, de mine? Nu-i păcat să vorbești? Nu fac doară nici un rău. Nu poți sărută o fetiță, dacă o iubești? Eu te sărut doar ca un frate. D-tale trebuie să ți placă asta... D-ta ar trebui să mă săruți... Tu trebuie să mă săruți, — trecu el la tu. Iml ești așa de dragă,—ii șopti el la ureche. Doar în asta nu-i nici un rău, — începu el, fără să știe dece, — s'o roage. E plăcut să săruți, și ție trebuie să-ți placă. Sărută-mă te rog. Leon te roagă. Leon al tău pentru vecie.

Pe Olecica o înfricoșă mai mult decît toate, respirația lui intreruptă. Ii mai venea să rîză, și-i era milă, că o roagă. Dacă i-ar fi putut spune, să n'o mai roage...

„Ce-i cu dînsul? — se gîndea ea cu nedumerire. Poate că îndată cade leșinat. Respiră așa de grozav. Poate trebuie ajutat cu ceva? Mi-i ait de milă de el, — continua ea să se gîndească. Așa de cum se ca le, așa de bun, și se umilește în fața mea. Și mie mi-i rușine să i spun, să nu se mai umilească...

— Dece respiri d-ta așa? abia rosti ea înșfirșit. Ți-i rău?

— Respir așa. — răspunse Leon nemulțumit, — fiindcă tu nu mă iubești. Dacă m'al iubi, eu ași respira altfel. Sint gata chiar să plîng...

— Numai să nu plîngi, — începu să-i roage serios Olecica, — te rog.. Nu-i nevoe, am să fac, ce vrei...

— Nu, acuma degeaba, eu tot am să plîng, — zise Leon, desfătîndu-se de chinurile fetiței, și puse batista la ochi.

Olecica țipă încet, făcu ah! fața i se încruci ca de o suferință; ridică o mîna fără să-și dea samă pentru ce, și cu su-punere se lipi de buzele lui.

— Eu pe d-ta te iubesc, numai pe d-ta, — șopti ea; lacrimile ei calde lunecau pe fața lui. Numai pe d-ta, șopti ea încă odată și începu să se zbată în isterie.

„Na-ți-o bună — se gîndi Leon Drei, — uitîndu-se îngrijat spre șofer, — m'am întrecut cu jocul. Pentru fetițele tinere nu-i nevoe, se vede treaba, — de mijloace așa de tari. Mai simplu, idi-otule, mai simplu cu copiii!“

— Incetează, — începu el s'o roage cu mult singe rece, — m'ai speriat. Grozav sînt de speriat. Și apoi sîntem și în stradă! Dacă aude șoferul, sînt pierdut. Dar încetează, te rog, — strigă el îndăins, — d-ta ai să mă compromiți.

— Nu mai fac, — șopti Olecica suspinînd. Eu nu știu de ce... nu știu, ce s'a petrecut cu mine. Nu te supăra pe mine. Vreau să merg acasă, — rosti ea cu strîngere de inimă și simțînd un gol grozav, un înspăimîntător gol în suflet.

— Dar mă iubești? o întrebă Leon Drei liniștindu-se și îmbrățișînd-o din nou. Numai atîta să-mi răspunzi, să mă săruți, și îndată te duc acasă.

— Te iubesc, — răspunse ea cu supunere.

— Tare? — Eu vreau tare.

— Tare, — îngînă ea, — Jăsiînd capul în jos... Și vreau să merg acasă.

— Îți mulțumesc, — zise Leon Drei mișcat, ești un copil drăguț... Îndărăt! — strigă șoferului, ridicîndu-se. Iar acum, — se adresă el din nou cătră Olecica, — spune, ești mulțumită, că te-ai întîlnit cu mine?

Ea se întoarse spre fereastră și dădu din cap, în loc de răspuns, Leon Drei o privi cu un extaz neprefăcut:

— Ce odor, se gîndi el. Și se poate compara parcă plăcerea pe care am primit-o dela ea, cu plăcerea dela una ca Ana Rozeu sau Ninca? După o aventură atît de nostimă îți vine și greu să te mai duci la cotoroașa asta de Ninca. Dar nu-i nimic, m'oiu duce... Eu sînt un așa fel de ticălos, că sînt în stare să mistui totul: și pe tata asta, și pe Ninca și pe cine vrei. Dar trebuie să mai obțin dela ea o înîlnire...

— Iată că acuși sîntem și acasă, — zise el, luînd pe Olecica de mînă. Vezi, cum mă țin eu de cuvînt? Eu sînt om cinstit. Dar adecă să nu ne mai vedem noi mai mult?

— Dece, — întrebă Olecica, — d-ta doar ai să vii la noi. Lui papa are să-i pară așa de bine...

— Eu, Olecica, se înțelege, am să vin, dar parcă nouă are să ne fie îndămină în prezența lui papa? Doar d-ta p mine mă iubești, și eu pe d-ta te iubesc. Față de papa noi n'o să ne putem săruta, și eu am să sufăr foarte tare. Parcă ți-ar plăcea, să sufăr eu tare? Eu mor, dacă nu te văd, dacă oiu fi lipsit de puțința de a te săruta. Eu sînt așa fel de om, că pot să mor de tristeță.

— Nu, nu! — strigă cu groază Olecica. Dar ce-i de făcut? Eu doar nu s vinovată...

— Eu nu zic, că ești vinovată, — o liniști Leon Drei. Și ce mi-a venit în minte? Eu stau singur... Dece n'ai veni la mine? Cui ai făcut vr'un rău? Eu te iubesc, și deaceia d-ta ești chiar daroare să vii, altfel am să cred că n'ai încredere în mine. D-ta poți veni și după ocupațiile dela liceu. Am să te tratez — zise el zecîntat deodată, — cu niște bomboane excelente... Am niște bomboane strașnice. Cu rom! Ai mîncat vreodată așa bomboane?

Deasupra ciocolată, iar înlăuntru—rom. Așa rom bun! La mine nimeni n'are să te vadă, nimeni n'are să știe... Când îi veni, am să cad chiar în genunchi înaintea d-tale. Eu pot doar să mor, dacă nu te văd mult timp, — repetă el din nou amenințarea sa.— Poți veni chiar de dimineață la mine, iar cei deacasă, lasă-i să creadă că ești la liceu..

Și deodată începu s'o sărute cu foc, parcă ar fi fost ideea ei, de care a ajuns el la extaz. Ea consimți totuși nu deodată, și el fu nevoit s'o roage încă mult timp, s'o amenințe cu sinuciderea... Insfirșit ea îi dădu cuvînt, și el, pentru mai multă siguranță îi ceru să jure solemn. După cererea lui, ea jură pe viața lui papa și a fraților...

...O aventură minunată, un roman feeric. — se glădi Leon Drei, apropiindu se de enorma clădire cu cinci caturi, unde se afla biroul log dnicei sale, Nina Marcovna Serebreanaia, — nimic în felul asta încă n'am încercat. Ce fetiță! Ticălosule de Leoncio, te ador. Norocosule, fericitul!

Se dădu jos din automobil și, susținut din nou de șofer și tirîndu-și greu picioarele, începu să urcescara cea largă de marmoră, acoperită cu covor.

II

În catul al doilea Leon Drei apucă la dreapta, se opri dinaintea ușei cunoscute și cu mare plăcere ceti pe tăblița de alamă, luctoare ca aurul, inscripția admirabil tăiată:

Biuroul d-lui Naum Evghenievici Serebreanîi.

— Unde ești tu acuma, sărmane Naum Evghenievici, se gândi Leon Drei, zburîndu-și mustățile cu degetele; — nenorocitul, mi-i milă de tine! În clipa asta eu sint Naum Evghenievici, nu tu! Ce să-i faci!.. Haide, stai, stăi acolo în mormînt. Adio! Te ert!..

Aruncînd o privire pe cartonul, care făcea cunoscut vizitaților, că „ușa e deschisă,—rugăminte de a nu se suna”, — intră în sala lungă și încăpătoare. Ușierul, care fuma fără grijă, la vederea lui Drei tresări de spaimă, strînse între degete țigara aprinsă, — i se poruncise să nu fumeze, — și zîbind voios alergă voinicește spre Leon Drei, cu degetele minilor desfăcute.

— Nu s'a întîmplat nimic? — întrebă Leon Drei lăsîndu-i paltonul, și cu un ton sever, cași cum ar fi putut să se întîmple ceva, și încă din vina ușierului.

— Nimic, să trăiți Leon Alexandrovici, — răspunse ușierul cu un ton vioiu și vesel. Nina Marcovna, — comunică el în șoaptă, — are, să trăiți, musafiri.

— la pălăria, zise Leon Drei, fără să-i ție în seamă vorbele. Mai cu băgare de samă cu pălăria, — începu el să răcnească. Costă 50 de ruble! Nu vezi, ce îți în mină? Dobitocule!..

Fără să asculte scuzele ușierului, — mai drept vorbind, — făcîndu-se că nu le aude, Leon Drei intră într'o cameră mare și încăpătoare, unde lucrau în dosul gratiilor de lemn impiegații.

Tot aici umblau încolo și încoace clienții cu aere plictisite. Pe lângă mese zăceau mături de țigări, aruncate de lumea obraznică, cu tot cartonul, pe care era tipărit „rugăm a nu se fuma“.

Cel dintău îl băgă de samă pe Leon Drei, administratorul, Isidor Isacovici Zucherman. Șoptind ceva ajutorului său, alergă din cușca comună și cu fața bucuroasă eși întru întâmpinarea viitorului său patron. Un fizionomist încercat văzînd aceeași față, ar fi zis că ea exprimă bucuria în urma primirii unui cadou de vre-o 3-4 mil... Leon Drei așa îl și înțelese și-și luă și mai mult nasul la purtare.

„Idiotul ăsta are, desigur, o nevastă frumușică, vr'o bucățică așa, pieptoasă,—își zise el. Trebuie întreat. Da, fără nici o îndoială,—hotărî el, uitîndu-se din nou la Isidor Isacovici,—a-semenea indivizi cu de cele slabe nu se însoară. La dinșii nevasta trebuie să fie nevastă, grosuță, cu ochii negri, obraji cu gropiți, și brațele falnice, grase, cu degetele—cîrnăciori! Grozav mi-a venit poftă să sărut o astfel de femeie, pe cinstel Am să-l mai întreb...“

Între acestea întreg biuroul într'o clipă află, că a sosit viitorul patron și începu încet să murmure. Majoritatea slujbașilor ee scută, ca să-l salute în picioare.

Isidor Isacovici Zucherman, cu o gropiță adîncă în mijlocul bărbiei și cu niște admirabile mustați castanii, deja își unî minile, ca să strîngă cu foc mîna sacră a lui Leon Drei. Căpușorul, cu chelia lui străvezie, îl lăsă cu cochetărie la oparte.

— Bună ziua, — zise Leon Drei, rostind frumos și grav și întinzîndu-i trei degete, — al patrulea și pe cel mic înadîns le strînse de palmă,—pe care Isidor Isacovici le apucă cu extaz cu amîndouă minile, și începu să ie scuture cu stăruință, — nădăjduesc, la d-ta aici totul e în regulă?

— În cea mai desăvîrșită, Leon Alexandrovici, — răspunse vesel Isidor Isacovici, frecîndu-și minile cu o plăcere nespūsă. Toți la locurile lor, toți muncesc și toți sînt bucuroși să vadă pe viitorul lor patron, adăugă el cu un rîs cuceritor, arătînd cu ochii înspre slujbașii, care stăteau drepti ca luminările în dosul gratiilor, în așteptarea fericirii de a-l saluta.

— Dar... de ce cravata d-tale nu-i la locul ei, — întrebă pe neașteptate Leon Drei. Indreapt'o, nu-i frumos, se vede butonul...

Și începu să se închine maiestos în dreapta și în stînga.

— La mine, Leon Alexandrovici, cravata e vecinic în neorînduială,—rise respectuos Isidor Isacovici, bucurat de observația prietinoasă a lui Leon;—n'am cînd s'o bag în samă, vecinic ocupat... Trebuie să-i fi slăbit încheetoarea.

Zicînd acestea, începu să tragă de cravata sa destul de destrămată.

— Atunci cumpără una nouă,—il sfătui hotărît Leon Drei, uitîndu-se la capul, în formă de luntre a lui Isidor Isacovici, și ajungînd la concluzia, că acest Zucherman peste vre-o doi ani are să fie cu desăvîrșire chel.

— Chiar azi am să-mi cumpăr, — făgădui bucuros Isidor Isacovici și începu să dea niște semne misterioase cu minile la spațele slujbașilor.

În clipa asta pășind măsurat cu piciorușele-l strimbe, a-lergă ajutorul administratorului, Veniamin Solomonovici Blumchin, care înclinându-se grațios lui Leon Alexandrovici, și arătînd, că-l lipsese din gură șapte, sau poate chiar opt dinți, sisii misterios:

— Isidor Isacovici, la telefon!

Ca o ghiulea se aruncă Isidor Isacovici după gratie, făcînd în mers, semne de adio din cap...

„Ce caraghios, se gîndi Leon Drei — fără să se gîndească — cul se potrivesc anume aceste vorbe: lui Zucherman, sau lui Blumchin. Dar frumos mă întîmpină, afurisîții! Îmi place, cînd mă întîmpină bine. Trebuie făcută cumva o paradă, am să-i fac să defileze pe dinaintea mea... Și probabil fiecare din viitorii mei slujbași e însurat, — continuă el să se gîndească, — și probabil cei mai mulți au neveste nostime... He-e! — D'apoi aici eu o să am amante pe vreo doi ani. Blumchin ăsta samănă foarte mult a om cu nevastă nostimă. Fără dinți, bărbuța ca de cînepă, — la să-l întreb eu! Dar aerul aici mi se pare, nu prea... ce porci! — înjură el în gînd. Am să fac pe patronul supărat. Ia să te văd Leon... masca nemulțumirii pe obraz!..”

— Ascultă, Veniamin Solomonovici, — rosti Leon Drei, scoțînd buza de jos cu dispreț și cu o minie parcă stăpînită, — d-ta ești însurat? Apropos, de ce miroasă aici așa de urit? În biurourile stimatei mele logodnice trebuie să miroase frumos, iar nu urit, — continuă el cu demnitate. Asta păgubește firmei. Închil-pue-ți un caz, — începu el să explice: vine la birou o persoană suspusă, vr'un general. Ce are să crează el despre respectata mea logodnică, ce are să crează el despre slujbași? N'are să înjure în sine cu vorbele cele mai urite? Îți pun în vedere, Veniamin Solomonovici, că nu mai îngădui asemenea lucru. Vorbește cu fiecare slujbaș în parte.

Și scoțînd o batistă, curată ca zăpada, și observînd efectul vorbelor sale, cu aer de mare supărare duse la nas batista parfumată.

— În adevăr miroasă, — rosti speriat Veniamin Solomonovici, trăgînd cu nasul, dar nesimțînd nimic. Meinis, strigă el cu voce de fiară, de ce aici miroasă urit?

Meinis, un băiat cu părul lung, slab, bubos, cu ochelari, eși din cușcă cu iuțeala săgeții, puse îndată după ureche condelul, cu care scria și, smîrnă, cu minile în jos întrebă zăpăcit:

— Miroasă urit? Se poate?

Cu mirare trase îndată aer cu nasul. Toți slujbașii începură îndată cu fețele speriate să tragă aer cu nasul.

— Să nu se mai întîmple, — răcnî și mai sălbatec, și mai cu rivnă Veniamin Solomonovici, învinețindu-se de sforțare. Des-

childeți o fereastră. Acuși aerul va fi curat,—zise el, cu o voce dulce și zimbînd plăcut lui Leon Drei. Intr'o clipă!

„Dar e foarte plăcut să fii patron, — se gîndi Leon Drei, mulțumit că a băgat neliniștea între slujbași. Am să introduc pentru plăcerea mea spionajul în biurouri. Las'să-și roază gîtul unul altuia...”

— Dar d-ta—își aduse el aminte, adresîndu-se cătră Veniamin Solomonovici,—tot nu mi-ai răspuns încă la întrebarea mea: ești însurat, sau nu?

— Ba chiar foarte,—răspunse cu ton glumeț Veniamin Solomonovici, simțind că mînia viitorului patron s'a potolit,—chiar foarte,—repeți el. E al treilea an, decînd m'an sinucis,—întrebuiță el o vorbă, care era la modă printre slujbași.

— Așa-a?—zîmbi Leon Drei și zise, examinînd parcă din toate părțile cuvîntul acesta, prețîindu-l mult: te-ai sinucis. Și nu-ți pare rău, nădăduesc? Probabil nostimă?—se informă el mai amănunțit? Blondă?..

— Brunetă,—răspunse Veniamin Solomonovici modest și cu părere de rău, că nevastă-sa nu-i blondă pentru un caz așa de potrivit.

— Dar eu respect și brunetele,—il mîngîie Leon Drei. Dacă-s frumoase, toate femeile sînt bune. În general, adaugă el prietenește, e bine cînd îți alegi, ca prietina, o fată frumoasă. Ești de părerea mea, Veniamin Solomonovici? Va să zică,—zise el deja sigur,—nevasta d-tale e o nostimă brunetă grăsuță? Parcă așa te-ai exprimat d-ta? Te felicit, îmi pare bine pentru d-ta. Apropo,—printre slujbașii noștri se găsesc oameni însurați?

„La ce i-o fi trebuind lui asta?—se miră, în gîndul lui, Veniamin Solomonovici. Dar poate că-i trebuie lui la ceva,—își zise el. Poate se gîndește să sporească lefurile? Și ai noștri mai că ar cere o urcare a salariilor. Apropo, li și transmit rugămintea mea și a lui Zucherman“.

— Da, sînt însurați mai toți,—răspunse el la întrebare.

— Ce zici?—exclamă foarte bucurat Leon Drei, pierzîndu-și pentru un moment gravitatea. Aprob în totul. Nu-mi plac amplexurile becheri. Slujbașul neînsurat e o molimă. Noi avem să concediem pe toți becherii... Însurați-vă, d-lor, dacă vreți să serviți la Leon Drei... Împărtășești părerea mea, Veniamin Solomonovici?

„Nu știu, ce să-l răspund,—se gîndi Veniamin Solomonovici,—și totuși trebuie să răspund. Am să spun că împărtășesc, dracu să-l ia! Crăparea-ar... Păcat că nu-s eu patronul, și el—ampliatul meu. I-ași arăta eu. Pentru asemenea întrebări l-ași goni, și pace bună.“

— Împărtășesc în totul,—sisii urît Veniamin Solomonovici.

— Ei, bravo!—aprobă Leon Drei,—eram sigur că ai să fii de aceeași părere cu mine—ca să nu fie cineva cu aceeași

păreră cu mine, mai rar. Dar,— te rog,— cunoști d-ta purtarea acestor tinere femei? Eu sînt un om foarte moral și,— iartă-mă pentru francheță,— sînt de părere, că fiecare femeie să cunoască numai un singur bărbat... Așa-i, că sînt un om ciudat? Sînt un visător curios,— continuă Leon Drei, desfătîndu-se de aerul nedumerit al lui Veniamin Solomonovici,— și un om foarte cast. Urăsc prostituatele, și mai mult încă pe destrăbălatele așa zise dla familie. Mă rog: un om cum se cade, cum is eu, de pildă, nu știe, cum să scape de ele. Știi decolteurile astea îngrozitoare, felul,— prietinesc, chipurile,— cum te înhață cu mîna goală, al dracului de seducătoare, zimbetele care promit atîtea... Pe mine n'au să mă ademenească ele, dar pentru alții, e ușor, crezi?

— La drept vorbind... sîsii și mai urit Veniamin Solomonovici, neștiind, cum să-și ascunză privirile după francheța lui Leon Drei,— la drept...

„Al dracului m'a mai strîns cu ușa,— lucrau febril gîndurile lui între acestea,— cum să te ții față de el? Afurisitul de Isidor Isacovici înadins mi l-a trecut mie... Dar de răspuns, tot trebuie să răspund, ba încă astfel, ca să-i atrag bunavolnța. Vreau doar să-i cer un adaos. Nu te lăsa pe tinjală, Veniamine. Bună treabă ar fi să i-o fac acestui Isidor. Dar oare dacă m'ar face pe mine administrator,— inceptu a-i miji lui prin mînte. Și leafa alta, și cînstea alta. S'ar face zgomot. Cum mi-ași mai căuta altă locuință... Nu dormi, Veniamine!”

— La drept vorbind,— zise el cu tărie și pregătîndu-se să sară ca o pisică asupra lui Leon, și eu cred întocmai la fel. Nevestica mea,— și „nevestica” o rosti cu un ton glumeț,— e un ideal. Afară de mine n'a avut nici măcar cunoștință... Dar cu Isidor Isacovici altfel stă chestia... Puiu de lele,— șopti el,— nos-timă, dar puu de lele... La noi slujbașii toți șoptesc într'una despre dînsa...

— Mizerabila!— rosti Leon Drei cu indignare. Dar e nos-timă,— zici? Așa afurisenie... Interesant,— zise el pe nas... Trebuie să ne gîndim. La treaba asta trebuie măsuri.

— Și avînd o astfel de femei, se mai gîndește să vă roage despre urcarea lefil,— rosti Veniamin Solomonovici cu indignare în voce.

— Curios,— zise Leon Drei pe gînduri. Da,— zise el, ca după rezolvirea unei complicate probleme,— o să am de furcă... aici... Are să fie nevoie de corijat toate femeile stricane ale slujbașilor noștri: ori fii cinstiți, ori ia-ți bărbatul, cucoană! Am să le arăt eu, cine-l Leon Drei. M'ai auzit ce spun eu, Veniamin Solomonovici?

— V'am auzit, sîsli Veniamin Solomonovici cu violciune. Acuma aerul mi se pare, e bun,— adăogă el, și inceptu să tragă aer cu nasul.

— Un aer admirabil,—confirmă Leon Drei. Vă rog ventilați și ventilați.

Pe deplin mulțumit de convorbirea cu Veniamin Solomonovici, Leon îi făcu semn de adio și dispăru în biroul stimatei sale logodnice, Nina Marcovna Serebreanaia.

Veniamin Solomonovici, radios în sufletul lui, că a reușit să-l pună piedică lui Isidor Isacovici, alergă la cușca sa, frecându-și minile. Istoria conversației sale cu viitorul patron o povesti sara nevestei, se înțelege, cu felurite adaosuri; în același timp eșea, că și-a bătut joc, și de Isidor Isacovici, și de Leon Drei. Și lucrul era așa de plăcut, încît neveste-sii nici chiar sîslele nu l se mai păru așa de urcicioasă.

(Va urma)

Semen lușhevici

Viziune de Toamnă

Rămîne Toamna, singură, pe zare
Privind cu ochiu'i turbure și mare.

De veacuri vîntu-aduce de departe
Pustiul sur întîns pe dealuri moarte.

De spaima mută a pustietății sale
Aleargă Toamna 'n asprele-i sandale.

Stau împietrite dealurile deșarte
Ca niște păsări cenușii și moarte
Căzute'ntr' o celestă vînătoare.

Și Toamna singură-a rămas pe zare.

Primăvară rustică

Primăvară,—

Vîntul desghețat de soare curge ca o apă,
Intinzînd un șes de-asupra dealurilor înverzite.
Zărilor, în ele, abia pot să mai încapă.
Soarele
Luminează trist și prea mult casele în alb văruițe.

În ograda 'n care colțul erbii esă rar,
Fluturînd cămeșa albă cu tighel,
Omul bate niște cue într'un car,—
Și bat cue toate dealurile după el.

În grădină ard mocnit și singur frunzele de an,
Alfînînd pe garduri lungi cununii de fum.
Iar pe urma carelor ce au dus semințele pe lan
O găină albă a 'nceput să scurme 'n drum.

Din cînd în cînd s'aude până-aici
Prin liniștea ca un ecou, din sat,
Pocnete de bici
Dela băeții care umblă la arat.

Pe coasta dreaptă cu verdeață crudă
Se vede bine 'n urma plugului ce scurmă,
O brazdă neagră, proaspătă și udă,
Și-un cocostîrc, parodînd un om, în urmă.

Plugurile merg încet și nu se mai ajung,
Dol bol ca niște nourași abia înaintează;
Și-un cucuș plictisit a 'nceput să cînte lung
Flîndcă e demult amiază.

Demostene Botez

FILE RUPTE

Un om amărit

Iarna asta domnul Iancu Stroian o duce greu de tot. Pe la noi vine adeseori și, decum intră pe ușă, începe cu glas ridicat și tragic.

— Ce iarnă, domnule! Ce ticăloșie! Mizerie curată! Înțelegeți dumneata? Mizerie!

Tot amarul din cuvintele acestea i se zugrăvește instantaneu și expresiv pe față. Cbrazul i se strânge în creșuri multe, care se îngrămădesc sub ochi și fac din chipul lui icoana scirbei nemăsurate.

— Ne-am îngrămădit cu toții, înțelegeți? cu copii, cu nevastă, într'o chițimie, unde abia te poți învîrți, și tot înghețăm de frig... Incal pe mine, până la cancelarie, știu că mă ia dracul, în paltonul ăsta vechiu și păcătos.

Și'n adevăr, paltonul domnului Iancu Stroian îți dă fiori de frig, numai cît te uiți la el.

— Mizerie, domnule!... ticăloșie!!... reia dumnealui „crescendo“. Revolta exagerată, pe care o pune în cuvintele acestea, îi urcă și mai tare sîngele în obrazul veșnic congestionat.

Doar un păhărei de vin vechiu, o gustare picantă și o țigară dacă-l mai împacă pe domnul Stroian pentru cîteva clipe cu viața și cu oamenii. Bea vinul încetișor, trecîndu-l pe cerul gurii, își șterge mustața zbîrlită cu o batistă colorată și pleacă după treburi.

Intr'o dimineață ne pomenim cu domnu' Stroian că abia începe pe ușă, din pricina unui pachet enorm, pe care-l are sub braț.

— Da' ce ai în pachetul acela, domnule Stroian ?

— Ia, niște blănuri de vidră... Mi le-a dat frate-meu, să le tăbăcesc... (Domnul Stroian în tinereța lui a învățat și meșteșugul asta).

— Se poate să le vedem și noi ?

— Mă rog, poftim... De asta m'am abătut pe la D-voastră, să le vedeți.

— Frumoase blănuri ! De unde le-a căpătat fratele d-tale ?

— Da' nu sînt ale lui, răspunde domnul Stroian cu un fel de desgust revoltat. Sînt ale bestiei celeia de cumnat-său. Vrea să-și facă o blană, mă nțelegi, cînd se duce cu trăsura la țară. Boer, domnule ! Ce crezi dumneț ?... Și cînd știi eu ce calic a fost tată-su... încheie domnul Stroian, cu vocea înecată într'un dispreț nemărginit.

După vizita asta nu l-am mai văzut vre-o două luni pe domnul Iancu Stroian.

Intr'o bună zi, cînd mă așteptam mai puțin, îl văd întrînd radîos.

Ochii, slobozii din creșuri, și-au căpătat pentru un timp mărimea lor normală și mustața i se zburlește într'un fel de zimbet. Un palton „marron”, destul de bun, scoate în relief silueta lui încă elegantă ; un guler de blană, bine așezat, e lucrul mic, care decide „șicul” unei haine.

— A, domnule Stroian... Da' frumos palton ! Cînd ți l-ai făcut ?

Domnul Stroian e foarte încîntat, dar nu dezarmează complet și cu un ton, care păstrează, din obișnuință, accente de indignare, îmi răspunde :

— Ei, așii ! făcut... Pe dracu' ! Mi-a trimis soră-mea un palton vechiu al cumnatului și l-am prefăcut. Și ce crezi ? Numai prefăcutul m'a ținut o sută de lei ! Hoțle adevărată. Te jefuesc toți ca 'n codru !

— Da' cel puțin ai lucru bun. Și are și guler de blană...

— Hm ! Da... îngăimează domnul Stroian printre dinți. Mi-au rămas niște zdrențe dela vidrele celea, și, decît să le arunc, am încercat să văd : n'oiu scoate ceva din ele ?... Am cusut petec de petec și abia mi-a eșit gulerașul ăsta...

La amintirea fabricării laborioase a gulerului, fața domnului Stroian se încrețește iar, cu multă amărăciune.

— Când e mizerie, tot mizerie, degeaba! Uite, Nicu... și-a turnat acuma o blană, cu guler de biber... (Nicu e fratele domnului Stroian). Un guler, domnule, de-i trece peste căciulă, înțelegi? De l... dacă-i dă mina... Da' nu zice odată —continuă mai vehement domnul Stroian, după o scurtă tăcere —nu zice: Na-ți și ție, bre, o mie-două de lei, că știu că ai nevoie... Ți-ai găsit!..

Aici începe o lungă și des repetată poveste a multor îndatoriri, pe care el—domnul Iancu Stroian—i le-a făcut lui frate-său în vremuri bune.

— Apoi zi „oameni” și dă-le pace! Închee dumnealui. Și pleacă îngurzit și amărit, uitând și de bucuria paltonului și de tot.

* * *

A mai trecut o bucată de vreme. Intr'o dimineață aud o bătae nervoasă în ușa de din dos. Până să zic «intră», domnul Stroian năvălește, ca scăpat din tun. Mai roșu, mai încrețit, cu mustața mai zburzlă ca totdeauna.

În loc de „buna-ziua”:

— Așa oameni, halal! Frate... cumnățică!.. Ce poamă, domnule! Ce viperă!!

— Ce-i, domnule Stroian? Ce ți s'a întâmplat?

— Ce să fie? Dăunăzi, cînd am fost pe la dumneavoastră, am trecut și pe la Nicu, să-i spun ceva. Acasă era numai nevastă-sa; el se dusese în oraș. Ma primit, că o văzusem la fereastră și n'a avut încotro; da' așa... cum știe ea să primească rudele. Eu am intrat în casă, ea abia a mormăit: «stai, te rog!» și n'a mai scos o vorbă. Dar am băgat eu de samă, că toată vremea m'a măsurat și m'a fixat. Eu l-am spus, înț legi? ce treabă aveam cu frate-meu și am plecat. Azi... mă întîlnesc cu Nicu. Cum mă vede, se posomorăște și nici una, nici două: „Da' bine, bre,—începe la mine,—ce dracu' îmi faci istorii de astea?” Eu mă uit la el. Zice: „îmi serie Jorj —ăsta e bestia de frate al nevesti-sa—îmi serie Jorj că i-ai tăiat din blănurile cele de vidră”. Eu... rămîm în emnît și mă uit lung la dînsul...

Amintindu-și scena, domnul Stroian fixează asupra mea niște ochi injectați și sălbateci. După o clipă de tăcere urmează:

— Da, zice, îmi scrie Jorj și-mi reproșează mie, că l-ai tălat din blănuri...

Deodată glasul domnului Stroian se înalță, ca un muget fioros:

— *Eu, mă? Eu?! Eu* i-am tălat din blănuri?..

Domnul Stroian se dă tot mai aproape de mine și mă fleșează înspălmîntător, întocmai cum l-a fixat pe frate-său.

Apoi, cu glas mai potolit, îmi explică:

— Am înțeles că l-a descîntat păcătoasa cea de cumnătate-mea... zic: Poate faci aluzie la gulerășul ăsta? Păi, paltonul așa mi l-a trimis Aglăița, cu guler cu tot!

Și domnul Stroian iar se uită fioros la mine.

Eu, n'am de lucru, nu mă rabdă inima și zic:

— Ce vorbești, domnule Stroian? Păi, mie parcă mi-ai spus zilele trecute, cînd venise vorba de guler, că l-ai făcut dumneta, din vidrele celea...

Domnul Stroian rămîne cîteva clipe cu ochii holbați la mine. Incet-încet fața i se destinde... Un zîmbet plin de nevinovăție îi mișcă mustața căruntă și zburlită, și foarte domol zice:

— Serios?... Ți-am spus? Uite, vezi, nu știam... Uitasem că ți-am spus. Ei, bată-le focu' de vidre! Vezi dumneta cum se prosteste omul?

Apoi, cu glas din ce în ce mai ridicat:

— Dar oricum, de ce să mă acuze el pe mine și să se lase condus de bestiile de neamuri, pentru un fleac ca ăsta?

Cavalerism

Au pornit în excursie de o zi, pe la șapte ceasuri dimineața. Ușoara indispoziție a sculării prea timpurii s'a împrăștiat repede în răcoarea dimineții și în adierile proaspete ale pădurii. Merg toți grămadă, vorbesc tare și în același timp și—mai cu seamă—rîd mereu.

Peste vre-o două ceasuri risul și vorba mai contenesc, grupul se împrăștie.

O domnișoară caută să se răzlețească, să rămîie puțin mai în urmă. Un tînăr foarte curtenitor îi prinde numaidecît de veste:

— Ați ostenit, Domnișoară... Imi dați voce să vă țin te-vărășie?

-- Mulțumesc domnule, răspunde politicoasă fata. Nu e nevoie să vă deranjați.

-- Vai de mine, dudue... Mie îmi face cea mai mare plăcere.

-- Dar vă asigur, domnule, că nu e nevoie și vă rog chiar să nu vă deranjați pentru mine.

-- Domnișoară, răspunde tinărul cu hotărîre, eu îmi fac din excursie o distracție, nu un scop. Cum credeți că ași avea nedelicatetea să vă las singură?

Domnișoara oftează înăbușit și tace.

-- D-voastră ați făcut, desigur, multe excursii, reîncepe tinărul cu amabilitate, văzînd că lincezește conversația.

-- M-da...

-- Și... ce preferați: Muntele ori marea?

-- Prefer singurătatea, răspunde cam înțepat dudua, a cărei enervare se vedește tot mai mult și 'n mers și 'n paliditatea, care-i înlocuiește acum rozele din obraz.

Tinărul rostește cu glas scăzut și pătruns:

-- Sînteți o fire melancolică, domnișoară...

-- ...

-- Și se pare că natura vă face și mai melancolică, adăogă el tot mai patetic, după o scurtă tăcere. Și pe mine mă impresionează la fel natura... Sufletele noastre sînt înrudite... sînt făcute să se înțeleagă reciproc...

-- Da, se înțeleg perfect!... Și cu nasul în batistă, fata caută să-și potolească o violentă izbucnire de ris.

-- Ciudată mai e și fata asta! gîndește tinărul. Adică de ce o fi pufînd de ris, așa, fără rost?

Un prieten îi întrerupe nedumerirea strigîndu-l de departe:

-- Mitică, vino te rog, să fii arbitru între domnișoara Mimi și mine.

Mitică nici nu-i răspunde și, întorcîndu-se spre tovarășa lui:

-- Scuză-l, domnișoară! E tare bun bălat Alecu ăsta, dar nu prea are finețe... N'are simțul situațiilor delicate...

-- ...

-- Știu! Vrei să zici că e nepoliticos la culme faptul că mă cheamă, cînd mă vede în compania unei domnișoare...

-- Nu, domnule! Nu voiam să spun asta! rostește accentuat domnișoara, privîndu-l drept în ochi.

Și părăsind cărarea, apucă hotărît prin pădure.

Ulmit și jignit, Mitică rămîne o clipă locului și urmărește pe fugară cu o privire plină de toate reproșurile:

— Asta trebuie să fie nebună, își zice el. Pe onoarea mea dacă pricep..

Grădinarul

M'am coborît încet în grădina înconjurată de zid străvechiu. Treptele de piatră, povîrnite într'o parte, sînt pe jumătate îngropate în pămînt, de vreme. Mușchiul negru-verzui a crescut cu imbelșogare printre lespezile de pe margini, pe unde nimeni nu calcă.

În urma mea aud un pas greoiu. Îl cunosc, fără să mai întorc capul. E pasul lui Moș Costache, grădinarul, care lucrează cu ziua, azi aici, mîine alurea..

Picioarele lui, îngreulate de bătrînețe, calcă țapăn în cizmele grele, cu încrețituri mucegăite, care-i trec mai sus de genunchi.

— Tare s'au mai stricat ville anul ăsta, Moș Costache, încep eu vorba.

— D'apoi ș'atîta ploae, Doamne iartă-mă!.. bombănește înfundat moșneagul, care tocmai se plecaseră să zmulgă niște mohor de pe un strat.

— Da' strugurii mai toți sînt buni; păcat numai că n'au frunză.

— Nu-i nevoie... dac'au scăpat strugurii; da'-i vorba mea că și strugurii îs păliți.

— Bine, dar chiar buni, dacă nu mai au frunze..

Moș Costache zîmbește:

— Da' ce să facă cu frunza?

Și acum, pentru intăia oară de cînd am început vorba, moșneagul mă învrednicește cu o privire, care-mi clarifică părerile mele și-mi dă un respect necugetat pentru vechile lui cunoștințe grădinărești. Dar, ca să nu las vorba nelsprăvită, îngîm și eu fără convingere:

— Păi, e nevoie și de frunze.. ca să se hrănească..

De astădată moșneagul ride fără să se mai ascundă, până-l îneacă tusa. Liniștindu-se puțin, întrebă răgușit și întrerupt:

— Cu frunza?!.. D'apoi rădăcina... ce treabă are?

Și pleacă, clătînd din cap și trăgînd cu patimă dintr'un capăt umed și negru de țigară.

Moș Costache își cercetează sămănăturile.

— Era să-mi prăpădească omida tot curechiul! Noroc că l-am prins de veste. O căciulă plină am dat pe foc.

— Tare bine; numai, uite... sînt încă o sumedenie de fluturi...

— Ei, ș'apoi? Ce strică fluturile?

— Apoi fluturile face ouă și din ouă es omizi, Moș Costache.

— Săracă lumea!... Nu face fluturile omida. Omida singură face cuiburi și se înmulțește.

De astădată moșneagul nu mai rîde; nici măcar nu zîmbește. Se uită întă și întunecat într'o parte. Eu tac, cumișită —cam tîrziu—de amintirea prea proaspătă a poveștii cu frunzele. Iar Moș Costache mă lasă în drum, cotește liniștit la dreapta, calcă mai apăsător și bombănește, ca pentru el singur:

— Apoi, dac'au agiuns acuma și fluturii să facă omizi, are să fie rău pe lume, minca-o-ar ciorile de grădinărie!...

Dimineață...

Pătura moale de zăpadă, ce se prinsese de cu sară, s'a topit cătră ziuă. Pe străzile defundate, unde și unde, se mai zărește cîte un petec de albeață neprihănită. Incolo—noroiu. Doar mijlocul bombat al drumului e mai zvîntat.

Abia s'a luminat de ziuă. Din cerul învăluit în neguri, din clipă în clipă stau să cadă fulgi de zăpadă, ori picături mărunte și înghețate.

Un scîrțit prelung și trăgănat vestește în tăcerea amorțită, că strada se trezește. Doi boi slabi și bătrîni se opintesc din răspuțeri să tragă pe drumul hleios un car peste samă de încărcat cu lemne jilave. Omul, plin de noroi până mai sus de genunchi, e răzbătut de umezeală și întunecat la față ca vremea. Cînd și cînd ridică ochii din pămînt și atunci—trezit din cine știe ce gînduri otrăvite—lovește 'n boi. O fi perdut biciul pe undeva, în drumul lung de noapte, și acum își bate boii cu un gătej gros și noduros, ales dintre lemnele din car.

Loviturile cad cu un zgomot surd pe spinarea boilor. Cel

din stînga—cel mai des lovit, că e mai la îndămina omului—își adună puterile, întinde gîtul, crezînd că va izbuti să scape de apăsarea veșnică de pe grumaji. Cu ochii lui mari și lucitori, ca de gelatină neagră, cercetează drumul nesfîrșit...

Un cîne ciobănesc, cu blana albă și moale, plin de glod pe picioare și pe pîntece, se ține cîtva timp pe lîngă car. Dar merge silnic și mereu întoarce capul în urmă, cu ochi plini de neliniște și de amărăciune. Se ține pe lîngă carul străin, ca să nu se simtă de tot stingher și fără ocrotire în tîrgul mare și plin de tot felul de primejdii.

Înainte carului, la tot pasul, se împrăstie grupuri mici de vrăbii, care după un zbor de o clipă, se lasă mai departe, în mijlocul drumului. Cu sărituri febrile, zburătoarele mici și îndrăznețe caută și aleg cu ciocul fire de ovăz, în lungul drumului, pe unde se cunoaște că au trecut cai...

Ciori multe vin de departe, de peste deal, se rotesc în zbor și se strigă cu croncănături aspre.

Din urma carului se aude alt scîrșit prelung. Cînele se oprește brusc, clulește urechile...

O căruță, încărcată cu felurite lucruri, care abia se vîd de sub fin, vine domol, trasă de un căluț rustic, modest, cuminte.

Sus, pe fin, cîteva gîște, albind pe zarea mohorîtă, stau impasibile în înveșul lor compact de pene, cu gîturile simetric arcuite, cu capetele îndreptate în aceeași parte. Numai la hopuri, gîturile lor se clatină toate în același timp, ca niște lujere bătute de vînt.

Și, din bolta de cenușă udă, începe să ningă iar, încet..

Domnișoara Sally

«Domnișoara Sally, croitoreasă, strada Orient No. 6...»

Aveam mai demult adresa asta. Într'o sară de toamnă am pornit s'o găsec. Din stradă în stradă, întrebînd pe unul și pe altul, m'am pomenit în inima cartierului ovreesc sărac: Străzi înguste, pe care noroiul nu se mai zvîntă, case îngrămădite, curți strimte și murdare, fără un pom, fără un fir de iarbă; odăițe sub pămînt, în care cobori pe trei-patru trepte putrezite...

Se aprindeau lămpi'e. Prin geamul stropit al unei cafe-nele mici se zăreau, îngrămădiți la ceal și la *domino*, zidari cu

baiele scorțoase de tencuială și hamali încinși pela mijloc cu tuniile groase, cu care coboară vasele în pivnițe. Prăvălloare murdare își arătau în lumina gălbuc rafturile pline de mărfuri vechi, cu miros înecăcios de blănuri și de încălțăminte îndelung purtate; odăi de locuit, ocupate aproape pe jumătate de cîte un pat mare, cu perne multe, erau însuflețite de neastîmpărul copiilor numeroși, slabi și febrili.

Ocolind un han vechiu, am ajuns înfirșit într'o ulicioară țără trotuar: strada Orient. Am găsit ușor numărul 6, — o casă dărăpănată, cu două rinduri. Jos prăvălii. Urc scările și bat la prima ușă, care se deschide în același clipă, dînd drumul în frigul de afară unui val de aer cald și înăbușitor. O fetiță își arată capul creț prin ușă.

— Domnișoara Sally?

— Aici. Poftiți.

Intrai și abia mă putui strecura printre scaunele de lemn, rără spătar, pe care—aplecate dela mijloc—coseau de zor vre-o trei fetițe. Amețită de zgomotul celor două mașini la care, sub lumina slabă a lămpii, lucrau două fete mai răsărite, caut să zăresc pe cineva mai mare. Din fund văd că se îndreaptă spre mine o făptură foarte mică și slabă, cu fața trasă și veștedă, îmbrăcată într'un capot ponosit.

— Eu sînt Domnișoara Sally. Ce doriți? mă întrebă minuscula patroană de atelier, cu un glas subțirel și slab, pe care nici nu l-ași fi auzit, dacă mașinele nu și-ar fi întrerupt pe cîteva minute zbirnîitul asurzitor.

Foarte dezamăgită de înfățișarea ei firavă, legai cu greu cîteva vorbe, mai mult de mintuială:

— Mi-a dat cineva adresa d-tale. Poate să am ceva de lucru... și am volt să știu unde stai și dacă ai timp...

— De ce aveți nevoie?

— Vezi că... acum am nevoie de ceva cam greu de făcut...

— Și ce?... Poate n'aveți încredere?

Pometele accentuate de slăbiciune se pătează cu roș-violet pe fața pală a domnișoarei Sally și, fără alt cuvînt de protestare, o văd că deschide cu grabă un garderob și cu mini îndemnatice începe să desfășoare înaintea mea bucăți felurite de stoffe fine și de mătăsuri scumpe.

— Bine, domnișoară Sally; nu te supăra, dar să-ți spun drept... te-am văzut așa de mititică...

Tonul meu, mai mult decit vorbești, a împăcat-o.

— Și dacă sînt mică... Las', o să vedeți d-voastră, dacă n'aveți să fiți mulțumiți...

Ne-am înțeles numaidecît cînd să vie la mine și am plecat.

Până acasă mi s'a părut că tot respir aerul greu din odața prea caldă, în care se deslușea mirosul amețitor de cărbuni.

Domnișoara Sally a venit la ceasul și în ziua hotărîtă și după acela, întotdeauna cu același exactitate.

Minile ei mici, ca de copil, aranjează cu o îndemînare miraculoasă muselinurile străvezii de vară, stofele moi și călduroase de iarnă. În timp ce ea corectează pe corp lucrul făcut acasă, eu încerc să leg o conversație, des întreruptă, și mai totdeauna același:

— Ce-al mai făcut, domnișoară Sally, de cînd nu ne-am văzut?

— Mulțumesc lui Dumnezeu... bine...

— Ai mult de lucru?

— Slavă lui Dumnezeu; numai să fiu eu sănătoasă...

Din puținele ei vorbe și mai ales din întreaga ei înfățișare—de la ochii încercănați, până la minile străvezii—înțeleg viața de muncă neîntreruptă și istovitoare, în care singura lumină e ziua de Sîmbătă, cu somn mai îndelung, cu mîncare mai bună, plimbare și cinematograf după amiază. Altceva nu-mi spune domnișoara Sally, și mă întreb adese ce-o leagă de viață și ce o face să meargă înainte?

Cînd vine cu lucrul gata, intră tăcută și preocupată. Desface cu înfinite precauții pachetul, scoate halna, o scutură puțin, o privește lung... În sfîrșit se hotărăște să te îmbrace. Nici n'o simți cum se mișcă de ușor în juru-ți, cum încheie și aranjează cele mai complicate combinații ale model și niciodată halna nu va veni așa de minunat, ca de data asta, cînd ți-o pune ea. În clipa asta solemnă glasul domnișoarei Sally se ridică, zugrumat puțin de emoție:

— Vă place?

— E foarte bine, domnișoară Sally.

Domnișoara Sally se rumenește ușor.

— Vedeți.. D-voastră ați crezut că nu știe nimica domnișoara Sally...

După ani de zile, nu scapă prilejul să-mi amintească jignirea, ce i-am adus-o întâia oară cu neîncrederea mea.

— Lasă, domnișoară Sally... Uite, bea un ceal, să te mai încălzești.. Și eu am să-ți cînt ceva la piano. Îți place s'ascuți?

Surprinsă, îmi răspunde trăgănat și stinjenit:

— Da...

Cînd sfîrșesc, mă întorc spre ea. O văd mai rumenă, cu privirea țintă, cu ceașca de ceal neatinsă în fața ei.

— Ți-a plăcut, domnișoară Sally?

Tresare.

— Val, parcă eram la cinematograful...

Domnișoara Sally e pentru întâia oară neexactă. O aștept în zădar de vre-o două săptămîni. În sfîrșit, lat-o!... Dar parcă e schimbată: mai îndrăzneată, mai tînără, parcă și mai înaltă.

— Domnișoară Sally, sînt supărată pe mata. De ce m'ai întirziat atîta?

— Îmi pare rău; nu vă supărați!... Da' am avut de lucru...

Chiar tonul răspunsului e altul, decît cel obișnuit. E mai vesel și mai ferm, în același timp.

— Și m'ai lăsat pe mine la o parte, pentru alții?... Asta nu-i frumos, domnișoară Sally.

— Chiar pentru mine am avut de lucru, îmi răspunde domnișoara Sally; și zîmbește, roșindu-se.

De bună seamă, cîntă o bucurie în sufletul ei.

— Dar ce gînduri ai, domnișoară Sally? Poate te logodești?

Fața ei se face gravă, ca să-mi răspundă:

— Sînt logodită de-acu',—de șase ani... Și acum a dat Dumnezeu și am început să primesc iar scrisori dela logodnicu'..

— Dar logodnicul nu ți-e alci?

— Nu. E la America, de șase ani...

Domnișoara Sally rămîne cîteva clipe cu gîndul dus. Zîmbește far:

— Imi scrie așa frumos!.. „Salică dragă”... Și-mi trimite o mie de franci!..

Intr'o Sîmbătă sara, domnișoara Sally trece pe la mine, să-mi dea un răspuns. Poartă rochie de mătăasă, pălărie elegantă, pantofi de lac, mici ca niște jucării.

— Unde te duci așa frumos gătită, domnișoară Sally?

Toată fața-i e luminată și-i strălucesc ochii, ca de friguri!

— Mă duc la teatrul!..

Peste vre-o două zile, cînd vine la încercat, o întreb:

— Ei, cum a fost la teatru, domnișoară Sally?

— Vai, a fost așa frumos!.. Era chiar pe teatru!.. Și actori adevărați. A venit o actriță mare, de ale noastre. Așa elegantă!.. Da' n'au mers numai Evrei; a mers toată lumea!..

Domnișoara Sally s'a oprit din cusut. O muncesc gânduri.e.

— Am plătit doisprezece franci un loc. Da' joacă tare bine. Așa o piesă!.. cu dragoste!..

Domnișoara Sally se înroșește de plăcere retrospectivă.

— Și era așa elegantă!.. Avea niște toalete!..

Glasul i se strînge în gît și nu-și poate completa admirația, decît printr'o fluturare în gol a minii drepte. Zimbri-toare și înfrigurată, prinde în neștiire cîteva ace în stofă și se scoate numai decît. Simt că n'ar vrea să sfîrșească vorba începută și, ca să-i prelungească plăcerea, îi spun:

— M'asî duce și eu s'o văd. Cînd mai joacă oare?

— Joacă deja și diseară, imi răspunde ea cu grabă. Să vă duceți chiar, zău, să vă duceți!.. Așa o femeie frumoasă și elegantă!.. parcă-i dela cinematograful!..

Domnișoara Sally e tot mai ocupată cu pregătirea zestre. Și-a lăsat toate clientele și doar mie imi mai lucrează printr'o favoare specială. Conversațiile noastre se învîrt acum în jurul aceluiași subiect.

— Ți-a mai scris logodnicul, domnișoară Sally?

— Am primit deja și eri o scrisoare!.. și fotografie!..

— E bine?

— Așa frumos!.. Am s'aduc!.. să vedeți și d-voastră!..

— Și!.. pleci, domnișoară Sally?

— Dacă mi-o ajuta Dumnezeu, trebuie să primesc bilete plătiți dela logodni!..u', și am să plec.

A plecat demult domnișoara Sally... A părăsit—probabil pentru totdeauna—odăița strimță, cartierul murdar și orașul, peste barierele cărula nici nu călcase până acum. Am urmărit-o un timp cu gândul: La București... stă vre-o trei zile. La Paris vre-o săptămână, în așteptarea plecării vaporului din Havre... Apoi a căzut în vîna celor depărtați. Am uitat-o.

Un plic timbrat din New-York mi-a readus-o azi întregă în minte..

A ajuns la țintă, a scăpat de muncă și de sărăcie și trăiește într'un oraș minunat, în care e frumos de tot, așa frumos... ca la cinematograful.

Dincă

— „Strugurii! Hal ia struguri d'ăia buni! Prune-prune!...”

Să dormi cît de adînc, sari ars.

Așa își vestește sosirea, mai în fiecare dimineață, Dincă, negustor de trufandale, oltean pripășit în tirgul nostru de pe vremea refugiului. Nici n'așteaptă bine să-l chemi, își pune coșurile jos și cu o adevărată artă te silește să cumperi mai mult decît îți trebuie și chiar ce nu-ți trebuie. Are Dincă o siă-biclune mare pentru cuvinte „radicale”, cu care își împetritează vorbirea, de-l imposibil să-l rezîști.

— Splendide, dudue! Pe onoarea mea! Gustați numai din prunele astea.

În dreptul curții vecine se înalță puțin și aruncă peste gard o privire cercetătoare. Se vede că dorm toți ai casei Dincă pornește înainte, împingînd spre ceafă, cu un fel de neaz disprețuitor, căclula țugulată de miel. Nu-l e lui atît că n'a făcut vînzare, cît îi e că n'a mai ușurat greutatea de pe umeri.

Un vâl subțire, ca de fum, stă în aer, de-a lungul străzii. De peste dealul din fund o rază de soare, lungă, roșiatică, împunge vîrfurile castanilor bătrîni; alta, pune o pată de aur palid drept pe turla bisericii din vale.

Cu același pas legănat, Dincă trece acum pe cealalt trotuar și se oprește la o casă cu ferestrele în stradă. Privește indiscret pe geam și strigă:

— Dudue Ra...a...lu!

Chemarea, începută cu glas bărbătesc-normal, sîrșește

printr'un „falsset“ răgușit, cu totul nepotrivit cu structura masivă a lui Dincă.

— Nu doriți?...

Un glas subțire lasă să străbată până afară câteva sunete răzlețe, din care totuși Dincă înțelege un refuz.

— Imi pare rău... Săru' minal

Și pornește, oftând, mai departe.

Mai la deal, o gospodină a eșit în poartă, legată cu altă la cap, cu șalul pe umeri, cu papuci în picioare.

Dincă saltă coșurile și grăbește pasul.

— Săru' minal zice el.

Se apleacă din dreapta, până ce coșul din față atinge trotuarul, apoi aduce cobilița peste cap și sloboade din cîrlig și celalalt coș, alături de cel dintăiu.

— Pofțiți, conță...

Gospodina, femeie cam în vîrstă, dar volnică și bine ținută, își dă sama, dintr'o singură privire ageră, ce fel de marfă și anume de ce calitate, are Dincă pe ziua de azi. Apoi, cu autoritatea îngăduitoare, pe care i-o dă lunga ei practică cu negustori de tot felul, începe cu o voce gravă, potrivită cu chipul ei și mai ales cu gura cărnosă, umbrită ușurel de un puf brun:

— Da' știți, domnuie Dincă, una? Dăunăzi mi-au eșit două ouă mai puțin la număr.

— Indiferent, conță! Zău, credeți-mă: indiferent... fără voce... vă împlinesc eu lipsa, altădată.

— Unt al? mai întreabă cucoana, zîmbind.

Dincă ridică niște frunze de nuc și dezvește câteva buțuri de unt, învelite în cîrpe albe și jilave.

— Pofțiți, conță! Ceva fin de tot! Pofțiți, mă rog, gustați. Splendid!

În clipa asta, dintr'un coridor, izbucnește afară un cășor alb, lăptos și creș, cu ochii roșii și coada stufoasă. Se repede la Dincă, îl apucă din fugă cu gura de cizmă și țără, tușește, strănută, se înăbușe de enervare. Cînd însășișit s'a mai potolit, Dincă rîde ușurel spre cucoană.

— E foarte inimos! zice cucoana.

— Era să mă rupă! comiectează Dincă, dintr'o complicitate.

— Ași lua vre-o două kilograme, zice cucoana, revenind la unt. Dar te rog să mi-l faci ca pentru mine, cu prețul din piață...

Dincă se bate cu palma în plept:

— Se poate, conia? — și privește sașiu și stărultor în ochii cucoanei. Dar așa fi un mizerabil, să iau tocmai dela d-voastră mai mult. Se poate? În prețul costului, conia!... În prețul costului...

Cucoana zlmbește iar, cu îngăduință.

Tot vorbind, Dincă scoate balanța dintr'un coș, zurnind cu vehemență lanțurile și apucă delicat un boț de unt între degete, să-l cîntărească.

Gustatul untului, cîntăreala, plata, se sfîrșesc în liniște. Dincă petrece cirligele cobiliții în toartele coșurilor, le aburecă dela pămînt, gratifică pe cucoană cu un „săru' mina" foarte dulce și pleacă, legănîndu-se.

Dintr'o curte, întunecată de prea mulți arbori, se aude un glas subțire și enervat:

— Domnule Dincă! Domnule Dincă!

— Săru' mina... Indată!...

Din gură zice pripit «Indată», dar din pas Dincă o mat elăbește. Se știe el, pesemne, cu musca pe căciulă și are așa un fel de presimțire vagă. În sfîrșit, tot trebuie s'ajungă, până la urmă.

Din umbra copacilor ese la iveală o cuconiță mică, blondă, trizată, care începe numai decît cu volubilitate:

— Păi bine, domnule Dincă, dumneata mi-ai dat dăunazi patru raci la franc. Nu-i așa? Patru raci la franc. Și o prietină a mea mi-a spus chiar în ziua aceea că ea a luat din piață doisprezece la franc. Asta e prea de tot!

Cuconița ar mai spune multe, dar n'o mai ajută glasul și se oprește puțin să respire.

Dincă stă înaintea ei mut de surpriză prefăcută; coșurile parcă și-au lungit legăturile și atîrnă triste în jos, aproape s'atingă trotuarul cu fundul. În sfîrșit prinde și Dincă un moment și izbucnește:

— Manopere, conia! Astea-s manopere! Vă spun eu pe onoarea mea!

— Cum manopere? Ce manopere? Mie mi-a spus mada-măru' Stetcu... Doar n'o să-mi spue minciuni. Ș'apoi ce-ar avea ea cu dumneata? Nici nu te cunoaște...

Glasul foarte îndurerat al lui Dincă răzbate din nou cu greu prin vîrtejul de vorbe ale cucoanei:

— Manopere, cuconiță... Ca să se laude.. Așa-a cucoanele... Nu știn eu?..

De departe, din cine știe ce ogradă, răsună fără veste în liniștea dimineții un cutcudăcit aprig de găină, alungată depe culbar.

După o tăcere, Dincă întreabă cu blindețe :

— Azi nu luați nimic ?.. N'aveți nevoie ?..

Cucoana a pornit spre casă. Din virful buzelor abia îi învrednicește pe Dincă cu un «Nu» scurt, și dispare printre copaci. Dincă a pornit și el. Dar când să treacă drumul, mai strigă odată, cu glas obidit :

— Manopere, conia... aș fi o canalie... tocmal pe dumneavoastră...

Cuvintele lui se pierd, ca într'un culuar, pe strada strîmtă și lăturalnică, pe care cotește acum. În pervazul unei porți îi așteaptă o slujnicuță tinăără.

— Ce bunătăți mai ai pe ziua de azi, domnule Dincă ? îi strigă de departe fata, cu îndrăzneală.

Lui Dincă îi rîd ochii și mustața i se mișcă ușor de-a-supra gurii, într'un început de zîmbet. Dar răspunde morocănos :

— Vezi să nu-ți strepezești dinții... încă mai ai nas să întrebi ?

Fata face ochii mari și mirați.

— Ce te zgîleşti așa ? întreabă Dincă, oprindu-se în dreptul ei. Nu mi-ai șterpelit tu dăunăzi un ou ?

— Ia, lasă, domnule Dincă, nu mai fii așa hapsîn ! Dă-mi și mie vre-un cîrcel de poamă !—și fata s'apleacă repede spre coș, cu mîna întinsă.

— Nu pune laba ! zice domnul Dincă, dîndu-l o bleandă. Las' că-ți aduc eu diseară un strugure d'ăia mari, dacă nu mai faci pe-a dracului. Acu', n'avem vreme de amor...

— Auzi, păcătosul ! zice cu indignare fata, care zărise de-asupra gardului capul buhos al bucătăresei de peste drum.

Dar capul dispare și fata, potolită subit, se nită c'un zîmbet în urma Olteanului, care grăbește pasul în susul străzii.

Tîrziu, pela amlază, domnul Dincă trece iară pela poarta noastră. Cu același mers legănat își duce coșurile goale, în care a rămas numai balanța și hîrtiile de jurnal, colorate roșu ori vînat de zeama fructelor, ori, pe alocurea cu pete de unt, transparente...

Lucia Mantu

Primăvară

Lui Demostee Botez

Căruțe cu gunoae au huruit pe străzi,
Și s'au întins la soare cini galbeni prin ogrăzi...

Își umflă vîntul nările, s'aducă
Miros de baltă prin grădini;
Și cerul ca o pajiște la soare
Se usucă...

Iar nourii prin colțuri de zări s'au mistuit
Cum, jos, pe cîmp omătul s'a topit...

În tirg, țărâncile cu picioare goale
Au s'aducă smîntînă proaspătă în oale
De lut, acoperite cu brustur clăpăug..
Pe maldane au să înflorească spinii
Cu florile ca niște răni..
Pe frînghii zdrențuroase au început vecinii
Să-și scoată hainele la soare...

E-atît de vesel cerul și parcă-l sărbătore
În fiecare zi...

Miros de verde umed îți intră 'n piept, și sorbi
Adinc și larg văzduhul amestecat cu soare...

Au început să se ridice schele
 Cu scripete care atîrnă
 Ca niște spînzurători...
 Orașu-l plin de salahori...

Pe străzi pustii cu arbori zdrențăroși
 S'aud flașnete gingave, spre sară,
 Ramase-acolo parcă de-astă-toamnă...

Și trec înmormîntări de oftigoși,
 — Din cei care-au uitat să moară
 Astă-toamnă...

Romanță

Mi-e bolnav cugetul și-aș vrea să-l rup.
 Cum rupl unul palnjen un picior..
 Și sufletul mă doare—ca un trup !
 Din mine-aș vrea să-l scot, și să-l omor.
 Să nu-l mai simt în mine cum se sbate,
 — Ci să-l ucid și să-l încarc în spate
 Să-l svirl în gîrlă și să-i cînt pe mal
 În violet minor,
 Cum cîntă vîntul cînd pe-aproapie-toamnă...

Mi-s sertle pustii ca niște case
 Cu geamuri scoase
 Și pereții goi .

Mi-s nopțile adânci ca niște mări
Pe care merg corăbii cu felinare verzi,
Deschise bine
Ca niște nări
Să soarbă zările cîte-au mai rămas în mine...

Ohei ohei corăbierii
Tăcerii!
Strigoi bătrini, ce căutați pe-aiți?
Cu ochii voștri ca niște licurici,
Cu mințile voastre ca niște odgoane
De prins în ele suflete sărmăne?
Sufletul meu? l-am dat la cîni.
Strigoi bătrini!...
Ohei ohei corăbierii
Tăcerii!
Bătrini strigoi,
Întoarceți proreie 'napoi!
Eu nu mai am ce să vorbesc cu voi...

Al. A. Philippide

Şatunci!

Radu rămase pentru vacanţa cea mare, în oraşul în care urma cursurile la universitate, chipurile ca să-şi pregătească mai temeinic examenele de toamnă, împreună cu doi prieteni, Mircea şi Dan. Adeverata pricină însă, a statornicirii lui cit şi a tovarăşilor de învăţătură, se numea Mira: o colegă a lor, care locuia în acelaşi oraş, urmînd să-şi petreacă vacanţa tot acolo.

Cu toţii o socoteau cam într'o ureche, răutăcioasă, cutezătoare, şi totuşi, sau poate tocmai de asta, nu se puteau lipsi de ea. O văzuseră dintru'ntăiu, într'o sală de curs. Profesorul nu intrase încă. Şedea singură, la un capăt de bancă goală, şi nu părea cîtuşi de puţin stingherită în mulţimea gălăgioasă a băeţilor,—dimpotrivă. Deşi nu frumoasă, o deosebiră îndată. Poate fiindcă era sligura fată din toată sala, sau poate mai degrabă, din pricina părului: Avea capul instrugurat pe de-antregul de cîrilonţi roşcaţi de tot, ceiace îl dădea cînd înfăţişarea masivă a unor întortochieri de aramă ruginie, cînd înfăţişarea plăpîndă a unui jar abia înflăcărat. Părul acela îşi stîrnea delaolaltă, pofta să-l desmierzi ca pe un mieluşel şi teama să nu te frigi.

Cel mai îndrăzneţ dintre ei, Mircea, o privi stăruitor. Descoperindu-i privirea, ea se apără cu mîna, ca de o muscă, bufnînd de ris. Apoi îşi aplecă pieziş, capul, închise puţin ochiul sting încreţind obrazul, îl deschise mare pe celălalt, şi privi tîntă pe Mircea. Ochiul deschis îşi arăta astfel verdele auriu, jilav, puţin bulbucă, de poamă turcească. Fra drăgălaşă, şi atîta înfruntare se vădea în chipul ei, încît privirea ochiului deschis apărea ca un monoclu purtat de un copil răsfătat.

Imbriet de această primire, Mircea se îndreptă spre banca ei, făcîndu-şi loc printre băeţi; celălaltî dol îl urmară deaproape, nebăgînd de samă că larma se mai potolise. Ajuns în dreptul ei, Mircea se aplecă, din cale-afară de cuviincios, spunînd: „Domnişoară, ertaţi-ne că vă supărăm; prietenii mei şi cu mine vă rugăm respectuos, să ne faceţi loc alături de dumneavoastră.”

Cu un suris pe buze, ea se dădu la o parte; Mircea trecu. Cînd celălaltî dol dădura să treacă, ea îl împiedică, rîndu-şi locul, şi le spuse cu glas tare: „Îngăduiţi-mi, domnilor, o vechi deprindere: nu pot suferi cînil cu coadă. Deoarece domnul s'a

așezat plături de mine, vă rog să treceți în banca din urmă. Astfel, domnul — îl arăta pe Mircea — va fi berc, și eu împăcată!”

Un hohot de ris școlăresc izbucni de pretutindeni; intrarea profesorului spori hazul și mai ales obrăznicia vorbelor ei.

Deatunci, încetul cu încetul, îndurînd fără să știe cum, toate necuvîntezele cu care îi întîmpina și îi alunga, se întovărășiră cu Mira. Felul în care îi orînduise în bănci, rămase de pomină și același dealungul anului. Zilnic le făcea alte necazuri, alte blăstămături, și totuși nu se dădeau duși. Ce e drept, Mircea și cu Dan — Radu era mai timid — o răsplăteau cu prisosință.

Și iată că odată anul școlar împlinit, se hotărîră să nu mai plece, numai ca să rămie cu ea.

II

„Play...”

„Ready...”

Palmuită de racheta Mirei, mingea o zbughi, albînd prin aer, ca un pintec de rîndunică; filetul îi ciungi zborul năuc; incilită în năvod, zvîcni, și căzu zbuclumindu-se în salturi bunduce.

„Play...” Înălțată în vârful pantofilor albi, stringînd în mînă mînerul rachetei adusă deasupra umărului, cu trupul încordat ca pentru fugă, Mira lovi a doua minge care descrise o creangă în covoiată vioiu, din capătul căreia racheta lui Mircea culesese, zvîrlînd înapoi, elasticul rod. Mira luă un „drife”, și mingea se arzu în lung deasupra filetului, ca o spinare de ogar în salt, împroșcată din nou din racheta lui Radu în racheta lui Dan....

Alergau necontenit, înfruntînd zădusul, și jocul infierbîntat părea o sfadă de mingi aștitată de ei. Pantofii albi se zbuclumau de colo-colo, afumindu-se de colb, ca niște pescăruși robiți pămîntului care îl surghiunise în vrăjtoareștile dreptunghiuri de var.

„Game...” Glasul Mirei sună cuvîntul de biruință. Iși zvîrlise pălăria și racheta, și sta dreaptă, sclipind de neastîmpăr, cu părul sonor de soare, ca un drăgălaș sceptru al zburdălniciei. Cu toți erau o apă. Se tolăniră pe iarba la umbra copacilor ale căror frunzișuri întunecate se îngîneau cu frunzișul de soare al amiezii. Li se băteau înimile așa de tare încît li se părea că pămîntul zvîcnește sub ei. Chipul aprins al Mirei, apărea în risipa cîrhanților, ca un măr domnesc căzut în iarba, cu o crenguță de frunze tomnatece. Dan prinse un fluture și i-l zvîrlit. Ea îl culesese, și începu să-și dezmlerde obraji cu aripele zărluite: „Mulțumesc pentru pudră, Dan!” și avîrlindu-l o znușcă moartă:—iață în schimb, un „grains de beauté”. Mircea, cu un fir de iarba între buze, imita răgușeala cucoșilor. Radu își zăbrelise chipul opărit de căldură, sub racheta.

În preajma lor iarba răsuna ca un zvon de drimbe și de abîrînștorii de zmeu; în depărtare țiuia ca o sărutare pe ureche. Străvezile plîpîri ale văzduhului, păreau flăcări de vînt...

Tac.. tac, tac-tac, tac-tac-ctac-ctac-ctacatacataca... prîpîtă ca o grindină, toaca bisericii din apropiere, glăsula de amiază Mircea, cu minile pîlne în jurul gurii căscate, o îngîmă orăcînd din gît; Dan îl ținu isonui. Mira se ridică, privi crucea bisericii, înspicată de soare, făcu o cruce cucernică, apoi îi măsură pe toți zîmbind disprețuitor, și se tolăni iară. Indată după ea, se ridică și Mircea, cu racheta în mîna: se înalță în vîrfurile picioarelor, ridică racheta arcului și puțin trupul, își împreună degetele mîinii stîngi, aducîndu-le în dreptul rachetei; și făcînd semnul unei cruci mărunte înăuntrul acestei paranteze amonințătoare, îl lovi cu putere spre Mira, chluind un „play”. Radu, care urmărindu-l de jos își luase racheta, se făcu că-l răspunde prințind inchipuitul salt al crucii. Mira îi privi pe amîndoi, rînd pe rînd, și spuse: „Voi doi sînteți prea neghiobi ca să credeți!” Și înroșindu-și capul cătră Radu: „Și Radu e prea prost ca să nu creadă!” Mircea și Dan bufniră de rîs. Radu se înroși, și sufletul lui asemenea, de rușinea chipului l se părea că dăduse în vileag, din pricina Mirei, un statornic zbucium înăuntru: teama că-i prost înțeuțită de teama de a nu părea astfel. Ar fi vrut să-l răspundă o obrăznicie nemaipomenită și totodată foarte de duh, care să-l răzbune și să le dovedească amîndurora, că vorbele Mirei erau o glumă și nimic mai mult. Dar nu izbuti, și nici n'avu răgaz, căci Mira, luînd un aer grav, îl privi în ochi: „Radule, spune-mi drept, crezi, sau nu crezi în Dumnezeu?” Radu simți că roșata obrazilor sporește. De teamă să nu bilbie, și vrînd să pară clinic, făcu semnul crucii în dreptul buzelor și suflă în el ca într'un puf de păpădie. Socotea, de altfel, că nu mințise; la drept vorbind nu hotărîse niciodată dacă are sau nu, credință... dar astăzi doar prostii mai cred!

— Vrasăzică nu crezi? — se răsti Mira cătră el. — Bine! Atunci ai să mi-o dovedești. Să te juri pe... adică nu, dacă nu crezi, n'al pe ce să te juri!” Își încreși fruntea, aplecîndu-și capul, chibzul, ș'apoi sări în sus, deodată: „Am găsit, am găsit! Cu toți după mine.” Și o luă la goană. Trustei, strînseră în grabă, la un loc, surtucile, pălăriile și rachetele, și o porniră după Mira al cărei păr, zărit din fugă, apărea pe sub umbrare, ca un neastîmpăr de veveriță, și prin soare, ca zurgălă de aur. O ajunseră tocmai cînd încălecase băește, sprîlîindu-se cu minile, gardul care despărțea grădina, de cimitir; Mircea și Dan îi săriră pe întrecute; Radu, mai greoiu, își făcu loc printr'o spărtură. Și ceata se năpusti, rîzînd și chluind, după Mira prietere crucile îngîndurate. Niciunul nu știa ce năzbîite mai născocise zvăpăiata lor căpetenie. Se opriră gîtînd, nădușiți, în fața paretelului de coastă al bisericii. Mira îl pofti, cu mîna, să se așeze pe larbă.

Păretele ostentit, dărăpănat, scofîlciit, strălucea în soare ca un biet obraz de lepros pe care vacile Domnului inchipuiau dire de sînge scurse și neșterse de nimeni.

Mira, în picioare, făcându-*te* față, zise răspicat: „Acum vom pune la încercare *tăgăduința* lui Radu; dacă nu crede, va scuipa zidul bisericii, altfel e un minciunos și un nemernic.“ Ii sclipeau ochii, de minie, dar buzele păreau că abia își stăpânesc risul.

Radu dădu din umeri, cam stîngherit. Mircea încuviință pe Mira: „Da, da, are dreptate, așa-i...“ Urmă o clipă de tăcere întrebătoare. Lui Radu i se strînsese înîmă.

Mira, cu o pornire neobișnuită, își repetă ultimele vorbe. ceilalți începură să-i măsoare pe Radu, cam ironic. Radu se culbura: i se părea că privirile celorlalți îl urecheau. Ii cuprinsese o minie oarbă împotriva bisericii. Se sculă apucat, și făcu un pas spre zid. Mira se dădu înapoi. Toți așteptau, cu ochii flintă la Radu. În cimitir răsuna risul mărunț al erburilor. Pe o fereastră deschisă, sus, veni o șoaptă de răcoare tămioasă.

Ne mai văzînd privirile celorlalți, avînd în față doar părțile bisericii, lui Radu i se păru că cerul și pămîntul au increment, în așteptarea unui trăsnet care *trebuita* să se abată din el.

Cu buzele strînse, alb la față, ca arșița, cu brațele atrînd puțin depărtate de trup, părea o ciudată cruce însuflețită, și răzvrătită.

Laolaltă cu zvicniturile inimii, două vorbe i se zbăteau în golul sufletului: „Nu cred, nu cred, nu cred.“ Și totuși era împletit de o spalmă care părea că nu vine din el, ci din afară, ca un ger din arșiță. Simți că i se moae genunchii. Deodată risul Mirei îl șfichiul urechile și singele care năvali în cap duduînd: îl copleși furia. Sugîndu-și obrazii, își adună tot scuipatul gurii uscate și scuipă cu ură....

Și iată că Mira, după ce privi cu ochii nedumeriți, mari deschiși, căzu în genunchi și sărută zidul cu patimă ca pe un mort scump.

Radu se ulți, prostit. Ceilalți dol, priveau ulmiți, neștiind ce să creadă; o ridicară pe Mira: plîngea, mușcîndu-și buzele înbrobonate de lacrimi.

Se întoarseră încet, priviți de crucile atât de îngîndurate, călcînd cu hăgare de samă, gravi, ca printr'o încăpere în care se atînge un om.

Radu venea în urma lor, și sufletul îi era trist, trist, ca o brazul unei biserici, pe care se prelinge un scuipat, încet, încet...

Ajunghind la temis, Mira păru că a uitat tot; se invesele din nou. Nimeni nu mai pomeni despre cele întîmplate. Începură jocul, afară de Radu pe care îl durea capul — spunea el.

„Play“, „ready“... din ce în ce, jocul se înviora; picătul mingilor răsuna tot mai grăbit, tot mai puternic.

Radu se așezase pe o bancă: i se părea că sufletul îi plecase, lăsînd trupul ca o cirjă prea grea, și totuși găunoasă. Salturile mingilor albe îi osteneau privirile ca niște fulgere de var. Închise ochii. Cîrplitul unei păsări îl neliniști. Deschise ochii din nou: îi urni anevoe, cum își ridică brațul vătămat. Ca o așchie,

crucea bisericii îi străpunsese privirea. Tresări. Orbitor de alb, zidul scuipat îi veni în minte. Un fior îi zimță spinarea. Se scula de pe bancă, și o luă pe subt copaci, îndepărtându-se fără să vrea, de biserică.

Cu trudă, silindu-se, stoarse un suris ironic, sufletului; chipul îl ocoli ca pe un lucru nevrednic. Încercă să se îmbărbăteze, dojenindu-și cu glas de gând, sufletul înfricoșat: „E absurd! N'am crezut niciodată. Am făcut un lucru urit, desigur. Dar zidul e zid, și-atît; biserica e o clădire, și atît.” Lovindu-se de o creangă, se feri speriat.

Glasul lăuntric lunecase ca pe un polei, fără să lase urma. Dar încercă să gîndească,—*voia*. Își chema vorbele, înlăuntru, în gînduri, în suflet, cum aprinzi lumini și aduci oameni într'o oada în care ți-i frică să stai singur.

„Am crezut vreodată?... Nu, nu...” Rostise ultimul nu, cu buzele, cum al trage un inecat, la mal: viața cuvîntului pierise în el.

„Oare cred?” îi veni în minte, deodată, un gând care îi neliniștise copilăria. Îl întreba, de plidă, tatăl său uneori, după ce îl cam urechise prinzîndu-l cu vre-o minciună: „Radule, ia spune, de ce mă minți! Nu iubești tu, pe tatăl tău?” Și el cerca să-i răspundă *adevărat*, — asta doar l-ar fi ușurat și pe ei — dar nu izbutea, fiindcă în sufletul său se înșirau o sumedenie de răspunsuri, din ce în ce mai adînci, mai lăuntrice, care se mințeau unele pe altele. Spunînd unul, cu buzele, un altul răsuna în suflet, surizînd tainic; îl spunea pe acela, altul îi șoptea că minte. Asta îl istovea.

Căpătase odată, demult, un ou mare de lemn, în care se aflau o mulțime de ouă, din ce în ce mai mici, fiecare colorat altfel. Pe cel mai mic — era cit un bob de mazăre — nu-l mai putea desface, fiindcă nici nu se mai putea. Și totuși, bobița cea il momea, nu oul cel mare: Ce-o fi fost acolo? Se asemuia cu oul acela căpătat. Îl se părea că în el sălășluiau nenumărați oameni în carne și oase, la fel croiți cu trupul lui, dar osebiți la suflet și din ce în ce mai mici, și că fiecare din ei — cînd îl se puneau o întrebare lui, celui mai mare — rostea un răspuns, mai ciudat pe măsură ce omul care-l rostea, era mai mic și mai îndepărtat de trupul adăpostitor. Și aceste răspunsuri, la început clare, deși protivnice, se prefăceau într'un freamăt nedeslușit, adînc, prin care răzbea ca un țîrlit de greer, inebunitor de departe, un răspuns pe care nu-l putea prinde niciodată. Se încorda tot, ca să-l lămurească; ființa lui se lipea de suflet, ca o ureche la pămînt: zădarnic. Răspunsul acela era adevărat, o știa bine. Dar se teme de el ca de un scrișit într'o casă pustie...

„Cred oare?” Ciudatul gând al copilăriei îl stăpîni din nou. Un neliniștitor vîlmășag de răspunsuri îi zvoni în suflet. Vîlmășagul acesta l-ar fi putut lămuri, poate! Dar țîrlitul acela din afund, ființa cea atît de îndepărtată dincolo parcă de sufletul său! De acolo îi venea spaima ca un fior de ger.

Cu cită plăcere privea înainte bisericile oraşului! Nu doar că li se închina; dimpotrivă, avea un simţimint de oblaudire pentru ele. Le socotea ca pe nişte bătrini, cu sufletul altor vremi impaenjenit în ei, ca pe nişte bătrini neputincioşi care moşăe în ungherele lor, tăcuţi, în oraşul tihnit ca un azil de bătrini. Şi acum, numai gândindu-se la biserici, se cutremura. De ce?

Il îngrozeau bisericile, cum te îngrozeşte un mort pe care veghindu-l, te temi să nu deschidă ochii, şi-ţi pare că-i întredeschide, şi te priveşte.

...Incepuse să se întunece. Se întoarse înapoi, spre tenis. Din nou zări crucea bisericii. Clipi înfiorat, şi întoarse capul. Plingeau gândurile în el: „Măcar dacă-l scuipam pe preot. E om caşi mine. I-aşi fi cerut ertare; i-aşi fi sărutat, în genunchi, minile şi picioarele, şi i-ar fi fost milă, şi m'ar fi ertat. Dar biserica? E mută, mută...”

„Raduu“... „Raduuuu“... Glasul lui Mircea îl deşteptă. Se îndreptă într'acolo, grăbit.

Nu mai puteau urma jocul, din pricina întunerului. Erau gata de plecare. Il întâmpinără glumind. Işi luă racheta de jos, şi o porniră.

Caradaştele Işi purtau, prin înserare, vioarele ventilatoare negre, deşteptînd parcă răcoarea toropită. Mircea, cu racheta, culese una zbrînăitoare şi zburliată de zbor. Oftînd, copacii se îmbrobodeau în umbră.

Eşînd din grădină văzură deasupra dealului, pe zarea sinele, răsăritul lunii. Dealul vinăt şi depărtat, părea că-i dincolo de cer. Mare, galbenă, luna se intrupase cu culmea dealului, şi părea că-i un uriaş bolnav al altor lumi, învăluit într'un halat mohorit, privind, cu chipul turtit de străveziul cerului, pămîntul mic şi trist ca o flaşnetă veşnic învîrtită şi purtată pe acelaşi alîţă.

III

...Prin arşiţa vinătă a nopţii, fuge, fuge; şi inima-i zvîcneşte şi cade în fiecare pas, şi fuge şi fuge printr'o tăcere găunoasă, de pustiu. Şi lată că de pretutîndeni, bisericile, ca nişte uriaşi cîni turbaţi, cu gîturile şapene, cu ochii roşi, îl înconjoară, îl înconjoară, şi în falcile lor înceştate clopotele mirle şi latră şi urlă.

Şi departe, departe, pe cerul alb ca varul, orbitor de alb, o lună de spumă căruntă, se prelinge încet, încet, privindu-l, sorbindu-l..

„Aaa!“ Radu se deşteptă scăldat în sudori reci. Coşmarul care-i bîntuise prin suflet, îi zvîrlise în inimă un strigăt răguşit, zmutt chiar din glasul lui. Sări din pat cu groază, ca dintr'un sicriu. Se clătina; ca să nu cadă, se sprijini de masă. Era buimac. Inchise ochii, îndărătnic, încreşîndu-şi faţa, să-şi stoarcă vedenia din pleoape. Li erau nervii străpeziţi de încordare. Se lăsă pe scaun.

Slăbise. În picăturile de sudoare, care-l imbroboneau bărbia și cădeau, i se ducea vлага; părea o stalactită care se topește subțindu-se.

Prin crăpătura storului, amiaza de vară, albea aprig, ca un ghețar învaluit în soare. Bizitul deafară înginându-se cu al muștelor din lăuntru, zvonea tinguitor ca un muget destrămat.

„E absurd, absurd, absurd“... rosti aceste cuvinte, răstit, apăsător, cu tot trupul parcă. Zădarnice, fără ca să-l potolească, vorbele îl istoviră ca lovituri de ciocan, în vânt.

Se zmunci de pe scaun; se duse la lavoar, luă cana, o vărsă în lighean, și-și mue capul în apa veștedă de căldură. O adiere de vânt se topi pe fereastră, covârșind odaia de arșiță.

După ce își șterse capul, cu mișcări dezmiertătoare, ca pe un copil bolnav, Radu se lăsă din nou pe scaun, rezemându-și coatele de masă. Îi dureau încheeturile. Îi venea să se întindă la răcoare, să se întindă ca un vint pe rouă, să adoarmă, să uite. Dar patul îl piâdea ca un rug de coșmaruri.

De două zile nu mai eșse din casă, de groaza bisericilor. Singurătatea, căldura și veninul vi-urilor rele, îl înebuneau. Se hotărîse să plece acasă, chiar adouazi, de dimineață.

Trei zile îl despărțeau de *ziua aceea*; și totuși prin străveziiul fi răbinte al pustietății lor, chipul acelei zile anume îl urmărea, privindu-l cu ochi holbați de paralizic, ca prin niște geamlicuri mari, limpezi, rînduite în șir. Și el doar fugea de ea, cu toate paterile; dar în fața lui, amintirea zilei îi curma fuga, oglindind la nesfârșit, numai și numai chipul ei...

Își rezemă fruntea de masă. Își simțea capul împovărat, și orice gând îl îndurera ca o lovitură. Închise pleoapele, amorțit... Si iată că noaptea se întinde deodată, ca o vinătaie și că pământul pustit se face greu, greu, ca o năpraznică nicovală, și sufletul său se prinde de pământ și se întinde, se întinde zgrunțuros ca o rugină amară, până în zări... Și clopotele încep să sune delaolaltă, asurzitor... și surzarea lor îl doare, și nu clopotele sună ci sufletul său geme, fărâmat de grindini de ciocane... Se deșteptă gîfîind, la sunetele clopotelor: sunau pesemne, pentru o înmormîntare.

Își cuprinse capul cu palmele; își simți templele zvîcnind așa tare, încît i se păru că-și ține inima în mini.

Se gîndi acasă, la părinți; o înfiorare îi spuzi tot trupul; scînci înecat, cu fața scurmată; și încet, apoi mai repede și mai îmbelșugate, ca fructele coapte dintr'un pom scuturat, lacrimile începură să cadă.

IV

Oglinda privea, prin fereastra deschisă, un copac, frunzișul încins și o cioară ca un mic hornar pe un hogaș în flăcări... și mai departe, în zare, prundișul de fum al norilor mărunți, înfiorat de apa albăstră a cerului.

O adiere de vînt, răspîndi miros amar și cald de frunze de aue: parcă s'ar fi vărsat undeva, în ojae, vin de Cotnar.

Radu se sprijini de marginea ferestrei, întinzînd minile și obrazul, afiră, ca la gura unei vetre aprinse. Zări șirul de margarete, crescute în dreptul geamului, nalte și drepte, ca niște mîntare verzi oprite la ceasul de galben al toamnei. Un flutur își închidea și-și deschidea zorit, unghiul de cridă. Bizătorul zbor al unei albine învirteji, prin lumina, o pitică bulboană de soare și poien.

Inchise ochii, cu fața încrețită rizător, ca stropit de o mandarină: o rază de soare îi venise în ochi. Abia își mai aducea aminte de după-amiaza de vară cînd îl doborîse coșmarul. Boala grea îl milostivise cu tihna istovirii. Își simțea gîndurile moleșite și fericite, cum sint copiii în noaptea Crăciunului, cînd se deșteaptă, cu patul plin de jucării.

Pe cer, un cîrd de păsări rînduite în unghi sonor, se îndreptă spre miazăzi, ca două vise ale unei bărci de soare, vise lungi de pe care picurau zvonurile verii.

O suflare caldă îi gidli urechile; clătină capul: în odaie răsună un întreit hohot de ris: Mira. Mircea și cu Dan, intrați tîptii, îl binecuvîntau cu minile întinse.

Aflînd dela mama lui Radu — chemată de Mircea, acum o lună și mai bine, să și îngrijească copilul bolnav — că era destul de întremat, și că puțină mișcare i ar fi priit, veniseră să-l iee la tenis, ca privitor.

Vrînd-nevrînd îl puseră pălăria pe cap, paltonul pe umeri, bastonul dinadins adus, în mîină, îl împinseră afară, deschizîndu-i ușa, și o porniră cu toții, încet.

Mira, cu capul descoperit, desprîndea frunze, din trecăt, cu racheia. Un vîrtej de vînt îi invălu, inelîndu-se prin frunzele scururate și tirîndu-le mai departe. Mira începu să alerge, cu brațele întinse, după ele, ca un pom nebunatic la care vîntul ar fi înhămat goana frunzelor. Indemnați de avîntul ei, Mircea și Dan grăbiră pasul.

Radu venea în urma lor, agale, cu ochii la părul Mirei, în care ridea și toamna și soarele și vîntul. Un oftat filiiitor îi abătu privirea. Tresări: trecea în dreptul unei biserică de pe al cărei acoperiș zburaseră ciorile ca o gramadă de cruci negre zvirlite asupra orașului. O clipă, șovăi, cu inima strînsă. Apoi, căutînd cu luare-aminte, în jur, dacă nu-l vede nimeni, duse mina la pălărie, ca din greșală, și salută biserica, pripit, rușinat, și totodată cu teamă, ca pe cineva care a fost odinioară în mari dregătorii, dar care acum a scăpătat și e hulit. Nu se încumetase să i se închine fățiș, că l-ar fi văzut oamenii și l-ar fi ris, dar nici să-i intoarcă spatele nu îndrăznise, căci poate că odată și odată, va veni din nou în mari dregătorii — sau poate că și este, tainic, dincolo de lumea asta — și-l va ține minte.

Cine știe!

Ș'atuncî!

Ionel Teodoreanu

Definiția revoluției *

„N'est pas révolutionnaire qui veut”.

Jean Jaurès.

Orice sistem socialist cuprinde în general trei elemente: o critică a societății actuale, un plan de organizare viitoare și o tactică de realizat în vederea cuceririi puterii politice. Această tactică poate să cuprindă și ea o serie întreagă de modalități. Ideia revoluției e numai una din multiplele feluri de a realiza idealul socialist. În adevăr, de la propaganda pacifistă în vederea înfrângerii claselor a utopiștilor la „garantismul social” al unui Considerant și de la acesta până la mișcările violente de cucerire a puterii politice de către anarhiști, tactica socialistă poate înfățișa multe și diverse aspecte. Pe noi nu ne va interesa decât unul din toate aceste moduri de realizare, anume acela cuprins în noțiunea de revoluție. Istoria acestei idei, cu vicisitudinile și transformările ei, dealungul tuturor sistemelor care au îmbrățișat-o va face obiectul acestui studiu.

Istoria unei idei nu e posibilă însă în absența unui criteriu, căci istoria presupune și critică alături de descripție. Pe deasupra înfățișărilor fugitive și mobile cu care acest concept variază de la un autor la altul, definiția lui obiectivă trebuie să fie veșnic presupusă. În funcție de această definiție fixă, critica istorică își va putea exercita comparațiile, va putea deslăui analogiile, va despinde influențele și consecințele. Necesitatea unei definițiuni prealabile devine astfel imperioasă înaintea oricărei alte cercetări. Să cercetăm deci aceia ce trebuie să se înțeleagă printr-o revoluție.

I.

Ideia de revoluție se bucură de o glorie neobișnuită altor idei. Puține din ele au fost mai discutate în sistemele politicia-

* Studiul de față este primul capitol dintr-o lucrare mai mare asupra „Ideii de revoluție” ce va apărea în fraujuzeele în editura F. Alcan, Paris.

nilor, puține din ele au căpătat senzuri mai contradictorii, mai variate, dela cel pe care i-l atribue marele public, pânăla acela pe care-l întrebuințează oamenii politici.

În accepția populară a simțului comun acest termen e întovărășit de ideea de violență, de baricade, de lupte de stradă. El presupune un element de ilegalitate. Dela același principiu pleacă și definiția pe care o găsim în dicționarul științelor politice: „la révolution c'est l'intervention de la force en dehors de la loi.“*

Etimologicește soarta acestui cuvint e încă și mai capricioasă. Latinii, pentru a desemna un astfel de fenomen aveau cuvintul „seditio“. În literatura contemporană lui Cicero cuvintul „revolutio“ e sinonim cu mișcare circulară adică cu „conversio“. În niciun caz nu-l găsim întrebuințat în acel timp în sensul politic al lui „seditio“ ori „motus“. Cicero se exprimă astfel: „motus conversionemque rei publicae“. ** Grecii înțelegeau același lucru prin al lor *στάσις* sau *ἐπανάστασις* (Plutare). Termenul *μετάβολη* e întrebuințat tardiv de Aristot. ***

Dar dacă în accepția populară cit și în cea etimologică termenul nu se bucură de o precizie prea mare, în literatura politică anarhia e și mai mare.

Pentru unii revoluția înseamnă o formă morbidă a psihologiei mulțimii; pentru alții care se inspiră din Biologie, această noțiune e un fel de „mutație“ organică; pentru socialiști un panaceu universal față de lacunele societății prezente.

În diversitatea multiplă în care se amestecă aceste diferite accepțiuni, se pot totuși desprinde trei mari grupuri de definițiuni delimitative a noțiunii de revoluție. Înainte de a încerca să dăm o definiție proprie, să vedem cit valorează aceste încercări propuse.

a) Într'un pasaj din „Les origines de la France contemporaine“, Taine se exprimă astfel despre revoluția franceză: „pour la première fois en histoire on va voir de brutes devenues folles travailler en grand et pour longtemps sous la conduite des sots devenus fous“. **** Pe vremea când cartea lui Taine se impunea ca o autoritate indiscutabilă, științele psihologice luaseră un avânt remarcabil.

Legile istoriei își găseau aplicația cauzală în organizarea sufletescă a maselor pe deoparte, a unor „eroi“ conducători pe de alta. Combinațiile psihologiei mulțimii, cu amestecul ei de ilogism, de pasiune, de scădere a nivelului mental pe deoparte, pu-

* Oh. Remusat, mot *Révolution* dans le dictionnaire des sciences politiques de M. Bloch, tome II.

** Darmstetter, mot *Révolution* dans le Dictionnaire de la langue française.

*** Martino Giardina, Sur l'emploi du mot *révolution* dans les sciences politiques, Genève 1908, pag. 7

**** Taine, La révolution, vol. I, pag. 456. Același concepte p. 309, 372, 314.

terea de sugestie a unor „meneuri“ pe jumătate escroci, pe jumătate halucinați, pe de alta—explicau multe din secretele nepătrunse ale istoriei. Se știe cum psihologia jacobinismului, impregnată de un raționalism uscat, zădărnită de credința în fatalitatea inexorabilă a unor principii fixe, neumane, a modificat după Taine aluatul maleabil al sufletului popular în timpul marelui revoluții.

Metoda și tradiția lui Taine a fost reluată mai târziu, făcând școală. Gustave le Bon se deosebește de cel dintâiu numai prin faptul că pentru el psihologia jacobinului nu e aceea a unui raționalist logician ci aceea a unui mistic. În locul psihologiei intelectualiste a lui Taine se substituie una sentimentală.

Incolo, explicația fenomenului revoluției e prezentată tot ca un caz al psihologiei mulțimii sugestionată de conducători: „La révolution c'est un cas de la psychologie des foules“. Poporul acceptă în general o revoluție fără să știe pentru ce și, când din întâmplare ajunge să înțeleagă, revoluția e terminată demult.“ „Poporul face o revoluție fiindcă e împins s'o facă, fără însă să înțeleagă mare lucru din ideile conducătorilor; ei le interpretează în felul său și acest fel nu e de loc acela al adevăraților autori ai revoluției.“*

Aceiași concepție e primită și de Lombroso, Bauer sau Sighela.**

Astfel după acești autori, popoarele au fazele lor de dezvoltare morbidă. Din când în când, în împrejurări când conștiința populară exasperată de diverse motive,—de pildă, de un an agricol prost, de un impozit excesiv, de un abuz repetat al clasei dominante,—personaje ambițioase sau dezechilibrate exercită asupra maselor o adevărată sugestie, împingând o la cucerirea forței guvernamentale prin violență. Atunci popoarele intră într-o perioadă de febră, când iluzia e stăpîna tuturor porrilor. Terroarea domnește. Ea scuizează crimele cași eroismele. Sufletul dezlănțuit al maselor tiranizează societățile.

Încetul cu încetul însă, realitatea își ia revanșa. Neputința conducătorilor improvizați e demascată. Miturile povestite mulțimilor, împrăștiate; mizeria morală și materială produsă, devine insuportabilă. Atunci „Restauratio“ își ia locul legitimat în istorie și totul reintră în liniște pentru o bună bucată de vreme. Astfel, revoluțiile ar fi stări patologice ale societății, maladii periodice inerente oricărui organism.

Se poate vedea ușor cât de inacceptabile pot fi explicațiile cuprinse în acest grup de definițiuni.

În primul rând e inadmisibil ca marile curente de idei și sentimente care au prefăcut omenirea, care înseamnă în cea mai

* *Gustave le Bon, Psychologie des révolutions, pag. 13, 34, 55.*

** *Lombroso, Le crime politique et la psychologie du révolutionnaire p. 10; Bauer, Essai sur les révolutions p. 10 și Sighela, La foule criminelle.*

mare parte, însăși esența progresului, să fie rezultatul unor halucinații trecătoare, e inadmisibil ca societățile omenești să fi acceptat, să fi adoptat în organizarea lor juridică, economică ori morală posteroară, un program elaborat în momente de tebrilitate și inconștientă. Ori, it ar fi de absentă adeseori intențiunea utilității în evoluția grupurilor sociale, care se modifică adesea spontan, fără să calcuze conștient valoarea rendementului practic al transformării, nu se poate conchide că modificările, prin care trec societățile, au la bază visurile inutile ale unui moment de criză. Libertatea politică și constituțională, lăsate ca moștenire secolului al XIX lea de Marea Revoluție, nu poate fi reflexul unui moment de rătăcire mentală. Căci ce ar fi oprit altfel societățile, ca la prima experiență contrară, la prima deziluzie înfăptinită, la prima convingere empirică, a inutilității sociale a unui astfel de program, să-l înlătore, adoptînd un altul. De ce societățile perzistă să-l menție, chiar după ce criza a trecut?

A explica în felul acesta procesul de evoluție al popoarelor, e ca și cum în biologie s'ar încerca să se dovedească, că maladia e un caracter util conservării, ori că dezadaptarea nervoasă, mentală, e un element profitabil dezvoltării speței.

În al doilea rînd, definiția care pleacă în explicația revoluțiilor dela psihologia mulțimii, păcătuiește printr'o înțelegere foarte redusă a fenomenelor sociologice. În general o societate nu se poate pulveriza în o serie de mulțimi juxtapuse. Ea nu se poate reduce la rolul unei colecții de elemente amorfe. Mulțimea e tocmai adunarea elementelor ce rămîn de prisos în afară de instituțiile organizate. O societate însă trăiește printr'o serie de instituțiuni și de tradiții organizate care fac posibilă o structură determinată. Concepția atomistă care pulverizează instituțiile, reducîndu-le la raporturi dela individ la individ, adică la mulțimi dezorganizate, fără nici un ideal, fără nici o normă de constrîngere, în afară și deasupra lor nu pot explica perzistența majorității celorlalte instituțiuni sociale, care chiar în timp de revoluție se impun individului ca o regulă obiectivă, făcînd posibilă continuarea vieții sociale. Cu toată dezorganizarea, revoluția franceză păstrează, după mărturia istoricilor, aproape toate instituțiile vechiului regim. Mai mult, funcționarii administrativi, judecătoria, ampoiații financiari ai vechiului regim, sînt menținuți în bună parte și de revoluție. Ei se resemnează să servească și noul regim. G. Sorel* se plînge că multe din sentințele arbitrară și teroriste ale revoluției se datoresc obiceiurilor juridice contractate subt vechiul regim și transmise noii stări de lucruri, de vechii funcționari menținuți. Chiar dacă solidaritatea socială e mult mai slabă în aceste timpuri, ea totuși există, grație perzistenței insuțuțiilor vechi. Vrînd să explice momentele de criză a societăților, concepția atomistă le desfi-

* Georges Sorel, Réflexions sur la violence, pag. 125.

înțeează pur și simplu. * Același punct de vedere duce și la exagerarea rolului conducătorului. Acești „meneuri” nu sînt apăruiți în mod providențial în sinul societății, așa cum vrea Carlyle pentru „Eroii” săi sau Nietzsche pentru „supra-oameni”. Ei poartă întotdeauna pecetea mediului social unde au apărut. Dar dacă e așa atunci nu poate fi vorba de un program artificial, extra-social conceput după imaginația acestora în cabinetul lor de lucru, ca fruct al meditațiilor teoretice și sugerat cu deasila maselor.

În fine ultimul element invocat în ajutorul acestei explicațiuni, anume violența e un fenomen cu totul secundar puțin caracteristic mișcărilor revoluționare, de multe ori absent cu desăvîrșire. Multe revoluții s'au înfăptuit fără regimul teroarei. K. Marx, vorbind de revoluțiile proletare din secolul al XIX-lea, în special de comuna a doua, pretinde că revoluțiile populare sînt pașnice și numai revoluțiile claselor dominante, „die Konterrevolutionen” sînt teroriste. În 1789 primul act, actul cu ade-vărat revoluționar, acela al constituirii deputaților din „tiers-Etat” în adunare națională, n'a fost însoțit de nici o violență. Violența a venit în urmă, și datorită altor factori.

Revoluția tinerilor Turci, care a adus pentru prima oară regimul constituțional în Turcia, s'a efectuat în cea mai deplină liniște. În schimb o mulțime de regulamente oficiale, care n'au în ele nimic revoluționar, au fost primite de „masse” prin protestări violente și mișcări de stradă. Între 1774—75 s'au văzut multe mișcări de revoltă față de un impozit mai ridicat, sau de o taxare a pînii.

A. Loria ** menționează mișcări de stradă urmate de violențe, la Neapole, în 1767, cauzate de un impozit pe smochine, în Olanda pentru impozit pe pește, în Anglia pentru impozitul de capitație. La introducerea unei mașini noi, uvrierii s'au revoltat adeseori. Și totuși nu era vorba de o revoluție propriu-zisă.

În special, secolul al XIX-lea însemnă o mare îmblinzire a moravurilor revoluționare. Revoluția franceză desrobise pe vechii servi alipți pămîntului creînd în locul lor o clasă de țărani liberi. Tot ea înlocuise proletariatul vagabond, așa numitul „lumpen proletariat”, cu un proletariat industrial organizat. Ideia organizării economice în lupta de clase, se substituie luptei civile dezorganizate a vechiului „lumpen proletariat”.

Proletariatul industrial începe să devie o clasă anumită, cu anumită conștiință, care se îndepărtează din ce în ce mai mult, de moravurile violente ale proletariatului vagabond. „De fapt de cînd marxismul domină mișcarea socialistă, aceasta pînă la marele războiu mondial, la fiecare mare mișcare s'a simțit datoare să îndepărteze din rîndurile ei violența.*** Aspectul terorist

* Ch. Ellwood, *Sociology in its psychological aspects*, pag. 175.

** A. Loria, *Problemes sociaux contemporains*, Chap. Révolution pag. 145.

*** K. Kautsky, *Terrorismus und Communismus*. Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution, pag. 97.

Vezi în sens contrar: L. Trotsky, *Terrorisme et communisme* (anti Kautsky), Bibliothèque communiste, Paris, 1920, pag. 62.

pe care l-au înfățișat, după marele războiu, revoluțiile rusă, germană, ungară sau austriacă, se datorește, după Kautsky, caracterului violent, lăsat ca o moștenire de către războiu. Majoritatea celor care au fost pe front sau adaptat acolo, la ororile luptei, pe care le-au perpetuat după aceea în luptele civile ce au urmat după războiu.

Astfel, violența e un factor ce rămîne alături de revoluție, cași explicațiile care caută în ea fenomenul caracteristic al acestor transformări sociale. Punctul de vedere psycopatologic, de la care pleacă, îi oprește printr-o firească miopie să observe *totalitatea* grupului social și procesul simultan de transformare a tuturor elementelor sale.

b) Un alt grup de definițiuni e acela care caută să explice natura revoluțiilor printr'o analogie biologică. Se opune în aceste explicațiuni *revoluția, evoluției*.

Dela Spencer și Darwin concepția catastrofică în schimbarea fenomenelor naturii a rămas în umbră. Procesul evoluției se desfășură prin mișcări lente, prin acumularea unor mici factori, care schimbă în mod insensibil aspectul lucrurilor. Un curent naturalist ceva mai recent, celebra teorie a mutațiilor a lui Hugo de Vries, a încercat să arate că evoluția organismelor se poate face de multe ori brusc, cu o legătură de continuitate mult mai slabă. Vechea regulă „natura non facit saltus” primea o puternică lovitură. Pe această bază biologică s'a putut altoi foarte ușor o teorie a revoluției.

În adevăr, revoluția n'ar fi altceva decît celace e mutația în Biologie. Celace ar fi caracteristic unei mișcări revoluționare e felul mai mult ori mai puțin repede în care s'ar efectua procesul, transformării. Dacă schimbarea s'ar face repede și neașteptat, fără să respecte timpul cerut pentru a depăși fiecare etapă, atunci am avea a face cu o *revoluție*,—din contra dacă desfășurarea evenimentelor ar lua un caracter lent, atunci ar fi vorba de o *reformă*. Nemulțumirea populară e rezultatul acumulării unei mulțimi de nemulțumiri mai mici. Zi cu zi ea crește. Odată însă, ea se declanșează și efectele sînt neașteptate. Într'un spațiu de timp foarte scurt aspectul societății se schimbă. Pentru E. Reclus lucrurile se întîmplă foarte simplu. Societățile repetă legea organismelor: cînd evoluțiile sînt oprite în mersul lor firesc, revoluțiile sînt gata să izbucnească.*

Celace domină aceste explicații e noțiunea *timpului*, a vitezei transformării. El constituie criteriul distinctiv între revoluție și evoluție.

Felul cum se prezintă teoria menționată, ea apare ca împrumutată științelor naturale și adaptată la științele sociale. Împrumuturile pe care și le fac științele una alteia aduc multe foloase prin analogiile ce oferă, de multe ori însă ele devin in-

* E. Reclus, *Evolution et révolution*, Stock. Paris; în același sens E. Ferri, *Socialisme et science positive și Die revolutionaere Methode*, pag. 16.

grate. E de ajuns să ne aducem aminte cât a oprit în loc dezvoltarea sociologiei, teoria organicistă. Transpușerile oferă comodități și lenei științifice metafore care o scutesc de a găsi fapte și idei. Și dacă o ipoteză nu e nici măcar sigură în știința împrumutătoare, cu atât va oferi rezultate mai șubrede științei care împrumută.

În adevăr, chiar în științele naturale mulți biologi explică mutațiile prin acumularea unor factori infinit de mici, inobservabili. Mutația n'ar fi decît o modalitate ceva mai puțin banală decît celelalte forme ale evoluției. Atunci însă opoziția între evoluție și revoluție dispăre chiar în sinul Biologiei. Cu atât mai mult ea va trebui să dispară în științele sociale. Evoluția în aceste științe ia cu totul un alt caracter. După cum remarcă G. Richard, pe cînd în Biologie evoluția e mai mult *morfologică* în Științele sociale ori morale ea e mai mult *funcțională*.^{*} Determinismul causal nu e nici el același. Complexitatea determinațiilor e așa de mare aici, încît și continuitatea devine ceva mai puțin riguroasă. Revoluția înseamnă o *contingență*, un început de libertate în viața societăților sau în automatismul mecanic al vieții lor obișnuite.

În afară de aceasta, noțiunea de *timp*, de *viteză*, nu explică prea mult natura revoluției. Căci ceiace împoartă, nu e viteza transformării, ci gradul de nouitate pe care-l aduce. Nu e caracteristic pentru o revoluție că ceiace a fost aseară nu mai e azi, ci dacă ceiace era așa e mult deosebit de ceiace e azi. Esențial e de măsurat dacă azi avem de-a face cu o deosebire calitativă în organizația grupului, nu dacă această structură s'a căpătât mai repede ori mai lent.

Astfel se poate vorbi foarte bine de o „evoluție revoluționară” cași de o „revoluție evoluționistă”, întrucît factorul timp trebuie să rămie afară de explicație.

Multe din revoluțiuni au fost preparate de secol. Nu se poate spune că faza de elaborare a revoluției franceze e cuprinsă numai între anii 1789—1800. Tot secolul al XVIII a contribuit la modificările relațiilor juridice și economice, toată gîndirea filozofică a pregătît înecul cu încetul mentalitatea în vederea acestor schimbări. De fapt în 1789 legătura juridică feudală care lega servul de pămînt era demult dizolvată. Organele s'au creat în mod lent, doar funcțiunea a fost trecută ceva mai repede.

c) „Dacă o turburare de ordin public reușește, e vorba de o revoluție; dacă e reprimată, ea devine o revoltă (émeute)”; prin aceste cuvinte Ihering încearcă să definească o revoluție, luînd ca punct de plecare cucerirea puterii politice. Stuart Mill nu e nici el prea departe de acest senz cînd se exprimă astfel: „Revoluția e o schimbare de guvernămînt o-

^{*} G. Richard, *L'idée d'évolution dans la nature et dans l'histoire* pag. 83, 110.

perat prin forță fie de cătră o mișcare populară, fie de o uzurpație militară". Sau „răsturnarea bruscă a puterii politice stabilite și înlocuirea ei cu o altă putere și un alt sistem de guvernământ constituie esența unei revoluții”.* După cum se vede, acești autori nu vorbesc decît de schimbarea de guverne. Ei caută a explica revoluțiile bazîndu-se pe distincția între *revoluția socială* și cea *politică*.

Această clasificare s'a bucurat de multă trecere în literatura politică. Încă dela începutul secolului trecut, decînd autorii au început să se ocupe în științele politice și de revoluții, această distincție i-a ocupat în special.

Revoluția franceză fusese o revoluție socială. Înainte și după ea însă, o serie întreagă de mișcări violente nu se puteau explica prin aceleași transformări radicale prin care se explicase marea revoluție. Dela Benner și Ferrand care scriu la începutul secolului trecut și până la Pascal Duprat, Kautsky, Ihering ori Loria, toți acești scriitori deosebesc revoluțiile politice de cele sociale. Primele nu fac decît să treacă guvernului, puterea politică dela un grup la altul printr'un mijloc violent, cele de al doilea transformă însăși structura societății. În cazul revoluției politice, instituțiile economice, juridice, mentalitatea morală, rămîn aceleași. Numai cea socială, care e o transformare lungă și lentă, aduce un nou program de organizare, de repartizare și de sancțiune socială, cum e cazul pentru revoluția din 1789. Cea din 1830, de pildă, nu are așa de mari ambițiuni. Ea rămîne o revoluție politică.

La o analiză logică mai riguroasă, această faimoasă clasificare pierde aproape tot terenul. Ea devine inutilă fiindcă nu adaugă nimic în plus la înțelegerea clară a fenomenului, ci din contra devine chiar o piedică fiindcă reușește să înlocuiască cu un element inutil o definiție care nu poate să-l conțină.

Există în adevăr revoluțiuni politice care au ca singur obiectiv cucerirea forței de conducere a statului, spre deosebire de alte revoluțiuni care conțin și alte elemente?

În adevăr, două ipoteze sînt posibile în realizarea oricărei mișcări de acest fel. Prima ipoteză: revoluția politică e făcută de aceeași clasă socială ca cea care deține puterea, sau de un alt grup aparținînd aceleiași clase.

În acest caz nu mai avem de-a face cu un fenomen revoluționar. O lovitură de stat oricît de violentă ar fi ea, nu constituie o revoluție. Deasemeni *luptele civile* între dife-

* *Pascal Duprat*, *L'Esprit des révolutions*, pag. 3, Paris 1879; *Benner*, *Commentaire philosophiques et politiques des révolutions*, ed. Frenetel, Paris, 1835, tome II, livre XIV, cap. XIII, spune: „revoluția politică e violentă, cea socială e lentă”. În același sens *Ferrand*, *Theorie des révolutions*, Chap. I, pag. 7, sau *Paul Li an*, *Die Revolution, eine vergleichende Studie über die grossen Umwälzungen in der Geschichte*, pag. 27. *Proudhon*, *L'idée de révolution*, au. XIX siècle, pag. 4 și urm.

ritele grupuri ai aceleiași clase, nu pot lua același nume. Ni-
meni nu s'a gândit vreodată să spue că frondele au fost re-
voluțiuni sau că luptele pentru tron între familiile York și
Lancaster în Anglia merită același nume. Dacă am admite în
definiția noastră orice luptă civilă, atunci cercul ei s'ar lărgi
așa de mult, cîmpul ei ar deveni așa de greu de limitat, încît
am fi obligați să nu mai facem nici o distincție între o revo-
luție și succesiunea la guvern a altui partid politic; ar trebui
să spunem că oridecîteori un guvern cade dela putere, avem
de-aface cu o revoluție. O definiție care ar fi așa de largă,
ar înceta de a mai fi o definiție.

A doua ipoteză: revoluția e făcută de o altă clasă de-
cît aceia care deține puterea. În acest caz din două una:
ori revoluția socială va trebui să urmeze ulterior, fiindcă nu
e admisibil ca o clasă care nutrește alte revendicări, alte în-
terese și alte idealuri, nu va încerca să le impue, nu va trans-
forma fața societății realizînd un alt program de organizare și
o altă structură mult mai adaptată. Care e clasa, care—dețî-
nînd—puterea nu-și va sancționa drepturile prin instituții ade-
quate aspirațiilor ei? Ori, dacă nu va putea realiza acest
program, fenomenul trebuie să se explice prin faptul că situa-
ția materială nu i-o permite, că dificultățile prin care trece
sînt prea mari și că ea își așteaptă consolidarea pentruca
imediat să înceapă transformarea societății. Puterea politică
poate fi șubredă și atunci nici-o clasă nu va tenta nesigur vi-
itorul. Dacă însă consolidarea s'a întemelat, nimic nu va pu-
tea opri o clasă proaspătă dela realizarea idealului ei. Și a-
tunci fatal revoluția socială urmează.

Astfel revoluția politică nu poate fi decît sau primul mo-
ment, primul pas cătră realizarea revoluției sociale oprită în
loc de dificultăți externe, ori o luptă civilă cu o succesiune
la guvern. Ea nu constituie, în cel mai bun caz, decît un sin-
gur element din definiția unei revoluții alături de altele pe
care le vom indica mai departe. În niciun caz însă, ea nu
constitue un fenomen social care apare autonom, independent,
pe scena istoriei. Ea nu poate fi un fenomen izolat, ci din
contra apare totdeauna ca primul simptom al revoluției so-
ciale. Istoria nu cunoaște fenomene care, fără să fie lupte ci-
vile sau fără să fie faza premergătoare a unei transformări
mai mari a grupului social, să merite numele de revoluție po-
litică. Cînd o revoluție politică se anunță, o altă socială îi
urmează, căci ea e numai avangarda unor schimbări mai a-
dînci. Dar pentru aceasta ea nu merită nici un nume separat,
nici-o definiție proprie.

II

Dupăce am înlăturat definițiile date, pe care le-am cons-
tatat ori unilaterale ori alături de realitate, să vedem din ce
elemente simple, ireductibile, se compuze orice revoluție.

a) *Un corp.* În primul rînd o revoluție presupune un organ, un corp social care o susține. Niciodată o revoluțiune nu e pornită și susținută de un grup social întreg. În orice moment o fracțiune a grupului își ia însărcinarea să gîndească pentru societatea întreagă, sau să-i reprezinte interesele. Sistemul nervos al grupului, dacă ne putem exprima așa, e monopolizat în diferite momente, de diferite grupuri secundare, în sinul unei societăți mai largi. Diferențierea grupului, cași diviziunea travaliului social, în multiplele lui combinațiuni oferă acest rol, cînd militarilor, cînd preoților, cînd comercianților. Fie cantitatea, fie densitatea, ori mobilitatea grupului, îi impune un proces de diferențiere din ce în ce mai accentuat. Din sinul totului omogen la început, eterogen mai tîrziu, încep să se desprindă organe nouă. În toate timpurile însă, unele din organe reprezentau mai mult esența solidarității generale, altele mai puțin. În faza „solidarității mecanice”, religia cu organul său, sacerdoțiul, exprimau maximum de coeziune socială. Această clasă e cea mai reprezentativă din stat, în minile ei se monopolizează puterea. În evoluția ei ulterioară, societatea delegea rînd pe rînd diversele clase s'o reprezinte. În societățile antichității cît și în cele ale evului mediu, clasele dominante au caracterul de elite. Masa, restul poporului e absent dela orice conducere. Ea rămîne în afară de viața politică. De aceea singurele lupte pentru putere, singurele succesiuni la guvernămint nu puteau fi în acele vremuri decît *luptele civile*, adică trecerea puterii dela un grup la alt grup al aceleiași clase, al aceleiași minorități — singură chemată la conducere. E epoca comploturilor, a conspirațiilor politice, a intrigilor de curte, a luptelor armate pentru tron. E epoca luptelor feudale, intestinale, a frondelor, a rivalității între diferitele familii domnitoare, fie că se numesc York, Tudor, Stuart sau Bourbon.

Încetul cu încetul, în societatea timpurilor moderne, economia industrială, organizarea producției pe mase proletare, educația politică a unui număr cît mai mare de membri ai societății aduce o altă specie de luptă politică: lupta politică între clase diferite. Masa întreagă e angajată; orice clasă trebuie să trateze în numele poporului întreg.

Astfel revoluția presupune un organ nou, o formațiune socială inedită netedă; ea presupune, înainte de toate, cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată.

Pentru ca o clasă să poată face o revoluțiune îi trebuie însă două atribute indispensabile. În primul rînd o *paternică conștiință de clasă*. Organul politic nou format, trebuie să-și cunoască limitele și interesele, să cunoască slăbiciunea și defectele clasei adverse, și mai ales trebuie să cunoască sau să creadă, printr'o iluzie transformată într'o credință fecundă — ceiace este același lucru — în forțele proprii. Alția vreme

cit proletariatul dezorganizat, de pildă nu bănuiește forța imensă de care dispune, o revoluție nu e probabilă.

Statul modern centralizat, homogen în forma lui politică, favorizează mult aceasta. Antichitatea cu atomismul „municipiilor” ei, evul mediu cu dispersarea comunelor, nu puteau fi favorabile dezvoltării unei conștiințe de clasă. „Orice comună forma o comunitate care se satisfacea pe ea însăși. Ea nu era legată de lumea exterioară decât prin legături foarte slabe. Mari state nu erau decât aglomerații de comune. O dinastie sau o comună mai puternică exploataindu-le, mențineau unirea. Fiecare din ele se bucura de o evoluție economică proprie, care corespundea condițiilor particulare locale. Astfel toate aveau luptele lor de clase speciale. În această epocă revoluțiunile nu erau decât revoluțiuni comunale. Înainte de toate era imposibil de a răsturna printr'o revoluție întreaga viață socială a unei mari regiuni. Masele neintervenind în aceste lupte, accidente fortuite și personale mascau tot ce avea un caracter general, tot ce se producea în virtutea unei legi; cunoștința profundă a scopurilor, a cauzelor sociale, a mișcărilor de clase, devenea imposibilă”.*

Astfel o clasă nouă, cu o conștiință clară de forțele și importanța ei socială, așa cum se afirmă burghezia în secolul al XIX-lea, cum începe să se afirme proletariatul azi, e primul element al oricărui revoluțiuni. Cît despre clasă care deține puterea, ea nu va putea face niciodată o revoluție, dictînd prin legi transformarea structurii sociale. În primul rînd pentru că e greu ca un grup social să renunțe de bunăvoie la o cantitate de privilegii sancționate de coduri în favoarea lor.** Adaptarea seculară la logica de clasă îi va face să creadă că dreptatea e cu ei, că dreptatea e numai a lor. Inconștiența claselor dominante, față de iminența pericolului, chiar pe pragul revoluției, e îndeobște cunoscută. Dacă cîteodată pericolul le forțează la reforme, drepturile acordate sînt așa de insuficiente, încît obiectivul luptei de clasă nu e înlăturat prin aceasta. Reformele lui Turgot n'au înlăturat revoluțiunea franceză.

Nu e suficient unei clase, o conștiință puternică de drepturile ei. Mai trebuie ca ea să reprezinte, alături de interesele ei, interesele întregului grup din care e numai o parte. Hipertrofia egoismului de clasă e o piedică la realizarea marilor transformări. Simmel remarcă că conservarea societății nu mai poate fi asigurată de o clasă care nu cunoaște decât interesele ei. Un despotism militar exagerat, o birocrație osificată, formalistă și geloasă numai de drepturile ei, sînt forțe perturba-

* *Kautsky, La révolution sociale, p. 34-35.*

** *Proudhon, L'idée générale de révolution au XIX siècle, pag. 4, conține multe detalii în această privință.*

toare, care pot aduce disoluția solidarității sociale. „Tot ce poate exprima acest grup secundar, e felul cum unitățile primare ale grupului pun la lucru energiile lor latente în momentul când ating maximul puterii lor de acțiune. Dar dacă, diferențându-se, ele se separă de ansamblu,—acțiunea lor din conservatoare devine distructivă“.*

Dim contra, dacă deasupra intereselor stricte și limitate de clasă rămâne o margine și pentru interesele generale, toți nemulțumiții de orice categorii, toate cercurile sociale oprimate, oricare ar fi ele, vor face cerc în jurul clasei principale, asociindu-și acțiunea lor la lupta comună. La începutul actualei revoluții rusești, alături de proletariat și de țărănime, o mulțime de alte clase și partide au ajutat la detronarea țarismului. Voiau revoluția și marii industriași ori capitaliști mobiliari, strâmtorați în acțiunea lor de feudalitatea funciară, o voiau și intelectualii și micii burghezi. Când preocuparea egoistă a proletariatului n'a mai avut alte gânduri decît pentru cercul strînt al clasei lor, celelalte interese au încetat de a mai colabora. Din acea zi revoluția a devenit o teroare despotică în locul unei transformări sociale voită de toți.

Astfel, primul element al oricărei revoluțiuni e un corp social, un organ, fie el o clasă sau o asociație de clase cu preponderența uneia din ele, care prezintă în același timp maximul de conștiință de clasă asociată cu maximul de solidaritate generală.

b) *Un ideal*. Nu e suficient însă un corp social pentru ca o revoluțiune să se nască. Mai trebuie încă un ideal, un program de valori, care să ofere societății în momentele de criză, de disoluțiune a sentimentului social, o nouă coeziune. În orice moment un etalon de valori comune constituie legătura primară a oricărei societăți. Pe deasupra indivizilor comunitatea secretează un mănunchiu de valori dela cele religioase până la cele economice, valori valabile pentru toți. Caracteristica unei societăți se oglindește în idealurile pe care și le pune înainte, în programul pe care se obligă să-l respecte.** Idealurile nu pot fi însă eterne. Ele îmbătrinesc, iau o formă caducă, ca orice fenomen social. Atunci societatea intră într-o fază de disoluție. Criza credinței atinge rînd pe rînd pe toți membrii. O stare febrilă de deșteptare, un provizorat mental și sufletesc, caută alte criterii și alte credințe. Nietzsche visa la revizuirea tablei de valori. Revoluțiunile nu fac altceva decît să răstoarne aceste table, ele sînt creatoare sau cel puțin modificatoare de valori. Grupul de valori oferit de o clasă care-și ia angajamentul să refacă structura socie-

* O. Stimmel, *Comment les formes sociales se maintiennent*, în *Année Sociologique*. Vol. I. pag. 91 et 103 și *Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*.

** E. Durkheim, *Jugements de valeur et jugements de réalité*, pag. 64 și urm., în *Revue de métaphysique et de morale*, vol. XI.

tății poate salva de cele mai multe ori astfel de crize. Oferind un nou etalon de măsură, oferind alte fetișe și alte credințe, slăbirea legăturilor sociale se poate într-una, se poate consolida din nou. În locul solidarității vechi, rezemate pe o serie de idealuri îmbătrinite, o revoluție va aduce alte motive de asociație, alte impulsțiuni la solidaritate. Ihering, contrar lui Marx, vede în revoluțiuni uriașe lupte pentru cucerirea valorilor juridice. Legislațiile, codurile, nu se capătă ca dar, ele se cuceresc, se smulg cu forța. Vechea concepție feudală, legislația care consacra servajul, deveniseră nesuferite pentru societatea secolului al XVIII-lea. În locul lor, starea a treia a oferit programul de valori al liberalismului economic al liberei concurențe cași a egalității politice. Societatea a găsit o mie de motive ca să refacă o solidaritate pe baza altor idealuri ce i se ofereau. În locul servajului, al regimului de corporații, revoluția franceză a oferit libertatea agricolă, industrială și a meseriilor. Orice revoluție propune alte coduri, o altă repartitie a bunurilor, crează alte scopuri morale. Cînd, la rîndul lor, aceste instituții nu vor mai corespunde noii structuri sociale, programul de valori comuniste oferit de socialism poate va ajuta la crearea altor formațiuni sociale.

Aceste modificări nu pot izvorî însă din prescripțiunea unor rețete artificiale. Ele trebuie susținute, după cum am văzut mai sus, de un corp social și trebuie acceptate de întregul grup. Ideia de revoluție formulată de anarhiști ori de blanquiști, după care un program social se poate înlăptui după voință, cu forța, prin conspirațiuni, prin atentate ori prin cucerirea puterii politice, trebuie primită sub beneficiu de inventar. Voința cîtorva indivizi nu poate impune unei societăți întregi un ideal oricare ar fi calitatea lui, dacă factori externi, obiectivi nu colaborează cu el.

Un corp și un ideal sînt elemente ce se completează. Conștiința de corp e o mentalitate de opoziție a clasei, pe cînd programul, idealul e o mentalitate pentru cazul cînd clasa va ajunge la guvern. Fără primul element am avea cel mult o revoltă (émeute); fără cel de al doilea o clasă nu s'ar putea menține la putere.

Acest ideal însă suferă desigur multe modificări față de forma sub care se prezintă în primele zile ale revoluției. Interese secundare, compromisuri oportuniste se amestecă și îi conrup purtatea primitivă.

Nimic nu are o aplicațiune mai exactă în zilele de revoluție decît aceia ce Wundt numește „*eterogenia scopurilor*“. Primii conducători ai revoluției ajung de multe ori să nu se mai recunoască în succesorii lor. Totuși limitele mari ale idealului cerut sînt salvate de aceste corupțiuni secundare. Viața societății încetează de a mai fi amenințată căci ea se acomodează la alte principii.

Dacă aceste constatări sînt adevărate, atunci o revoluție

trebuie să înceteze de a mai fi privită ca un fenomen destructiv, ca o fază negativă de dezagregare a societăților. Printre alte fenomene de conservare a grupurilor, Simmel* remarcă și pe acela al variației către noi orizonturi, al mobilității către noi idealuri. Uneori ca să poată trăi o societate, trebuie să se adapteze în permanență la forme nouă, să prezinte o plasticitate și o maleabilitate special îndreptată către viitor.**

Astfel privită, revoluția încetează de a ne mai apare sub un aspect negativ. Din contra ea devine principul pozitiv, conservator, față de amenințările dezagregării. Societățile care înțeleg să adopte noi idealuri în locul celor îmbătrânite, arată prin însăși aceasta vitalitatea lor.

c) *Un transfert de putere.* Un corp social și un nou ideal nu se pot afirma însă automat. Pe de altă parte ele nu se pot face ascultate din umbră. Ceiace le trebuie sunt mijloacele efective, puterea materială care să le permită să intre în activitate și, în al doilea rând, care să le sancționeze autoritatea. Ca o revoluție să fie acceptată de tot mediul social, trebuie ca, dela înălțimea puterii, clasa ajunsă să se declare ea însăși legitimă, să-și sancționeze ilegalitatea printr'un prim exemplu. Câtă vreme o revoluție nu reușește să se oficializeze, ea rămîne o conspirație, o acțiune ilicită, susceptibilă de sancțiuni penale. Durkheim*** a dat cea mai bună definițiune a crimei și în același timp cea mai obiectivă. O crimă nu se poate măsura după un criteriu subiectiv, adică după gradul de moralitate al agentului. După el, un act devine criminal „atunci cînd ofensează stări puter-nice și definite ale conștiinței colective într'un moment dat”.

În evoluția istorică a responsabilității, crima contra siguranței statului sau a formei de guvernămînt, contra cultului public, a fost considerată ca o impletare sacro-sanctă. Rigurozitatea pedepselor pentru astfel de crime, pentru crimele de „lèse societate”, a fost neînduplecată.

La început societatea nu pedepsea decît astfel de crime. De abia mai tîrziu acțiunile contra particularilor au fost considerate și ele ca crime. Organizarea procedurii penale a evoluat avînd ca instanță întăiu poporul, pe urmă șeful, și abia mult mai tîrziu tribunalele****. Chiar și în faza actuală a responsabilității, gravitatea crimei se măsoară după gradul de emoție colectivă ce a produs, iar pedeapsa se aplică ca atare.

* *Simmel*: loc. cit., remarcă că variația e legea specială a societății și secretele. Clasele au de multe ori în ele elementul secret de secrete, mai ales la începutul lor.

** supra, acestor idei aplicate la revol. franceză: *Paul Bourde*, *Qu'est ce que la révolution*, *Mercure de France*, 1910.

*** *E. Durkheim*, *La division du travail social*, pag. 47 și *P. Fauconnet*, *La responsabilité, étude de sociologie*, 1920, Paris, pag.

**** *E. Durkheim*, *Deux lois de l'évolution pénale*, *Année sociologique*, vol. IV.

Revoluțiile atita vreme cît rămîn departe de putere, sub forma conspirațiilor, intră în capitolul actelor criminale, a crimelor celor mai aspru pedepsite, adică a acelor care stînesc o emoție colectivă puternică. Oricare ar fi eficacitatea idealului, oricare ar putea fi puterea claselor care-l reprezintă, dacă forța oficială rămîne de o parte de mișcarea revoluționară, dacă instanța judecătorească e separată de mișcare și o judecă după vechile sancțiuni, revoluția rămîne o crimă, un atentat la viața societății. Prin propagarea mișcării revoluționare la un moment dat însă, grupul judecătorilor devine mult mai mic decît grupul inculpaților. Solidaritatea întregii societăți trece de partea criminalilor. Anormalul devine normal: Criteriile se intervertesc. Atunci prima și cea mai imperioasă datorie a clasei revoluționare e cucerirea puterii politice, pentruca judecător și inculpat, făcînd una și aceeași persoană, ilegalitatea actului să n'ăibă o putere superioară care s'o judece. Așa dar trebuie de deosebit două faze în afirmarea oricărei revoluții: *revoluție-crimă* și *revoluție-succes*. Acești doi poli pot transforma foarte ușor noțiunile de crimă și revoluție una în alta. Din acest punct de vedere revoluția s'ar putea defini: *o crimă care a reușit*. O astfel de mișcare are datoria să reușească,—căci dacă nu reușește, dualitatea între vechiul și noul ideal se menține și revoluția rămîne o *tentativă*, o revoltă (émeute) care nu poate deveni o revoluție. G. Richard definește revoluția ca un transfer de autoritate. Cuvîntul autoritate e vag. El ar trebui înlocuit cu cuvîntul putere. Dela același gînd pleacă și Marx în „*Manifestul comunist*” cînd, în locul utopiștilor, indică proletariatul o acțiune precisă de cucerire a puterii politice. Trebuie de atras atenția însă că această cucerire nu presupune de loc, cum am arătat mai sus, nici o violență. Transferarea se poate face în cea mai perfectă ordine. Fenomenele de teroare și violență pe care și le adaugă citeodată revoluțiile sînt datorite asociației unor factori străini de esența însăși a mișcării. Cultul pentru violență, nutrit de G. Sorel, poate avea o valoare educativă în formarea conștiinței de clasă. El poate ține veșnic treaz în mintea proletarilor ideea că lupta de clasă trebuie întreținută și că cucerirea puterii nu trebuie uitată. Nici măcar greva generală nu poate servi ca o modalitate revoluționară căci, după cum remarcă Kautsky, în ziua cînd proletariatul va da dovadă de atita disciplină și unitate de vederi ca să facă o grevă generală, aceasta va deveni inutilă, revoluția socială fiind deja realizată. De asemenea, nu trebuie uitat că, dacă transferarea puterii politice e unul din elemente, el nu poate constitui toată realitatea unui act revoluționar. De aceea cînd am vorbit mai sus de revoluționarii poliței, am ajuns la concluzia, că ele nu sînt decît primul moment al unei revoluțiuni sociale, atunci cînd nu sînt o simplă luptă civilă.

, Un corp social, un ideal și o transferare de putere, iată elementele oricărei revoluții: numai din reunirea lor o revoluțiune poate lua ființă.

Dacă întrebuițăm metoda diferenței, eliminând pe rând câte unul din aceste, lăsând pe celelalte să subsiste, vom vedea că de îndată ce unul din ele lipsește, conceptul revoluțiunii e incomplet. O mișcare care nu se va rezema pe un corp, care nu va fi sprijinită de o clasă care n'a mai fost la putere, va fi ori o reformă ceva mai îndrăzneată, acordată benevol, de clasa dominantă, ori o luptă civilă, o mișcare care n'are un ideal, un program de valori, va rămâne o revoltă ușor reprimată; în fine o mișcare ce nu știe să cucerească puterea la timp, nu e altceva decît o conspirație, o crimă contra societății. Acum după ce am limitat ideea de revoluție distingînd-o de o reformă, de o luptă civilă, de o revoltă și de o conspirație, putem da o definiție de ansamblu, zicînd că *o revoluție e cucerirea puterii de către o clasă care n'a mai avut-o niciodată cu scopul de a impune grupului un nou etalon de valori*. Abia după ce am reunit aceste elemente ne putem permite o privire generală, ne putem convinge că o revoluție nu e ceva improvizat, creat după voința cîtorva indivizi în orice timp și în orice societate. Numai așa se poate înțelege afirmația lui Engels care scria că o revoluție e un fenomen pur natural condus mai mult de legi fizice decît de reguli. Ea e un fenomen sociologic cu profunde rădăcini în constituția și structura grupului social. Apariția ei înseamnă o modificare sprijinită pe o multiplicitate de factori obiectivi ce nu se pot provoca la dispoziție. Revoluția depinde de gradul de diferențiere al grupului și de echilibrul în care se află diversele lui organe. Privită în modul acesta *o revoluție înseamnă trecerea dela un tip social la altul* prin modificarea grupului întreg de către un grup secundar. Prin astfel de zguduiri societățile cuceresc însăși esența progresului de care conservarea lor e strîns legată.

Mihal D. Ralea

SONETE*

Noapte de vară.

Suride Noaptea, cu'n decor de lună
Pe fața-i de creolă apărut
Intr'o chemare mută spre sărut,
Cum se trezește 'n patima străbună.

Și evantaliul vîntului, țesut *
Cu fire de mirezme ce s'adună,
Zburlește o șuviță mai nebună,
Un negru zbor de liliac tăcut.

Transpiră sinul florilor, pe care
S'aprinde cîte-un strop de diamant
Intr'o ritmată, caldă palpitate !

Ca să reșie visul culminant
Nu se mai află nici un frîu în zare...
În toată vietatea-i un amant !

Și beți de dor cad fluturi prin pahare.

* Din volumul — „Ferestre luminate” — ce va apărea în curînd.

Ți amintești.

Ți amintești căsuța din Bănești
Cu berze 'n virf pe zare profilate,
Cu gardul dărînat pe jumătate
Și peteci de hîrtie la ferești ?

Cum răscoleam în vatra ei povești,
Cînd s'adunau încet pe înserate
Largi umbre violete peste sate
Și ne priveau pe geam, Ți amintești ?

Cînd stam la sfat pe lalță împreună
Tu nu știai în mine, ce nebună
Urca iubirea 'n val de fericire !

Și luna 'n urmă 'n tainicele-i ațe,
Palajen blind, ne'nvăluia 'n neștire
Așa cum adormisem, brațe 'n brațe.

Alice Soare

Legiferări sociale în combaterea tuberculozei*

E o constatare care din nenorocire a devenit banală : prin frecvența ei, tuberculoza a luat o extensie formidabilă. Mai mult decât orișicând, ea e marele flagel care continuă și exagerează opera omoritoare a războiului. E strigătul general și tocsinul de alarmă sună pretutindeni funebru și îndelung. El va sfârși prin a trezi inerțiile. Frontul luptei s'a schimbat. Fiecare țară își are inamicul său interior, mai periculos decât celălalt—deoarece nu cunoaște răgaz și armistițiu.

Într'o plastică expunere, ca să rămână înipărită în minte, Crucea Roșie Americană plimba prin orașele Franței anul trecut, cu toate resursele unei publicități aproape geniale, întrebuințată însă pentru cel mai nobil scop, imagini, tablouri, filme cinematografice, în care ravagiile tuberculozei erau reprezentate pe înțelesul tuturor. Între altele, o lumină se stingea și se aprindea la intervale ca să dea, printr'o imagine vizuală frapantă, statistica mortalității tuberculozei. Lumina se aprindea așa de des, încît de abia putea să mai fie urmărită. Era o diră așa continuu sclipitoare, care întuneca însă sufletele. Impresia era halucinantă, obsedantă. Cum mortalitatea generală a tuberculozei e de cinci milioane pe fiecare an, ceiace reprezintă peste 13000 decese pe zi, urmează că pe fiecare minut dispar zece oameni omoriți de tuberculoză. Boala aceasta face astfel concurență celor mai teribile războaie. Scelipirile luminii s'ar precipita acum și mai des. În toate țările, statisticile arată un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Germania care își făcea altădată un titlu de glorie din cifra repede descrescîndă a cazurilor de tuberculoză, a revenit la cifra mortalității din trecut, cu tendința chiar să o depășească. Franța, Anglia înregistrează aceeași progresie în creștere a cazurilor de tuberculoză. Țările care au rămas în afară de vîltoarea războiului,

* Raport prezentat la Congresul Asociației medicilor din Italia 1920.

cum e Olanda care beneficia de o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză, revin la statisticile anterioare.

Remarcă îngrijitoare pe care toți o fac: boala a luat un mers rapid. Ea trece aproape într'o fază epidemică acută. În spitale și sanatorii, la bolnavii pe care fiecare din noi îi observăm, formele cele mai multe sînt forme grave cu evoluție deseori fulgerătoare. Calmette relevă că la Lille în cartierele populate,—în acest oraș ocupația germană s'a exercitat fără nici o cruțare,—la vrîsta între 10—20 ani, 60 la sută din populație e tuberculizată și cele mai multe forme sînt cele acute pulmonare pe lângă formele ganglionare care sînt extrem de frecvente. Germania își plătește și ea larg tributul Kieffer a dat recent* o statistică a spitalului din Mannheim. Statistica aceasta are o deosebită valoare, de oarece se raportează la un număr mare de cazuri—2312—și cum merge dela 1911—1919, privește și anii dinainte și anii din timpul și din urma războiului.

Partea impresionantă a statisticii e creșterea continuă a formelor acute. În 1911, 25 la sută din bolnavi mureau în primul an dela debutul boalei; în 1919 proporția e de 59 la sută.

Formele fibroase, indurative fac loc formelor ulceroase, bronchopneumonice, miliare. Complicațiile intestinale sînt extrem de frecvente: 72 la sută din cazurile autopsiate. Statisticile, cîte le putem avea și noi,—cele din sanatoriile Societății pentru profilaxia tuberculozei sînt făcute cu toată grija, — ne duc la constatări identice. Semnalasem în publicații anterioare, din datele pe care le-am putut culege, recrudescența și în țara noastră a cazurilor de tuberculoză. La Iași, Galați, în 1917, 1918, 10 la mie mortalitate prin tuberculoză în loc de 3—4 la mie cîți era înainte; la București o cifră aproape identică cu cei 3000 tuberculoși care mor pe fiecare an.

Războiul ne-a produs pierderi considerabile prin combatanții și prizonierii morți cași prin victimele numeroase ale epidemiilor. Cifra de 800000 care se dă, nu e exagerată: Continuăm și după războiu să fim într'un mare deficit de populație. Pe lângă sporul mortalității, scăderea natalității e și ea foarte mare. În 1915 aveam în vechiul regat un excedent de natalitate de 125000; în 1918, în vechiul regat fără Dobrogea, excedentul de mortalitate a fost de 19400. Ultimele cifre statistice nu sînt mai îmbucurătoare. În Mai 1919, în cele 34 orașe capitale de județ, s'au născut 2715 și au murit 3250. Nu e de ajuns să avem o țară cu hotarele lărgite. Țara aceasta pe care am știut să o înăptăm, trebuie să știm să o și păstrăm; și pentru aceasta trebuie să fim mulți și trebuie să fim sănătoși. Situația actuală deplorabilă ca mișcare de populație poate fi remediată; cele două cauze mari ale depopulației:

* Zeitschrift für Tuberkulose, Aprilie 1920.

mortalitatea infantilă—jumătate din numărul deceselor anuale sînt la copii între 1 - 5 ani—și tuberculoza putînd fi în bună parte combătute și înlăturate.

Pentru tuberculoză, am arătat în rapoartele mele anterioare, la congresele din 1910 și 1918, ce formidabilă scădere de capital omenească, ca valoare socială și ca valoare economică, rezultă de pe urma acestui flagel. Sînt cifre pe care trebuie să le strigăm continuu, ca să le impunem atenției tuturor pentru a demonstra că problema aceasta sanitară, care are și o parte dureros sentimentală prin atîtea vieți tinere pierdute, are și o parte strict economică. Cheltuielile care se vor face—până acum ele au fost angajate foarte timid și foarte prudent—pentru stăvilirea tuberculozei, sînt prin urmare perfect îndreptățite, de oarece ele raportează—așa încît reprezintă o excelentă piașare de capital.

Chiar dacă nu voim să facem din viața omenească o afacere de bursă, argumentul acesta, prin care interesele materiale sînt evidențiate, apare cu valoarea lui brutală și matematică și trebuie servit cu ostentație pentru spiritele, care vor să rămîină numai pozitive și evită ca un ridicul orice sentimentalism care li se pare zadarnic.

După un calcul identic cu cel stabilit în timpul din urmă de Calmette pentru Franța, am pierde pe fiecare an 750 milioane din cauza tuberculozei, admițînd în modestia noastră că ne prețuim numai la jumătate din cît se prețuiesc marii noștri aliați: 25000 lei ca pagubă, în loc de 50000 cît socotește Calmette, pentru fiecare individ mort de tuberculoză. Multiplicînd suma aceasta cu cifra de 30000, numărul celor care mor de tuberculoză pe fiecare an în vechiul regat, ajungem la suma de 750 milioane. La cifra aceasta, pentru a fi complecți, trebuie să adăugăm alta încă și mai mare: costul întreținerii tuberculoșilor în viață, care cei mai mulți nu pot munci și sînt elemente neproductive pentru bogăția națională, morbiditatea prin tuberculoză fiind de zece ori mai mare decît natalitatea. Cifrele acestea enunțate sub forma rigidă a unor adevăruri matematice, corespund unor realități care, oricît ar fi de crude, trec totuși neobservate. După atîtea hecatombe, moartea nu mai impresionează, deși mai mult decît ori și cînd viața ar trebui să fie prețuită de oarece avem atîtea goluri de implinț de pe urma războiului! Observația făcută demult, că tuberculoza omoară mai cu deosebire oameni tineri,—între 20 - 40 ani, 45—50 la sută din decese sînt datorite tuberculozei,—e acum agravată prin constatarea făcută pretutindeni, că ea lovește mai cu deosebire oameni în plină vigoare.

Statisticele făcute în spitale și dispensarii (la Innsbruck, statistica lui Hayek se întinde asupra unui număr mare—2003—de bolnavi și fiecare din noi în spitalele de tuberculoși și în centrele de triaj a făcut constatări identice) arată că la soldații tineri, în plină sănătate, care anterior nu prezintau nici

un semn suspect de boală, tuberculoza se prezintă cu forme grave, acute, pe când la cei așa zși predispuși, de fapt tuberculoși latenți, se constată o tendință mai benignă, îndurativă a boalei. Imunizarea produsă la aceștia din urmă îi apără de exploziile violente ale infecțiunii.

Trebue cu atât mai mult față de aceste constatări să căutăm să oprim pandemia tuberculoasă în mersul ei. Există desigur vitalitate în poporul nostru, vitalitate pe care a știut să o arate, atunci când energia sa a fost pusă la încercare; și războiul a fost cea mai teribilă și dureroasă, dar și cea mai doveditoare probă a energiei rasei noastre, ca să putem reacționa cu folos în contra extensiei boalei. Am fi putut încă demult să depunem munca necesară ca să stăvilim opera morții, organizând din vreme lupta contra tuberculozei, pentruca extensia boalei provocată de războiu să nu ne găsească fără pregătire; și dacă acum sfortarea care ni se cere e foarte mare, e din vina neprevederii noastre. Scadența datoriei pe care am contractat-o față de trecut, e imperioasă. Ea nu mai suferă întâzieri și nu ne mai putem sustrage dela ea, oricare ar fi sarcinile pe care ni le-am lua, de oarece altfel, din amânare în amânare, am risca un faliment total.

Program-le sanitare, — deși măsuri bine chibzuite au fost preconizate fără întrerupere, au întârziat la noi asupra mersului vremii și au rămas departe de ceiace se obținuse alurea, de oarece s'au lovit mai totdeauna de atâtea greutăți, încît sînt încă în mare parte neaplicate.

Mortalitatea generală a fost totdeauna foarte urcată la noi și se menținea încă până la 1915 la o cifră ridicată în contrast izbitor cu cea a altor țări.

La 1873, ea era de 32.6 la mie. Mortalitatea a oscilat apoi în jurul cifrei de 30 la mie (în 1892 ea a atins cifra de 34.6 și în 1908 era încă de 28 la mie).

Scăderea deși reală, — în 1914, 1915 mortalitatea a fost de 24 la mie, — e mult prea mică. Stagnarea se constată mai cu deosebire în ultimii ani. În alte țări, scăderea mortalității a fost mult mai marcată și ea s'a accentuat mai cu deosebire în ultimii ani, înaintea marelui cataclism provocat de războiul care a zdruncinat temelile vechilor așezări și a perturbat toate statisticele, cînt măsurile de igienă publică și socială, în plin avînt, se aplicau pe o scară din ce în ce mai întinsă. Raportînd la 100 — pe care am lua-o ca cifră a mortalității către 18.0, — 50 ani mai tirziu, Franța pierdea 76 unități, Germania 62, Anglia 59, Olanda 54. Pentru noi cifra mortalității la această dată poate fi reprezentată cu 80—82. Din 1906 până la 1912, progresele scăderii mortalității în alte țări au fost considerabile. Franța trece dela 20 la mie la 17.5, Germania dela 18.2 la 15.6, Belgia dela 16.4 la 14.8, Anglia dela 15.5 la 13.3, Olanda dela 14.6 la 12.3. La noi cifra mortalității rămîne același în acest interval de timp. Dacă am fi ajuns să reducem

și noi mortalitatea la o cifră identică cu cea a Olandei, unde mor 12 la loc de 24 la mie, cât mureau înainte, am fi pierdut pe fiecare an jumătate numai din cei 180—190000 (mortalitatea anuală) și am fi realizat un câștig anual de populație de 80—90000 care, adăugat la marea noastră natalitate, ne-ar fi adus un spor considerabil de populație.

Rămânem încă în faza de debut a măsurilor sanitare. Lipsa de continuitate și de sistem ne-a făcut să stăm pe loc și, în concurența vitală a rasei și a popoarelor, stagnarea e un regres, care poate să aibă consecințe tragice pentru viitorul nostru ca stat și ca națiune.

Tuberculoza reprezintă la noi 17 la sută cel puțin din mortalitatea generală; în Franța ea era de 10 la sută, în Olanda de 8.9 la sută, în Germania de 8.3 la sută, în Anglia de 7.2 la sută, în Belgia de 6.2 la sută. Mortalitatea datorită tuberculozei — ca și în Franța era de 2.1 la mie, în Germania de 1.53 — la mie, în Anglia de 1.37 la mie, în Belgia de 0.93 la mie — ajunge la noi la 3—4 la mie. (Statisticile la noi nu pot fi decât incomplete și apoximative din lipsă de date precise). Războiul a răsturnat toate aceste statistici ca să le niveleze aproape pentru toate țările, în același sens peiorativ, readucându-le la cifrele de acum 30—40 de ani și repunând în chestiune toate măsurile de combatere a tuberculozei. În Franța Mourier arată recent, — Iunie 1920 — că mor 120000 tuberculoși pe fiecare an, în loc de 80—90000 cât mureau înainte de războiu. Prusia care în 1883 și 1913 obținuse o scădere a mortalității prin tuberculoză de la 3.2 la mie la 1.37 la mie, a revenit în 1918 la mortalitatea din 1883—1886. Față de anul 1913, au fost în Prusia 2000 decese în plus în anul 1914, 5000 în 1915, 10000 în 1916, 27000 în 1917. Pentru orașul Lipsa, Kruse arată că cifra mortalității a trecut de la 921 în 1903, la 1906 în 1918. În Olanda de la 1.2 la mie a trecut în 1908 la 2 la mie.

Cum la noi cifra mortalității în unele orașe — București, Iași, Galați, Craiova — a atins 10 la mie, sporul tuberculozei e și mai accentuat decât în alte țări.

În rapoartele mele anterioare, studind situația de la noi și cercetind mijloacele de luptă din alte țări, am arătat cât de urgentă și de importantă e organizarea unei lupte sistematice contra tuberculozei. De la 1918, țara a realizat progrese prea însemnate, curente de opinie publică au fost totuși provocate în favoarea măsurilor de luat contra tuberculozei.

Inițiativa particulară, reprezentată prin cele câteva societăți care fac front în lupta contra tuberculozei — Societatea pentru profilaxia tuberculozei, pentru combaterea tuberculozei la copii, pentru izolarea tuberculoșilor — își dă contribuția. Oficialitatea a ajutat și ea, în limita bugetelor restrinse ale Direcțiunii Generale a Serviciului Sanitar, opera Societății pentru profilaxia tuberculozei. Apelurile, în care M. S. Re-

gina pune suflet mult și inimă caldă, au consacrat definitiv zilele de Rusalii ca zile de chetă pentru ajutorarea tuberculoșilor. Sume importante sînt realizate pe fiecare an — sîntem în al treilea an al chetei și rezultatul chetei merge crescînd (ne apropiem de o jumătate de milion pentru toată țara în anul acesta) — care sporesc budgetul totuși așa de redus, față de nevoile așa de mari ale Societății pentru profilaxia tuberculozei. Am centralizat sub o administrație unică cele patru sanatorii importante din țară — Filaret, Bisericești, Pingăraș, Birnova — cu cele 500 paturi disponibile pentru cura tuberculoșilor. Numeroase dispensarii — 7 în București, câte unul în principalele orașe: Iași, Craiova, Focșani, Roman, Tîrgoviște, Brăila, Piatra-Neamț, în curînd R. Vlcea — organizate sistematic, funcționează după tipul dispensariului Calmette din Lille cu anchete și ajutoare la domiciliu. Filiale se crează în diferite părți ale țării vechi și noi (Brașov, Sibiu, etc.) Eșim din inerția veche și terenul e acum pregătit pentru a da o extensie cit mai mare măsurilor de luat contra celui mai omorîtor din flagelele actuale. Va trebui însă să pășim mai departe pînă la consolidarea pe o bază solidă și a extinderii acestei organizări. Sîntem în faza de reorganizare a țării noastre întregite. O politică sanitară, larg înțeleasă, nu mai poate fi eludată și ea se impune preocupării și atenției tuturor. Opera legislativă va trebui să se întindă și asupra boalelor sociale. E greu, evident, să se codifice — în articole precise de legi — modul de combatere a acestor boale. Cauzele lor sînt așa de complexe, încît o legislație, care s'ar încumeta să propună soluții mai complete s'ar lovi de imposibilități multiple de aplicare. Lupta contra tuberculozei implică o întregă serie de reforme sociale și ea nu e de fapt decît o fază a chestiunii sociale. Războiul a evidențiat și mai mult latura socială a cauzelor și propagării tuberculozei. Pe un teren slăbit de lipsuri și oboseli, în organisme istovite și denutrite, focare latente s'au redeșteptat; și cînd aceiași bacili tuberculoși, care își exercitau ravagiile și înainte de războiu, au pătruns în organisme pînă atunci indemne de boală — tuberculoza a apărut intensă, acută și gravă, de oarece condițiile actuale de traiu sleiseră energia și reacțiile de apărare ale acestor organisme. Reformele sociale, mai mult decît oriși înd, sînt la ordinea zilei și politica de astăzi trebuie să fie în primul rînd o terapie socială. Pentru diferitele aspecte ale chestiunii sociale și în materie de măsuri pentru combaterea tuberculozei, propunerii se pot face multe. Medici, ca e înțeles să fie și sociologi, filantropi care nu vor să rămînă vizionari, s'au întrecut să propună soluții. Dela propunerii însă pînă la realizări distanța e mare și dificultățile apar nenumărate. Lupta contra tuberculozei, ca să dea rezultate, ar trebui să facă să prevaleze interesul general contra intereselor particulare. Cînd locuințele ar fi salubre, hrana suficientă, atelierile de lucru ae-

rate, luminoase și spațioase, cînd munca ar fi reglementată în așa fel ca să nu fie excesivă și asigurările muncitorești s'ar extinde ca să permită o asistență cît mai complectă a bolnavilor, s'ar rezolvi în bună parte chestia combaterii tuberculozei. Educația igienică — care actualmente are greu răsunset, de oarece predicile se fac în pustiu ignoranței și al mizeriei — ar putea prinde atunci mult mai ușor. S'a vorbit cîndva, în altă ordine de idei, că aplicarea legilor existente — sîntem o țară cu o constituție admirabilă și cu legi care îmbrățișează toate domeniile activității sociale — ne-ar permite să avem raporturi sociale idilice. Țara legală de care s'a vorbit atîta și pe care o reclamăm cu toții, ar putea fi o lozincă pentru politică în general și în special pentru politica sanitară. Aplicînd cu o măsură dreaptă toate legile, n'am mai avea nevoie de legi speciale pentru capitolul boalelor sociale. Indreptînd rețele sociale, am îndeplini de fapt cea mai largă operă de igienă socială. Interesele particulare continuă însă să facă o aprigă concurență intereselor generale și raporiurile sociale sînt de parte de a fi o idilă. Chestiunea socială, cași lupta contra tuberculozei, care e o fază numai a acestei chestiuni, rămîn de aceia pendinte.

Ținînd seama de contingențele organizării noastre sociale, e nevoie să concretizăm, după legiferări adecvate, modalitatea măsurilor de luat în lupta contra tuberculozei.

Noțiunea de contagiozitate a tuberculozei — bunul simț popular și observațiile făcute asupra bolnavilor, duseseră la concluziuni care au precedat în această privință cercetările învățaților — a impus încă demult din necesitatea de aparare comună și individuală, măsuri care aveau putere de lege. În veacul al XVI-lea se fondează la Reims de o domnișoară pioasă care îl consacră sîntului Marcoul, un spital de izolare pentru tratarea scrofulelor deschise. Spitalul acesta dobîndește o constituție seculară sînt Ludovic al XIV-lea, așa încît el este de fapt primul sanatoriu oficial pentru tuberculoși. Edictul dat de Ferdinand al VI-lea al Spaniei, în Octombrie 1751, în castelul său de la Buen Retiro, e prima ordonanță regală destinată ca să protejeze publicul contra contagiunii. Pedepse drastice sînt prescrise contra medicilor, infirmierelor, servitorilor care, cunoscînd cazurile de tuberculoză, nu le declară: amenzi, închisoare, exil. În 1782, Filip al IV-lea dispune să se anunțe cu sunete de goarnă, în stradele și la răspîntiile Neapolului, instrucții redactate de o comisiune de membrii ai facultății de medicină. Infirmierii, preoții, medicii sînt ținuți să declare pe tuberculoșii bolnavi și decedați, pentruca obiectele care le-au servit să fie arse și locuințele lor să fie desinfectate. Delinquenții sînt pedepsiți cu amendă — pînă la 100 galbeni cu închisoare, ocnă, exil.

Idelle de contagiune a tuberculozei rămîn înrădăcinate în partea meridională a Europei. Chateaubriand la începutul

veacului trecut se plînge că nu poate vinde caleștele sale, de oarece printr'o lege, pe care el o califică de „barbară”, îi zice și declarată la Roma ca o boală contagioasă și pricina lui, Pauline de Beaumont, care murise de tuberculoză, întrebuițase echipajele lui. Georges Sand povestind Odiseia dureroasă a lui Chopin, care murea de piept în insula Majorca, gonit din hotel în hotel, carat în roabă, de oarece i se re-uzau trăsurile. arată,—cu indignare, cum la Barcelona hotelierul cerea să i se plătească patul în care zăcuse Chopin, de oarece îl socotea infectat și poliția ordona să fie ars.

A trebuit să treacă un secol de atunci — deși lucrările epocale ale lui Vill min (1868) și Koch (1882) stabiliseră de mult ca o noțiune curentă contagiozitatea tuberculozei—pentruca în țările chiar de mai veche cultură să se legifereze contra tuberculozei, reeditându-se edictele și ordonanțele vechi. Măsurile s'au mai îndulcit și sancțiunile sînt mai puțin severe. La Londra cel care scuipă pe jos în localurile publice riscă o amendă de 40 shilingi și în Columbia (Statele-Unite) persoanele, care violează stipulațiunile „actului” de înregistrare a cazurilor de tuberculoză, primesc o amendă de 50 dolari. Amendă rămîne deci mai mică decît cea din veacurile trecute și oca nu figurează la penalități!

E curios și interesant de cercetat cum n s'a putut ajunge în diferite țări, în timpul nostru, la o reglementare a măsurilor contra tuberculozel. Ori cît omul s'ar închide în egoismul lui, spectacolul mizeriei, care e de multeori o urmare a spectacolului boalei, nu-l poate lăsa indiferent. Problema pauperismului s'a impus demult atenției legiuitorilor. Fondurile pentru ajutorarea săracilor, prelevate din contribuția publică—încă din vremea reginei Elisabeta — ajungeau în Anglia să fie foarte importante. Impozitul pentru săraci (Poor-law) producea în Anglia la 1878 suma enormă de 196 milioane lei. Înstituirea azilurilor pentru săraci, a atelierelor de lucru (Work-houses) ocupă un loc important în istoria legislației sociale engleze. Impozite identice existau și în alte țări de oarece în nesiguranța rapoartelor omenești reciproce, ajutorarea săracilor asigura până la un oarecare punct echilibrul social instabil. În Germania corporațiile organizate sub numele de Knappschaften, Innungskassen, etc., dau ajutoare membrilor lor în caz de boală. Societăți de ajutor mutual au existat și la noi, și istoria breslelor noastre de meseriași ne dă date importante în această privință. În 1909, în urma unei anchete a Ministerului de Industrie și comerț, existau la noi 224 societăți de ajutor mutual cu 71303 membri, muncitori și funcționari. În afară de aceasta, aproape toate corporațiile în număr de 144 cu 127.841 membri, aveau case de ajutor. În toate țările, numărul membrilor corporațiilor și breslelor era mic și ajutoarele de fapt neinsemnate. Ajutoarele acestea se dispersau fără vreun folos real și fără sistem. Au intervenit atunci o serie de legi muncitorești. Ele

au fost inaugurate în Germania de Bismark ca o concesie și ca un tampon contra cererilor care i se păreau prea înaintate ale lucrătorilor. Legile acestea fac dată în istoria legiferărilor sociale.

Legea invalidității, care datează din 1891, a permis organizarea sistematică a luptei contra tuberculozei. O statistică întocmită între anii 1891—1895 pentru 158.000 indivizi, care au primit renta de invaliditate, a arătat că 50 la sută dintre ei erau tuberculoși. Casele de invaliditate, creind sanatorii pentru tratarea tuberculoșilor în scop de a preveni invaliditatea, au făcut o operă de bună și inteligentă gospodărie. Câștigul economic realizat prin această operă e considerabil. Bielefeldt a arătat că din 160.000 tuberculoși tratați în timp de 10 ani dela 1897—1907, în sanatorii, 34 la sută din ei erau capabili, 5 ani în urmă, să-și câștige viața recăpătând astfel o capacitate de muncă durabilă. Admițând un câștig zilnic de două mărci pentru lucrătorii recuperați, se poate stabili ușor calculul că pentru această perioadă de timp câștigul, realizat pentru bogăția națională a țării, a fost de 244 milioane mărci.

Numărul persoanelor tratate în sanatorii a mers crescând: în 1897 proporția era de 9 persoane la 10.000 asigurați; în 1910 de 78 la 100.000 asigurați.

Dela începutul înființării lor până în 1910, s'au tratat în sanatorii 733.315 persoane. Cheltuielile pentru tratamentul lor au fost de 177.811.107 mărci. Costul întreținerii sanatoriilor era în 1910 de 10 jum. milioane mărci.

Penru a para marele factor de contaminare care e locuința suprapopulată, casele de invaliditate, care dispun de rezerve mari de fonduri—averea instituțiilor de asigurare a invalidității era în 1909 de 1574 milioane mărci—au cheltuit, până la sfârșitul anului 1912 suma importantă de 418 milioane mărci pentru construcția de locuințe pentru lucrători.

Asigurațiile sociale au permis în Germania,—am arătat în rapoartele mele anterioare cit e de mare rețeaua de instituțiuni organizată pentru asistența tuberculoșilor în această țară,—ca lupta contra tuberculozei, stabilită pe o bază economică, să ducă la rezultate apreciabile.

Pe lângă lucrători, clasele de mijloc au fost și ele prevăzute, în parte cel puțin, în dispozițiile legii de asigurare. Legea complementară din Decembrie 1911 asigură și pe funcționarii cu o retribuție mai mică de 5000 mărci anual. În ultimul an, asigurațiile au fost extinse și pentru funcționarii care au un salariu până la 20.000 mărci. Surplusul pentru războiu, pe care legea de invaliditate îl permite să fie distribuit, s'a întrebuințat pentru ameliorarea locuinței bolnavilor. Dispoziția, ca o parte din renta de invaliditate să fie plătită sub forma de capital, poate fi utilizată fie pentru amenajare de locuințe fie pentruca bolnavul să-și cumpere o bucată de pământ și,

departe de aglomerația orașului, ducând viața sănătoasă d-ia țară, să aibă o ocupație agricolă și să-și consolideze cura.

Anglia cînd a introdus legea asigurărilor sociale în 1911, urmată în 1912 de legea declarației obligatorii a tuberculozei, a beneficiat de experiența asigurărilor sociale din Germania și a putut să dea o bază și mai largă și mai completă acestor asigurări. Am arătat în raportul meu anterior din 1918 rezultatele excelente, la care s'a ajuns în Anglia grație legăturii strînse care există între legiferările sociale și cele sanitare și ar fi să mă repet ca să revin asupra lor.

Beneficiul, pe care îl permite un tratament sanatorial făcut la timp—și organizarea actuală face posibilă îngrijirea anuală a 70.000 tuberculoși—reiese dintr-un calcul făcut de Bardswell în lucrarea sa: *The consumptive Working man* (1906). Calculînd cu toate amănuntele cheltuelile, care au fost necesare pentru cura și întreținerea a zece bolnavi și pentru ajutorarea familiilor lor, el arată că suma de 7500 lei, întrebuițată în acest scop, a fost larg compensată, bolnavii restabiliți cîștigînd pe fiecare an 15000 lei și capacitățile lor de muncă fiind asigurate pe un număr mare de ani.

Englezii au înțeles că pentru o boală, care aduce enorme pagube anuale—după calculele lui Farr de 325 milioane—asistența tuberculoșilor nu trebuie să fie precupețită, ci din contra făcută cît mai complet și pe o scară cît mai întinsă. Anglia are actualmente 389 sanatorii pentru tuberculoși și mișcarea pentru asistența tuberculoșilor este în creștere în mers rapid.

Anglia și Germania reușiseră înainte de război să obțină o scădere considerabilă a cifrei mortalității tuberculozei prin măsuri care, plecînd de la sisteme diferite, au dus la realizarea aceluiași scop superior. Anglia a adaptat o organizație sanitară puternică, completată cu o politică prevăzătoare în materile de locuințe și de alimentație la opera combaterii tuberculozei. Germania a stabilit o vastă organizație de asigurări care împlinește toate categoriile de muncitori și procură fondurile necesare instituțiilor de igienă socială.

Statele Unite, care în materile de experiențe sociale și economice știu să lucreze în stil mare, au dat și în lupta contra tuberculozei dovada energiei lor. Am descris și în rapoartele mele trecute—cel din 1910 și 1918—rezultatele admirabile la care s'a ajuns în orașul New-York grație unei organizări, care poate fi citată ca model și care a dat dovadă ce poate să facă energia unui om—Biggs—cînd găsește ajutor și încurajare. Mortalitatea tuberculoasă a scăzut în New York cu două treimi: de la 4.27 la mie de locuitori cîr în 1881, la 1.9 la mie. Statul Pennsylvania—in care 67 dispensarii funcționau înainte de război și care avea unul din cele mai mari sanatorii din lume cu 4000 paturi (Mount Alto)—Statele Maryland, Columbia, Ohio au legislații în care sînt prevăzute penalități severe pentru nedeclararea cazurilor de tuberculoză și o întregă or-

organizare pentru asistența bolnavilor. Companiile drumurilor de fer—in primul rând cea mai importantă Pullman Company—iau măsuri pentru igiena stațiunilor și a vagoanelor cu penalități pentru cei care, fără nici o grijă, scuibă pe jos. Asistența tuberculoșilor se aplică pe o scară din ce în ce mai întinsă. La Denver (Colorado) funcționează un sanatoriu cu 5000 paturi și cel care se organizează la New-York va trece de 5000 paturi. Peste 50000 paturi sînt actualmente disponibile în Statele Unite pentru cura tuberculoșilor.

Pentru a trece la țări mai mici, Portugalia are din 1908 o legislație destul de completă, pentru măsurile de luat în lupta contra tuberculozei. Printr'o legislație specială din 1900, Norvegia poate să impună izolarea chiar forțată a tuberculozelor deschise, atunci cînd sînt socotite că reprezintă un pericol de contagiune. Se interzice tuberculoșilor să aibă ocupațiuni în magazinele de alimente, să fie întreprinși ca servitori. În Danemarca, legea din 1905 conține o serie de dispozițiuni așa încît, pe lîngă declarația obligatorie a cazurilor de tuberculoză, să se asigure și asistența bolnavilor. În Danemarca s'a ajuns, grație energiei cu care lupta contra tuberculozei a fost dusă, să se organizeze 2300 paturi pentru tuberculoși,—ceiace la o populație de 2 500.000, reprezintă un pat la 1000 locuitori. Păstrînd această proporție, ar trebui să avem la noi, în vechiul regat numai, 70 sanatorii cu 100 paturi fiecare. Deocamdată avem numai 4! În Danemarca rezultatele obținute se pot constata din comparația cifrei mortalității: în 1876, 357 ‰, în 1908, 1.95 ‰. Belgia, care înainte de războiu avea 26 dispensarii, are actualmente peste 100. Noi sanatorii se construiesc, printr'o laudabilă cointeresare a particularilor care, subscriind la Societățile pe acțiuni, realizează nu numai o plasare de capital, dar fac și operă de solidaritate socială. În Grecia, printr'o lege recentă, care datează din anul acesta, se înființază obligator dispensarii și sanatorii pentru tuberculoși. Cheltuielile pentru întreținerea lor sînt în sarcina Statului și a comunelor. Pentru a acoperi aceste cheltuieli, se pune un impozit pe patente. În budgetul Statului, e prevăzută anual o sumă de patru milioane de drachme pentru spesele de instalație și de patru milioane pentru cele de în reținere.

Legislația antituberculoasă datează în Franța dela războiu. Înainte de războiu, cum spune foarte exact Léon Bernard, tuberculoza nu avea o existență legală în Franța. Mobilizarea armatei, făcută în grabă sub presiunea împrejurărilor care impuneau un efectiv cit mai numeros, a făcut să intre în cadrele armatei mulți tuberculoși. Reforma lor fără indemnizare și pensii—și soldații reformați reintorși la vatră, pe lîngă că ignorau măsurile de profilaxie, nu aveau nici posibilitatea să se îngrijească—a adus prin contaminarea produsă de bolnavi un spor enorm al cazurilor de tuberculoză. Prin legea din Octombrie 1915 s'au creat cu ajutorul unui credit de 5 jum. mi-

bloane stațiuni sanitare cu 2500 paturi pentru căutarea soldaților tuberculoși.

Spitale sanitare au fost înființate mai târziu, în număr de 49 cu 8000 paturi, pentru ca tuberculoșii să fie triați înainte de a fi trimiși în stațiunile sanitare. Comitetele de asistență pentru militarii tuberculoși — a căror acțiune era coordonată de un comitet central — organizate în fiecare departament, continuau îngrijirile și sfaturile pentru soldații eșiți din stațiunile sanitare.

Organizarea aceasta din timp de războiu a fost punctul de plecare al organizării actuale alcătuită pe baza a două legi importante: legea dispensarilor (legea Léon Bourgeois, Aprilie 1916, legea sanatoriilor (legea Honorat, Septembrie 1919). Prin legea dispensarilor s-a înființat legală mai multe categorii de dispensarii: publice, particulare, ale administrațiilor și stabilimentelor publice și în fine dispensarii oficiale, care devin obligatorii pentru comunele în care, timp de 5 ani consecutivi, mortalitatea a depășit media obișnuită. De la 43 dispensarii cîte avea înainte de războiu, Franța a ajuns să aibă actualmente aproape 400 (213 care funcționează și 185 pe cale de organizare). Personalul necesar pentru funcționarea dispensarilor e recrutat din medicii care urmează un curs la facultatea de medicină creat din inițiativa misiunii americane Rockefeller și subvenționat de ministerul de Interne. Școale de infirmiere vizitatoare există în principalele orașe din Franța și prin ele se formează un personal instruit pentru rolul pe care va avea să-l îndeplinească.

Legea Honorat prevede un sanatoriu public obligator pentru fiecare departament. Departamentele care nu au încă sanatorii, au datoria să le creeze 5 ani cel mai târziu dela promulgarea legii. Sanatoriile sînt legate obligator cu dispensariile și subvențunea Statului e subordonată acestei clauze. Cheltuielile înființării sînt jumătate pe seama colectivității care le-a creat, jumătate pe seama Statului. Intreținerea e asigurată de Stat, departament, comună.

Cheltuielile necesitate pentru tratamentul tuberculoșilor fiind mai mari decît pentru bolnavii de alte afecțiuni, surplusul e luat în sarcină de Stat.

Unsprezece sanatorii funcționau deja înainte de promulgarea legii; și e prevăzut, cu asentimentul administrației Ministerului de Războiu, că cele mai multe din stațiunile și spitalele sanitare existente să fie transformate în sanatorii. Actualmente numărul sanatoriilor a ajuns la 69 cu 7075 paturi. Pentru tuberculozele osoase 7006 paturi sînt disponibile. În pavilioane speciale din spitalele generale, 4250 paturi sînt rezervate tuberculoșilor. Izolarea copiilor sănătoși din familiile de tuberculoși — opera Grancher — s'a aplicat în anii din urmă pe o scară întinsă. Opera aceasta a dat rezultate admirabile. Din o mie de copii asistați în timp de zece ani, numai doi s'au tuberculizat. Se plasează nu numai copii din a doua vîrstă a copilăriei — o

colonie în Pirlinet a primit în 18 luni 600 copii—dar și cel din prima vîrstă. Preventoriile, școalele în plin aer pentru copii predispuși intră în programul de luptă, și numărul lor crește pe fiecare an mai mult. Lupta contra tuberculozei a luat astfel în Franța o mare extindere. Noul ministru de igienă socială, creat în timpul din urmă, acordă sprijinul oficialității acestei lupte—așa încît deciația obligatorie a tuberculozelor deschise, dezi-derat adoptat de Academia de Medicină în 1919, va putea intra în practică, prin asigurarea asistenței bolnavilor. Inițiativa particulară secundează această luptă cu zel, devotament și energie. Echipe de cinci persoane cutreeră satele și orașele, în camioane automobile ducind cite un cinematograf și un teatru de marionete. În 1918—1919 s'au ținut după inițiativa misionerului Rockefeller 895 conferințe asupra tuberculozei, care erau destinate în primul rînd copiilor de școală; peste 400 000 copii au asistat la aceste conferințe. Teatrul de marionete cu subiecte relative la tuberculoză a fost vizitat de 70 000 copii. Răspîndirea de afișe și povește tipărite s'a făcut pe o scară întinsă; cinci milioane de povește au fost distribuite. Populația orașelor vizitate, în care s'au dat reprezentații de cinematograf și s'au ținut conferințe, a fost de peste patru milioane. S'au creat astfel curente de opinie publică pentru asistența tuberculoșilor, s'au format propagandiștii zeloși pentru răspîndirea noțiunilor de profilaxie și prin colecte s'au a unat și sume importante.

Italia a făcut o sforțare considerabilă în timpul războiului pentru asistența tuberculoșilor. Un prim fond a fost dat printr'un decret-lege din Iulie 1917 de 23 milioane pentru dispensariile și stațiunile sanitare de tuberculoși.

Administrația militară avea la începutul anului 1918, 11.323 paturi disponibile pentru tuberculoși și 1675 paturi erau pe cale de a fi create. Crucea Roșie a pus la dispoziție 1391 paturi și proiectează să completeze asistența tuberculoșilor ca să aibă 2166 paturi.

Administrația sanitară civilă, utilizînd barace de diferite tipuri, asistă pe tuberculoși și are deja existente 2900 paturi la care urmează să se adauge încă 264.

În total Italia a organizat 10 000 paturi pentru tuberculoși și, cum fondurile sînt disponibile, se va ajunge repede la cifra de 17.000 paturi.

Pentru copii, avînd în vedere în primul rînd copiii mîltarilor tuberculoși, 3600 paturi pot deja să fie întrebuintate.

În numeroase orașe, spitalele deja existente pentru tuberculoși au fost mărite și completate. Milano are actualmente un spital cu 800 paturi, Torino cu 548, Palermo cu 300, Martina Franca cu 200. Genua cu 90 și alte spitale mai mici sînt la Verona, Spezia, Livorno, Pisa, Napoli, Bari, Cagliari, Sassari.

Lutrario, director general al sănătății publice din Italia, prezîntînd aceste date în lucrarea sa (Per l'Assistenza ai Tubercolosi di Guerra, Roma 1918), poate să spună cu drept cu-

vint că Italia a îndeplinit pentru combaterea tuberculozei o operă mare și utilă. Opera aceasta va fi complectată mai departe, de oarece găsește sprijin și ajutor pretutindeni și la autorități și la particulari. Societatea pentru profilaxia tuberculozei a făcut în Italia un împrumut de 40 milioane de lire cu 2 la sută dobândă, care să se stingă în 50 ani. Statul a înscris în bugetul său anual 80 milioane de lire pentru combaterea tuberculozei.

Datele arătate, referitoare la legiferările din țările mari și mici, dovedesc că printr'o nobilă emulație toate aceste țări au știut să ia atitudine de luptă energetică și hotărâtă contra celei mai omoroase din boalele actuale.

Nu putem rămâne nici noi în afară de mișcarea aceasta care se impune acum pretutindeni, de oarece preocuparea intereselor superioare colective introduce actualmente în cugătarea politică și socială problemele sanitare ca un imperativ categoric al vremii.

Până și Rusia sovietică, oricât ar face supralicitățile de democratism (democratism care poate fi foarte bun cînd nu devine la rîndul lui o odioasă tiranie) a înțeles — cu mizeria de acolo, tuberculoza a luat o mare extensie — că trebuie să intervină în lupta contra tuberculozei. Un decret din luna 1919 introduce inspecția sanitară a locuințelor după reguli fixe. Pentru fiecare guvernămint sînt prevăzute sanatoriile cu 225 paturi. Dispensariile sînt pe cale să fie create. Cursurile libere se țin pentru vulgarizarea noțiunilor de profilaxie.

Tuberculoza are la noi o ființă și o existență legală. Articolul din legea sanitară, care prevede declararea obligatorie a cazurilor de tuberculoză deschisă, rămîne însă, cum se întîmplă și cu alte articole de lege, o simplă ficțiune, de oarece nu prevede sancțiuni și posibilități de aplicare. Declarația obligatorie a tuberculozei presupune sancțiuni practice — și aceste sancțiuni nu există. Ea ar trebui să atragă ca o consecință imediată asistența bolnavilor. Academia de medicină din Paris, cînd a adoptat ca deziderat declarația obligatorie a tuberculozei, a avut precauția să adauge: Statul e obligat să îngrijească de bolnavi și de familia lor.

Problema așa pusă are perspective limitate și apare ca o sperietoare pentru economiști și pentru sociologi. Legea sună răspicat: toate tuberculozele deschise trebuie să fie declarate. Sînt multe și acelea — vorbesc de formele care prin consensul general, sînt recunoscute ca deschise — dar și ele pot scăpa declarației cînd obligația declarației realmente s'ar aplica — deoarece sînt numeroși tuberculoșii, care sînt cu totul ignorați în existența lor de bolnavi și n'au niciun fel de stare civilă, în această calitate de bolnavi. Tuberculosul care nu-și cunoaște boala, și-o plimbă peste tot, și cînd să hotărîște să ceară un sfat medical — el n'a avut timp, prins de preocupările vieții lui trudite, să se îngrijească de sănătatea lui — o

face prea tirziu și pentru el, deoarece tratamentul, oricare ar fi, nu mai poate deseori să-l mai ajute cu nimic—și prea tirziu pentru cel dimprejurul lui, pe care a avut larg timpul să-l contamineze.

Problema apare însă și mai complexă—deoarece, pe lângă formele care se impun observațiunii clinice ca deschise, sînt și alte forme prin care se poate răspîndi boala. Acestea sînt formele latente care la intervale, în urma reinfecțiilor la care bolnavii pot fi expuși și care prind mai cu deosebire cînd organismul slăbit nu se mai poate apăra, se prezintă cu manifestări diverse în timpul cărora sînt expulzați bacilii. Formele acestea de tuberculoză evoluează lent. Ele au un răsunset foarte variabil asupra stării generale, care în aparență poate să rămîină bună—așa încît cu drept cuvînt tuberculosul n'are cum să cunoască că poartă în el boala și moartea. Ca element de difuziune a boalei ele pot să reprezinte un pericol foarte mare. Fără să fie ubiquitari—bacilii nu există decît acolo unde bolnavii, oameni sau animaie i au depus—bacilii sînt foarte frecuenți. Viața modernă cu nevoile ei provoacă ocaziuni numeroase de contaminare. Acumulățiunea populației din ce în ce mai densă în orașe, îngrămădirea de familii în locuințe strîmte fără aer și fără lumină, transecțiile numeroase, care implică călătoria atîtor oameni vectori de bacili, și mai cu deosebire ignoranța care împiedică să se evite ocaziunile de contagiune sau de suprainfecțiune sînt principalele cauze, care explică difuziunea enormă a tuberculozei. Deși e dovedit—reacțiile cu tuberculina sînt peremptorii în această privință—că 95 % din populația orașelor e contaminată pînă la vîrsta de 15 ani, nu trebuie totuși să avem fobia bacilului lui Koch. Cînd un mic număr de germeni pătrund în organism, în imensa majoritate a cazurilor nu se produce decît o infecție benignă care rămîne îndefinit ocultă sau latentă.

Pericolul pentru organisme noi, pînă atunci îndemne de contagiune, e în contaminările masive pentru oameni sănătoși și pentru bacilarii latenti în suprainfecțiile repetate, care provoacă o intoleranță a organismului și exacerbează și agravează leziunile existente. Condițiunile de traiu actuale fac foarte frecvent acest pericol. Ameliorarea condițiunilor materiale de viață, legi care ar dezvolta și ar face obligatorii instituțiile de asistență și de prevedere socială, ar mărisalariile și buna stare a lucrătorilor, ar suprima alcoolismul, ar asana orașele și locuințele, ar contribui într'o largă măsură să restrîngă izvoarele și ocaziunile de contagiune.

Măsurile de igienă publică și socială vor sfîrși prin a intra în practică impuse de mersul evolutiv al vremii, care face din legea progresului o realitate. Clasele de jos, care dau cea mai mare contribuție boalelor, vor reuși prin a obține ca revendicările lor, atunci cînd sînt îndreptățite, să fie împlinite. Pînă atunci însă, pînă vom ajunge la aceste cuceriri ale igie-

nei, care vor merge paralel cu cuceririle în domeniul politic și social în sensul unei largi și sănătoase democratizări, trebuie încercat direct asupra cauzelor de propagare a tuberculozei, și măsuri de legiferare se impun în această direcție.

Lupta contra tuberculozei se poate duce efectiv cu rezultate excelente, cum s'a dovedit din exemplul țărilor de mai veche și reală cultură, în care în timpurile normale dinainte de război se obținuse o reducere considerabilă a cazurilor de tuberculoză.

Măsurile de luptă intră deci în domeniul posibilităților și economiștii și sociologii nu trebuie să creadă că aceste măsuri ar greva enorm bugetele și ar perturba mult finanțele țărilor. Tuberculoza e boala ignoranței și boala mizeriei. Dacă condițiile de trai ar fi mai prielnice—și când oamenii vor fi mai conștienți de realele lor interese, ei vor reuși într-o organizație socială superioară să realizeze aceste condiții—s'ar putea evita în orice caz infecțiile masive și repetate care duc la o boală manifestă. Infecțiile mici, chiar când sînt repetate, nu provoacă decît reacții neînsemnate, care pot avea chiar relative avantaje, deoarece întretin un oarecare grad de imunizare.

Lupta trebuie începută în primul rînd contra locuințelor neigienice, și cele mai multe din locuințele populației dela orașe sînt în condiții de igienă defectuoasă. Am arătat în rapoartele mele anterioare prin cifre statistice și dela noi și din alte țări cît de strînsă e corelațiunea tuberculozei cu locuințele suprapopulate; și nu e nevoie să mai revin asupra punctului acesta, care e pe deplin stabilit din toate datele adunate pretutindeni.

O politică comunală, care ar da cuvenita atenție construcției de locuințe eficiente și igienice pentru lucrători, ar permite reale progrese în lupta contra tuberculozei. Se știe ce admirabile rezultate s'au obținut pe această cale în alte țări. Pentru a nu cita decît un exemplu, la Liverpool încă dela mijlocul veacului trecut—într'alt scop pentru a diminua cazurile de febră tifoidă care deveniseră foarte frecvente—s'au ras în regi cartiere cu case insalubre.

În felul acesta 24.000 case au fost dărîmate ca să fie înlocuite cu case luminoase și aerate și ca rezultat indirect—se urmărea diminuarea tifoidel—tuberculoza a scăzut dela 35 la mie, cît era în intervalul dela 1856—1865, la 1.62 la mie în anii 1906—1907. La noi, legea din 1895, care specifică condițiile de clădire ale noilor locuințe, ar permite o intervenție și o reglementare în această privință. Lucrarea d-lui L. Colescu, directorul general al Statisticii (Statistica clădirilor și locuințelor din România, 1920) dovedește cît de mare este numărul caselor insalubre și prînmurmare cît de mult este de făcut. E greu în starea actuală de lucruri cu scumpetea enormă a materialului de construcție și a muncii—deși o cooperare obținută prin sindi-

catele muncitorești ar duce la facilități de realizare, cooperare care n'ar fi greu de obținut, deoarece opera aceasta e în primul rând în folosul lucrătorilor—ca punctui acesta de politică comunală, care e și de politică sanitară, să fie înfăptuit. În locuința cea mai săracă se poate introduce curățenie și, până la un oarecare punct, și igienă. Pentru aceasta, e nevoie de a pătrunde în această locuință și de a obține ca sfaturile date să fie ascultate. Casierul sanitar al locuințelor din orașe—Biggs arăta la New-York congresiștilor care treceau la congresul de tuberculoză dela Washington în 1908 fișele întocmite pentru cea mai mare parte din casele acestui oraș colos — ar permite catalogarea caselor insalubre.

E opera dispensariilor ca să descopere și să atragă pe tuberculoși. Când tuberculosul va obține prin dispensarii, nu numai etichetarea boalei lui, dar și ajutor efectiv și îndrumări utile, el se va îndrepta bucuros către ele fără să se înpăiminte de această etichetare, care și-a pierdut mult din faima rea de odinioară, când diagnosticul de tuberculoză era socotit echivalent cu o condamnare.

Vulgarizarea noțiunii — care trebuie cit de mult răspîdită — că tuberculoza, cu condiție să nu fie tratată prea tirziu, e cea mai curabilă dintre boalele cronice — cum de fapt este — face ca diagnosticul de tuberculoză să nu mai impresioneze defavorabil pe bolnav. Se poate obține deci relativ ușor, când se depune muncă și devotament ca să atragem, cit mai numeroși, pe tuberculoși, la dispensarii și, când nu vin bolnavi la dispensarii, putem face așa ca opera dispensariilor să fie realizată la domiciliul lor. Dispensarii ambulante, în camioane automobile care ar parcurge sate și orașe la intervale fixe după un itinerar bine determinat — așa cum a făcut pe o scară întinsă, în timpul din urmă, misiunea Rockefeller în Franța — ar putea fi foarte utile. Dispensariile trebuie să fie organizate cu toate mijloacele de investigație — laborator, post radiosopic—ca să se poată stabili precis diagnosticul și pe cit posibil și pronosticul boalei pentru previziunile sociale ale asistenței bolnavilor.

Pe lângă medic și poate cu un rol și mai important pentru obținerea rezultatelor dorite, la fiecare dispensar trebuie să funcționeze cel puțin un infirmier sau infirmieră cu însărcinarea de monitor, de vizitator la domiciliu. Kuss descrie, vorbind de dispensariul condus de Malvoz la Liège, în mod diti-rambic calitățile unui bun anchetor, dînd ca exemplu pe faimosul monitor al acestui dispensariu, Alfred Leblanc— care și-a făcut din însărcinarea lui un adevărat apostolat. Nu se poate avea decît rareori norocul de a găsi realizat modelul tip al anchetorului, deși există — pasări rare — „ideologi” chiar printre funcționarii infimi și poate mai adeseaori printre aceștia. Entuziasmurile trebuie să fie însă întreținute prin juste retribuțiuni pentru serviciile pe care acești mici funcționari,

care dovedesc că au un suflet mare, le pot aduce—deoarece altfel ele riscă să fie stinse înainte de vreme printr'o viață de privațiuni intense și continue.

Se poate ajunge printr'o școală de infirmieri și de anchetori, cum există astăzi în multe țări, să se recruteze un personal care să aibă pregătirea necesară. Când anchetorii pot fi vechi lucrători cunoscuți în mediul lor, e preferabil, de oarece sint familiarizați cu obiceiurile și nevoile lucrătorilor printre care pătrund, și știu să le vorbească așa ca să fie înțeleși. E, într'adevăr, nevoie de mult tact pentru a câștiga încrederea bolnavului și a obține ca regulile de igienă să fie aplicate. Observarea zilnică și conștiințioasă a acestor reguli se lovește de multe dificultăți. Neglijența și egoismul bolnavului fac de cele mai multe ori ca el să fie inaccesibil la sfaturile care i se dau pentru a feri pe cei dimprejur de contagiune. Se reușește de obicei mult mai ușor apelând direct la interesul personal al bolnavului și făcându-l să înțeleagă că, păstrând regulile de igienă, își evită reinfecțiile repetate care riscă să-i agraveze boala.

Formarea de infirmieri și infirmiere bine instruite e de o primordială necesitate pentru lupta contra tuberculozei. Exemplul Suediei poate fi citat ca să se arate ce extensie se poate da școlilor de infirmieri. Școli speciale bine organizate permit ca peste 5000 infirmieri și infirmiere să funcționeze cu însărcinări diferite. Uniunea națională suedeză a organizat dela 1910 cursuri speciale pentru infirmierele care se devotază îngrijirii tuberculoșilor. Infirmierele fac un stagiu obligatoriu în sanatoriile de tuberculoși și pot în urmă fi utilizate cu mare folos la opera dispensariilor. Dispensariul e adăvăratul centru pentru profilaxia tuberculozei. Dela dispensariu, odată ce fișele bolnavilor sint precis stabilite, iradiază măsurile de asistență. Ele sint mulțiplice. Bolnavii care au posibilitatea să fie căutați și izolați la domiciliu, își fac cura la domiciliul lor sub controlul infirmierei și, cind este nevoie, și al medicului. La dispensarii, tuberculosul cu semne manifeste de boală e cercetat și el și familia lui. Bolnavul trebuie să fie obligat, cind din ancheta socială reese că trăește în condiții în care contaminarea e greu de evitat, să prezinte—subt pedeapsa de retragere de ajutoare,—pe toți membrii familiei, examenului medical. Cura la domiciliu este ajutată prin distribuirea de alimente și, cind bolnavul n'are o cameră sau cel puțin un pat pe sama lui, prin închirierea de camere — deziderat greu de îndeplinit în penuria actuală de locuințe — sau cel puțin prin distribuirea de paturi. Sculptorii sint distribuite fiecărui bolnav și infirmiera controlează dacă sint întrebuintate și desinfectate. Se cercetează în același timp dacă bolnavul păstrează recomandăția ce i se dă de a ține batista la gură cind tușește, pentru a împiedica răspîndirea stropilor baciiferi. Curățenia și desinfectarea locuinței sint supravegheate. Capitoul

acesta al dezinfectării locuinței, în orice caz cînd bolnavul decedează sau se mută, cînd este nevoie și în cursul bolii — e un punct foarte important de profilaxie. Prin dispensariile din București căutăm să aplicăm, grație ajutorului dat de serviciul sanitar al Capitalei, condus de D-ruî Stalcovici, în limita posibilităților și a mijloacelor actuale, măsurile de dezinfectarea locuințelor tuberculoșilor. Dezinfectarea rufelor bolnavilor și, pe cît posibil, și spălarea lor—așa cum se face în alte dispensarii, intră și în programul nostru și avem nădejdea că-l vom putea aplica—atunci cînd vom avea și mai mult săpun și mai multe lemne.

Bolnavii care nu găsesc realizate — fie chiar în parte — în domiciliu posibilitățile de cură, trebuie să fie asistați în instituții în legătură cu dispensariul.

La unele dispensarii s'ar putea anexa o sală de cură în care bolnavii și-ar trece ziua, așa zisele day-camps ale Americailor. Li s'ar da acolo alimentația sub tanțială de care au nevoie și li s'ar putea aplica tratamentul indicat în anumite cazuri: injecții cu tuberculină, însuflații pentru pneumothoraxul artificial, etc.. Bolnavul, astfel educat și ca tratament și ca profilaxie, reintră sara la domiciliul lui. Pentru bolnavii foarte înaintați, spitale de izolare sînt necesare. Cînd nu se pot construi spitale, care să fie special amenajate pentru tuberculoși, un pavilion sau cel puțin o sală trebuie să fie rezervată pentru acest scop în spitalele generale. În Germania, unde 204 instituții speciale pentru izolarea tuberculoșilor funcționau pînă în 1914, există o dispoziție legală că niciun spital nou nu poate să fie construit fără să aibă o secție specială pentru tuberculoși. Bolnavii la care, după gradul de boală, ameliorările apar foarte probabile, vor fi tratați într'un spital de preferință suburban, în care toate dispozițiunile trebuie să fie luate pentru organizarea unui tratament rațional și sistematic. Bolnavii incipienti, complect recuperabili, vor fi tratați în sanatoriul propriu-zis. Gama aceasta de instituții există deja anexată unor dispensarii... bine-înțeles în alte țări. Astfel, dispensariul Léon Bourgeois din Paris, din Rue Vaneau, are o sală de cură pentru bolnavi și e în legătură cu spitalul de izolare dela Laennec, cu spitalul suburban dela Brévannes și cu sanatoriul Angicourt.

Asistența poate să fie complectată și mai departe prin crearea de colonii rurale de tuberculoși.

În aceste colonii se dă posibilitatea tuberculoșilor să lucreze în măsura puterilor lor, asigurîndu-le condiții igienice prielnice. coloniile sînt așezate în jurul unei instituții de cură—sanatoriu—unde la cel mai mic semn de boală, bolnavii găsesc staturile și îngrijirile necesare. Am descris în publicații anterioare modul de funcționare al coloniilor dela Cellard și Rive în Franța, în legătură cu stația sanitară dela Saint Jodard. O colonie identică există la Tonny Charente creată

de Societatea „Union des femmes de France”. Varrier Jones descrie (Revue des Mutilés de la guerre, Ianuarie 1919) rezultatele obținute la Burn Colony. Cu o sumă neînsemnată de 12 500 lei, procurată prin contribuțiunile particulare, s'au tratat 93 de bolnavi și după trei ani 85 din ei aveau o deplină capacitate de muncă, reluându-și vechile lor ocupații sau având ocupații noi adecvate cu starea sănătății lor. Eforia spitalelor Civile are intențiunea să creeze și la noi colonii de tuberculoși. Societatea pentru profilaxia tuberculozei are în programul său de activitate și înflințarea coloniilor rurale pentru tuberculoși și a făcut încă demult intervenții ca, din fermele expropriate ale absenteiștilor, să se rezerve o parte și pentru bolnavii incipienți de tuberculoză.

Dispensarii, funcționind cit de complex, vor trebui să fie introduse în mod obligator și la noi. Pentruca dispensariile să corespundă scopului pentru care au fost create, e nevoie ca ele să stabilească o legătură strînsă cu spitalele de izolare și cu sanatoriile. E un non sens quasi-criminal să mai dăinuiească starea actuală de lucruri, continuînd să se primească tuberculoși în săli comune cu alți bolnavi. De fapt, noi nu avem ca spitale de izolare pentru tuberculoșii din București, decît unul singur, pe cel dela Filaret. Am arătat în rapoartele mele anterioare cîte inutile zile de cură se pierd în spitalele Eforiei, unde se primesc tuberculoșii care, după ce stau în termen mediu 10—12 zile, sint concediați fără ca bine-înțeles să se fi putut obține pentru ei vre-o ameliorare sau cel puțin să-i fi putut serios educa pentru luarea de măsuri de profilaxie,—după ce au avut larg posibilitatea să contamineze pe vecinul lor de pat. Actualmente în spitalele Eforiei, după declarația oficială a unuia din Efori, o treime aproape din paturi e ocupată de tuberculoși. Eforia care avusese bunul gînd să construiască la Colentina un pavilion pentru tuberculoși, a crezut că poate să deturneze acest pavilion dela destinația sa primitivă. Motivele invocate pentru nevoile învățămîntului universitar pot să fie foarte legitime, dar ele ar fi putut să fie satisfăcute într'altfel, complexînd construcția începută pentru pavilionul clinicei boalelor nervoase. Și Bucureștiului, unde mortalitatea datorită tuberculozel trece de trei mil pe an, a rămas astfel cu un singur spital de izolare, cel dela Filaret,—totdeauna supraîncărcat de bolnavi, așa încît, pentru a putea face față la numeroasele cereri de admisiune, e nevoie să se facă echipe pentru sanatoriile din Moldova, și acelea cu totul insuficiente ca număr pentru numeroșii tuberculoși care vin din toate părțile țării ca să fie internați.

lașul va avea în curînd—dintr'un credit acordat de Direcția Sanitară—spitalul său de izolare. Se va organiza astfel și acolo mai complex gama asistenței bolnavilor. Tuberculoșii gravi vor putea să fie ospitalizați la acest spital, cei

recuperabili urmînd să fie tratați la sanatoriul apropiat de la Bîrnova.

Galații își au o mică secție de 20 paturi pentru tuberculoși și Cărbunestii-Petrestii din Gorj deserveșc, deși într'o slabă măsură, filiala din Craiova. În țara noastră în care mor anual 30 000 de tuberculoși, enumerarea aceasta succintă a spitalelor de izolare arată cît de incompletă este asistența tuberculoșilor, mai cu deosebire a celor cu leziuni deschise, mulți dintre ei încă recuperabili dar reprezentînd toți, și aceștia și cei iremediabil pierduți, un mare pericol de contagune. Nici-o amănare nu mai poate fi îngăduita pentru crearea de pavilioane speciale pentru tuberculoși, anexate spitalelor generale, — sau cel puțin, de barace după modelul baracelor introduse în Italia. În orice caz, săli speciale trebuie să fie amenajate pentru cura tuberculoșilor.

Celace nu a putut realiza pînă acum Societatea pentru profilaxia tuberculozei decît foarte incomplet prin cîteva spitale presărate în cîteva puncte ale țării, trebuie să devină o operă bine sistematizată, obligator instituită și cu existența asigurată pentru o funcționare normală și permanentă.

Obiecțiunile mari pentru aplicarea unui program mai complet de luptă contra tuberculozei, sînt obiecții de bugetare. Fondurile necesare vor trebui să fie găsite. Casele de asigurări muncitorești ar putea fi de un mare ajutor în lupta contra tuberculozei. Legea de asigurări muncitorești permite chiar sub forma sa actuală, ca o parte din fondurile de asigurare să fie întrebunțate pentru luarea de măsuri contra tuberculozei.

Articolul 119 din legea asigurărilor muncitorești prevede că bolnavul poate fi obligat să fie căutat în spital, atunci cînd boala este molipsitoare. Tuberculoza, de cele mai multe ori (cînd este deschisă) este o boală molipsitoare, și bolnavii tuberculoși intră deci în prescripțiunile acestui articol.

După articolul 174 din aceeași lege, Casa Centrală de asigurare poate da îngrijire unui bolnav într'un spital, înloc de a-i da o pensie, dacă invalidul se obligă să stea trei luni acolo. După art. 117, bolnavul care are familie, cînd este căutat în spital, primește 50 la sută din salariul său pe tot timpul tratamentului. Dispozițiunile acestui articol s'ar putea extinde, aplicîndu-se și cazurilor de tuberculoză, boală molipsitoare prin excelență, care durează însă mai mult de 16 săptămîni, termenul de ajutor prevăzut în legea asigurărilor de boală. După 16 săptămîni bolnavul trece în sarcina casei de invaliditate, dacă îndeplinește condițiunile cerute pentru a beneficia de pensia de invaliditate, dacă a plătit adică 200 săptămîni cotizația sa. Dispoziția ca ajutorul de 50 la sută din salariu să fie dat bolnavului pentru familie, s'ar putea întinde pe tot timpul invalidității sale.

Articolul 201 prevede că o pătrime din fondurile casei

de asigurare contra boalei, invalidității, bătrâneții, poate fi întrebuințată în stabilimente și clădiri în folosul asiguraților. Am arătat ce admirabilă întrebuințare s'a dat în Germania fondurilor casei de asigurare—sute de milioane de mărci cheltuite pentru scopuri sanitare și igienice. Evident că la noi, unde fondul de rezervă al casei de invaliditate e până acum foarte redus—17 milioane—nu se poate face decât foarte puțin. Extensia asigurărilor ar permite mărirea fondurilor. Deja după noile dispozițiuni ale legii, sau lărgit cadrele celor asigurați contra boalei înloc de 5 clase—cite erau înainte—sînt acum 8 clase.

Viitorul organizării asistenței tuberculoșilor e în bună parte în lărgirea și complectarea asigurărilor muncitorești.

Heger, Gilbert și Laethem propun pentru Belgia ca tuberculoza să fie asimilată cu un risc profesional, așa cum e recunoscut legalmente pentru accidente de muncă. Extensia aceasta creștînd obligația în toate întreprinderile să se asigure lucrătorii și funcționarii contra tuberculozei, ar aduce fonduri importante. Cu o contribuție minimală pentru patron și pentru lucrător s'ar ajunge să se găsească sume mari pentru asistența tuberculoșilor. Mutualitățile, cum am arătat în raportul meu anterior din 1910, care dau excelente rezultate în alte privințe, nu pot să intervină decât în mod cu totul neîndesulător în lupta contra tuberculozei. Societățile mutuale, cum sînt cele din Franța—chiar complectate prin sistemul de reasigurări pentru bolnavii tuberculoși, ca în Belgia—dau un concurs de cele mai multe ori tardiv și asistă pe tuberculos prea puțin, cu o sumă prea mică și un timp prea scurt.

Muncitorii sindicalizați, care au destul spirit de clasă ca să cunoască care sînt adevăratele lor interese, trebuie să întrețină și hotărît în lupta contra tuberculozei, deoarece tuberculoza își recrutează victimele mai cu deosebire printre lucrători. Începuturi în acest fel există într'alte părți. Lucrătorii sindicalizați din Madrid au înființat Asociația de ajutor mutual (Mutualidad Obrera), în care intră toți lucrătorii din sindicatul de breaslă. Medicii, desemnați de consiliul de administrație dintre cei care oferă cele mai bune garanții profesionale, sînt mai bine retribuiți decât cei care sînt în slujba statului și aomunei Madrid.

Asociația aceasta pentru asistența mutuală, care există de șase ani, posedă opt clinici cu instalațiile cele mai moderne, șase farmacii proprii și un mare sanatoriu de 500 paturi.

Dispensariile pentru tuberculoși, organizate cit mai complect, întrețin legătura cu casa asigurărilor muncitorești sau cu asociațiile de ajutor mutual ale sindicatelor muncitorești. Opera lor se complectează reciproc. Dispensariul face triajul și catalogarea tuberculoșilor și infirmierul, monitorul, vizitatoarea consemnează datele sociale asupra situației materiale a bolnavului—cu referințele pe care le poate avea și dela casa

asigurărilor. Modalitatea după care contribuția casei centrale a asigurărilor muncitorești s'ar efectua pentru asistența tuberculoșilor, ar rămâne să fie specificată prin regulamente ulterioare.

E necesar cași marile administrațiuni de Stat să fie cuprinse în această organizare. Nu e suficient ca, din sentimente excelente și dintr'o îndatorire esențială, ca o obligație materială și morală care nu se poate eluda,—aceste administrații să ia hotărârea de a institui dispensarii și sanatorii, care rămân însă răzlețe fără legătură cu un întreg sistem de asistență a tuberculoșilor. Un sanatoriu izolat este util, dar el ar fi și mai util dacă ar fi legat de dispensarii și spitale de izolare, de o întreagă operă sistematizată în lupta contra tuberculozei. Unificarea de măsură, după directive bine chibzuite, ar facilita opera asistenței tuberculoșilor, deoarece ar avea o coordonare care este absolut necesară. La noi administrația căilor ferate romine, care numără printre cei 30-35 000 funcționari ai săi foarte mulți tuberculoși, Ministerul de Instrucție publică, alarmat de extensia tuberculozei în corpul didactic, sînt pe cale să înființeze sanatorii de tuberculoși.

Ca pretutindeni, și în Franța după noua lege a dispensărilor, instituțiile acestea—oricît ar avea un caracter oficial cu puteri legale și cu subvențiuni acordate de stat, departamente, comune—au nevoie și de ajutorul publicului mare care se poate exercita sub forma de donații, cotizații prin membrii înscriși în societățile pentru combaterea tuberculozei. Pentru ca publicul să răspundă apelurilor care i se fac și pentru ca el să vină în ajutorul operei pentru asistența tuberculoșilor, trebuie o întreagă acțiune de propagandă și de vulgarizare a noțiunilor asupra modului de răspundere și de prevenire a boalei. Propaganda aceasta, care e și o operă de educație igienică, trebuie să fie începută încă din școală. Am arătat într'o publicație anterioară, „Asistența igienică și medicală în școală”, modul cum această educație trebuie să fie înțeleasă. Profesorul I. Cantacuzino ceruse în 1905 și comisiunea pentru reforma învățămîntului superior admisesese acest deziderat, ca să se introducă în învățămîntul superior în mod obligator igiena pentru toate facultățile. Ministerul actual de instrucție publică, care are în fruntea sa pe un membru din consiliu de administrație al Soc. pentru Profilaxia Tuberculozei, profesorul P. Negulescu, a admis cererea noastră ca în manualele de lectură ale copiilor de toate vîrstele să introducem capitole scrise pe înțelesul tuturor pentru a răspîndi sfaturile asupra modului cum tuberculoza se ia și cum poate fi împedecată în extenzia ei. Pentru ca educația igienică să prindă în școală, trebuie ca școala ea însăși să fie un locaș igienic. E mult de făcut și în privința aceasta. Școalele în aer liber răspîndite acum pretutindeni, coloniile de vacanță care dobîndiseră o mare extenzie înainte de războiu în alte țări și pentru care se făcuse un început și la

noi trebuie să fie cît de mult încurajate. Michelet spunea cu drept cuvînt că, din toate florile, floarea omenească e cea care are cea mai mare nevoie de aer și de lumină. Cînd vom ști să dăm importanța cuvenită educației și asistenței igienice în școală, vom putea să creștem generații sănătoase și pline de vlagă.

Opera de propagandă în favoarea măsurilor de luptă contra tuberculozei poate prinde și provoca curente puternice de opinie publică, cînd se va arăta că se lucrează efectiv și că se obțin rezultate. O chestiune trebuie să existe în organizare. Activitățile risipite cîștigă dacă sînt înrîndite în vederea aceluiași scop unitar. Vom reuși atunci și noi să numărămzeci și chiar sute de mii de membri, care vor putea să ajute, pe lângă contribuția lor materială, cu credința și entuziasmul lor, —ca soldați devotați pentru o mare cruciadă. Am reușit deja întru cîtva să mărim numărul membrilor aderenți la Societatea pentru profilaxia tuberculozelor. Avem în toată țara peste 5000 membri, comptînd și filialele. E un progres față de anii trecuți, cînd nu numărăm nici 100 membri, dar totuși încă foarte relativ. Trebuie persistat făcînd apel la publicul din toate clasele sociale ca să-și dea obolul cu credința și cu convingerea că, ajutînd o operă de folos public și social, o face dintr'un spirit de solidaritate larg înțeles, deoarece boala ne amenință egal pe toți. În Statele-Unite, în care totul se face în stil mare, Crucea Roșie a trecut în doi ani, în 1918 și 1919, de la 300000 la 20000000 membri și a putut recolta 400000000 pentru opera sa din timpul războiului. Opt milioane de oameni au colaborat la această operă, care a avut ramificații în toate țările aliate și a cărei activitate se întinde și acum peste tot unde e o mizerie de ajutat.

Putem și trebuie să facem apel la contribuția publicului, care are îndatoriri morale și sociale să răspundă la aceste apeluri. Nu putem însă să bazăm o luptă mare, cum e lupta contra tuberculozei pe contribuții care sînt aleatorii și care pot să varieze de la un moment la altul. Tuberculoza, care e o boală socială, are dreptul la o asistență socială. Tuberculosul nu trebuie să ceară milă nimănui. El poate reclama ca un drept al lui să fie asistat. Statul care reprezintă colectivitatea concretizată în conducătorii pe care această colectivitate a știut să și-l dea, are îndatorirea să intervină cu puterea și cu autoritatea pe care i-o conferă organizarea sa în această luptă. Dacă legile existente nu sînt de ajuns, legi nouă trebuie să fie create pentru acest scop.

La noi putem utiliza legi deja existente. În opera legislativă care se prepară, sîntem încă în starea de nebuloasă a noilor legiferări care nu s'au condensat în proiecte concrete, avem dreptul să cerem ca boalele sociale, și în primul rînd tuberculoza, să aibă capitolele lor speciale cît de largi și cît de complete. Noua direcție a asistenței sociale din Ministerul

Muncii, care are o secție specială pentru combaterea boalelor sociale, nu poate să nu dea o largă atenție măsurilor de luptă contra acestor boale și deci și contra tuberculozei. Fondurile pe care această asistență și le va crea,—timbrul de ajutor care devine timbrul asistenței sociale va fi considerabil sporit,—poși și trebuie să fie complectate. Când se crează atitea noi impozite, s'ar putea fără înconjur crea un nou impozit care să fie franc botezat impozit sanitar pentru combaterea tuberculozei. Calmette, Ma voz au propus o taxă asupra venitului pentru combaterea tuberculozei, taxă care la un moment dat a fost aplicată în Ungaria și a dat fonduri importante. Plieque a susținut la un congres internațional de igienă—congresul din Paris 1900—propunerea să se impună cu o zecime sau chiar numai cu o cent mă adițională hectollitrul de alcool. Taxa aceasta ar produce venituri importante (Plieque făcea socoteala că ar fi adus pentru Franța câtră 1900, 25 milioane; și de atunci alcoolismul a sporit și taxa ar putea să fie și mai fructuoasă). Când această taxă ar fi numită fățiș taxă pe alcool pentru combaterea tuberculozei, pe lângă că ar raporta—ar avea și avantajul că ar crea în public asociații de idei care, dacă n'ar moraliza pe alcoolicii impenitenți și incorrigibili, i-ar obliga la contribuții utile. Publicul ar sfârși prin a fi instruit asupra acestui mare adevăr igienic: alcoolismul este una din marile cauze ale tuberculozei. Hayem spunea figurat că tuberculoza se la pe zincul (la tuberculose se prend sur le zinc) din circume în care consumatorul își cheltuiește sănătatea și banul, și unde expectorația fumătorilor alcoolici, răspîdită cu profuzie, crează o atmosferă de bacili. Suprataxa aceasta ar fi de două ori utilă, deoarece ar fi îndreptată și contra tuberculozei și contra alcoolismului, și ar fi deaceia de două ori justificată. Evident că taxele nu descurajează prea mult pe alcoholic, dar cel puțin impozitul acesta asupra viștului și-ar avea motivarea că otravei care e de fapt alcoolul, i se opune un antidot care e sanatoriul și dispensarul pentru tuberculoși. Tuberculoza fiind deseori o consecință a alcoolismului.

Dintre legile în gestație, cea care va vedea mai repede lumina zilei e legea pentru ajutoarea invalizilor, văduvelor și orfanilor de războiu, lege care pleacă dela un principiu excelent, deoarece statul e dator să ajute pe aceste victime directe ale războiului. Am înaintat un memoriu ministrului de războiu ca să cer să se prevadă în această lege un paragraf special pentru tuberculoșii invalizi, de războiu, „raniții de tuberculoză”, cum i-a denumit așa de plastic Landouzy cu o expresie care a rămas, de oarece caracterizează situația acestor nenorociți care merită un dublu interes: și pentru boala pe care o au, dobîndită pentru o cauză pentru care au luptat de cele mai multe ori cu sacrificii și cu eroism și cu care trebuie să se solidarizăm nu numai la triumfuri dar și la dureri și prin pe-

ricolul de contaminare pe care îl reprezintă pentru cel cu care vin în contact.

În legea Honorat din Franța, e prevăzut că în toate sanatoriiile statului, tuberculoșii invalizi de războiu să fie căutați gratuit. Avem și noi tuberculoșii noștri invalizi de războiu și ei sînt foarte numeroși. Ghiulamila a găsit la cei 26075 invalizi clasați până la 1 Ianuarie 1920, 5074 tuberculoși, deci 20 la sută, dintre care 1740 cu tuberculoză pulmonară deschisă. E o proporție foarte mare. Asistența lor se impune în mod urgent și imperios, și legea invalizilor are obligația să nu-i treacă cu vederea și să prevadă în mod special modalitatea asistenței lor.

Pericolul transmiterii tuberculozei dela bovidee, fără să fie prea mare, e real. Fără a intra în discuții teoretice, care nu-și au locul aici—asupra diferențierelor biologice ale bacililor tuberculozei umane și bovine—e dovedit din toate cercetările ultimilor ani că, deși într-o proporție redusă, tuberculoza se poate transmite prin produse de ale animalelor tuberculoase—carne, lapte, derivatele lui.

La copii, 6—10 la sută din cazurile de tuberculoză—mai cu deosebire tuberculozele ganglionare și osoase—au o origină bovină.

La noi, tuberculoza bovină e destul de răspîdită. Cantacuzino arăta în 1905 că 10 la sută din vacile înd gene reacționează la tuberculina; proporția ajunge la 60 la sută la vacile de origină străină neadaptate la noi, la care stabulația, viața închisă în grajduri favorizează condițiile de contaminare.

Am dat în raportul meu din 1910 proporția destul de mare de lapte și de carne provenite dela animale tuberculoase pusă în consumație la București.

Un control exercitat cu scopul de a cerceta dacă vacile sînt tuberculoase, aplicat în primul rînd prin proba cu tuberculina, ar fi necesar—ca să se ia măsuri și pentru stăvillirea tuberculozei la bovidee și pentru a împiedica întrebunțarea produselor acestor animale sau, în orice caz, pentru a steriliza aceste produse înainte de întrebunțarea lor, așa încît să nu mai fie nocive. O legislație complectă ca cea daneză (separarea vițellor proveniți dela vaci tuberculoase) nu e aplicabilă și e excesivă. Sistemul din Franța: plată în bani pentru a confisca carnea dela animalele tuberculoase și pentru a sacrifica aceste animale, nu dă rezultate apreciable și atrage mari sar-cini bugetare (în Franța 1 million jum pe fiecare an). Organizarea unor asigurări mutuale contra mortalității la animale ar da mult mai bune rezultate, de oarece crescătorii, în felul acesta ar fi interesați ca să asaneze grajdurile în care țin animalele.

Toate măsurile și dispozițiunile și cu atât mai mult cele impuse pe cale de legiferare care au de scop să împiedice extensia tuberculozei, vor putea mult mai ușor să fie aplicate cînd o autoritate centrală ar ști să le coordoneze. Oficiul acesta fi

poate indeplini cu succes în noul Minister al sănătății publice—care, anunțat de atita timp, va sfârși prin a se realiza—pentru a curma haosul și confuzia atribuțiunilor sanitare risipite la atâtea autorități—secția specială a boalelor sociale. Cum tuberculoza e cea mai răș, îndită din aceste boale sociale, e o urgență necesitate ca măsuri să se ia în primul rind contra răs-pîndirii ei.

Statul, care trebuie să fie larg în exercitarea atribuțiunilor sale, nu are de ce să ezite—cînd i se va dovedi că face operă utilă—ca să treacă toate sau parte din puterile sale societăților particulare sub egida prestigiului și auto ității sale. Cointeresările din domeniul întreprinderilor economice s'ar întinde astfel și în domeniul intereselor sanitare cu o motivare care, în orice caz, n'ar fi mai puțin justificată. Societățile de asistență publică, recunoscute ca avînd o organizare temeinică, ar beneficia pentru realizarea programului lor de sprijinul oficialității. S'ar da astfel putere legală acestui program și s'ar asocia spiritul de inițiativă particulară cu cel intervenționist etatist.

Concluziunile la care se poate ajunge în materie de legiferări sociale pentru combaterea tuberculozel se pot enunța astfel :

1. Măsurile de combatere a tuberculozei pot da rezultate mai complete și efective, cînd vor fi coordonate după directive unitare. Coordonarea aceasta se va putea realiza prin noul Minister al sănătății publice într'o secțiune specială pentru combaterea tuberculozei.

2. Societatea pentru profilaxia tuberculozei, lucrînd de acord cu celelalte societăți pentru combaterea tuberculozei—și luținaea tuturor acestor societăți nu poate decît să ajute opera comună interprinsă—va putea mai ușor să-și valorifice programul său de luptă, dacă măsurile pe care le propune, după ce vor fi aduse la cunoștința organelor sanitare și a celor de asistență socială, vor avea sprijinul oficialității care le poate da putere de lege.

3. Dispensarii se vor crea în mod obligator cel puțin unul în fiecare capitală de județ ca organe ale filialelor din diferitele părți ale țării. Filialele se pot grupa regional satreținînd legătura cu centrul pentru a se păstra directive unitare în măsurile de luat.

4. Spitale de izolare pentru cazurile înaintate de tuberculoză sînt de o urgență necesitate. Până la crearea lor, spitalele generale trebuie în mod obligator să aibă secțiuni pentru tuberculoși, în pavilioane sau cel puțin în săli speciale. Se va împiedica astfel promiscuitatea actuală a tuberculoșilor cu cetății bolnavi.

5. Sanatoriile pentru formele incipiente se pot organiza chiar de pe acum în clădiri desafectate dela prima lor întrebuintare: fostele puncte vamale, locuințele de pe domeniile și

moştile expropriate. Coloniile rurale pentru tuberculoşi vor putea fi anexate acestor sanatorii

6. Declaraţia obligatoare a tuberculozei, aşa cum există deja în lege—pentru formele deschise—ar înceta să fie o ficţiune şi ar putea să fie imperios cerută atunci când măsurile de asistenţă ar fi asigurate.

7. Noi impozite—care ar fi deadreptul denumite impozite sanitare şi altele suplimentare, cum ar fi o suprataxă asupra alcoolului—ar aduce fonduri importante care ar putea fi întrebuinţate în lupta contra tuberculozei.

8. Extinderea şi complectarea asigurărilor muncitoreşti, ar permite Casei centrale de invaliditate să consacre fonduri importante, lucrînd paralel cu organele sanitare şi cu cele de asistenţă socială, luptei contra tuberculozei.

9. Măsuri complimentare, cum sînt: lupta contra alcoolismului şi limitarea numărului de circiumi, educaţia igienică în şcoli, asistenţa sanitară în şcoală, măsuri contra locuinţelor insalubre, construirea de locuinţe eficiente şi igienice pentru lucrători, extinderea coloniilor de vacanţă—ar putea ajuta mult luptei contra tuberculozei.

Cînd vom realiza acest program care nu e utopic, deoarece cele mai multe din punctele cuprinse în el găsesc posibilităţi de realizări chiar în domeniul legislaţiilor actuale, cu consensul pe care-l dau contingentele economice de care trebuie să ţinem seama,—vom implini luptînd contra tuberculozei un mare progres pe terenul sanitar şi pe cel social. Chestiunile sanitare nu mai pot fi despărţite astăzi de cele sociale. Asistenţa în materie de tuberculoză rămîne legată de soluţia problemelor economice şi formele cele mai potrivite pentru această soluţie sînt cele care au ca bază ameliorarea condiţiilor de trai ale mulţimilor care suferă.

Lupta contra tuberculozei necesitează deaceia mobilizarea tuturor forţelor sociale publice şi particulare ale tuturor forţelor omeneşti asociate.

Dr. S. Irimescu

Amintiri din războiu*

„Ambulanța Diviziei C va porni din Iași cu trenul în a 8-a zi de mobilizare”, spune plicul extra-confidențial, pecetluit cu 5 peceți speciale cu ghiare, care trebuie să-mi arăte destinația. Pe plic scrie „ipoteza Z”. N'am știut niciodată dacă toate ipotezele în care s'a presupus intervenția armatei române în oscilațiile neutralității, au fost desemnate cu toate literile alfabetului și dacă am ales ipoteza Z.

În ordinul din plic se spunea precis: „Ambulanța sosește în gara Onești a 9-a zi de mobilizare, la ora 2, 51 minute; acolo un ofițer de stat major va indica direcția de marș”. A-ta precizie! Uplea de bucurie toate sufletele, care porneau cu convingerea că de data asta mergem în războiu ca pe roate. Am mers, în adevăr, bine pe roate, dar numai până în stația Hălăucești, unde, după o oprire îndelungată, șeful de tren m'a înștiințat că nu ne primește stația Mircești, de oarece nu ne poate expedia la Roman, unde stația este blocată de numeroasele trenuri destinate Armatei de nord, atunci cu comanda la Roman. Vom trebui, deci, să așteptăm aproximativ 24 ore deblocarea liniilor. Mi-am adus atunci aminte că în una din numeroasele broșuri de pregătire care ni s'au dat la concentrările din timpul neutralității, scria undeva, că o calitate de preț pentru un ofițer este inițiativa. Am luat, deci, condeiul din mîna șefului de stație și am dat stației Roman o telegramă că divizia C are lupte grele și are nevoie negreșit de ambulanța ei; deci rog să dea drumul trenului. Stăteam lângă șeful care bătea telegrama; nici n'a isprăvit să transmită „lupte grele” și Mircești a și dat liber trenului meu.

Naveam nici idee unde era divizia C, dar inițiativa mea a avut un efect fulgerător: trenul meu a trecut și prin stația Roman, cu tuțea și cu timpul de oprire al fostului expres de Berlin. Nu cred să fi fost, nici până atunci, nici de atunci încolo tren militar care să fi sosit la destinație la ora precisă, ca trenul ambulanței mele.

* Fragment din o serie de note care va apărea în colecția „Fotovoltaic”.

În gara Onești am scos din buzunar, cu gesturi măsurate plicul falmos cu 5 peceți, ținându-l bine în evidență, ca un fel de semn de înțelegere, pentru ofițerul de stat major care trebuia aici să-mi arate direcția de marș. Dar nici în gară, nici în memoria șefului de gară, nu era un asemenea ofițer. Șeful de gară, cred că nu din pricina ordinelor foarte severe pentru păstrarea secretelor operative, habar n'avea unde era Divizia C, deși am văzut în urmă că avea zilnic legături cu ea. N'am mai făcut nici o reflexie, cînd m'am gîndit că nici măcar divizia C, care știa bine că numai atita formațiune sanitară are și că are interes s'o aibă cît mai curînd lîngă dînsa, nu i-a trimis vorbă în gara Onești unde să vină, deși desigur în ordinele ce avea dela Marele Stat Major trebuia să fie scris că la a 9-a zi de mobilizare îi sosește ambulanța în acea gară.

Mi-am debarcat din tren toată zestrea de oameni, trăsuri, și cai și am început războiul cu un consiliu de războiu cu mine însumi: unde să mi duc ambulanța? Oficiul telegrafic militar din Onești-tîrg mi-a spus că știe că divizia A este la Dărmănești, divizia B este la Tölgyés, dar despre divizia C nu știe nimic. Un alt precept citit prin instrucțiunile dela concentrări spunea: „cînd nu primești un ordin, trebuie să-l provoci”. Hai să-l provoc! Am dat atunci prin acest oficiu o telegramă diviziei C, că ambulanța ei se află la Onești și așteaptă ordine; am cerut ca telegrama să fie trimisă diviziilor A și B, rugîndu-le s'o trimeată diviziei C, cu fir, fără fir, prin telefon, cum vor ști și unde vor găsi-o. După 36 ore de așteptare, n'am primit nici un răspuns.

Atunci am continuat consiliul de războiu cu mine însumi: mi-am zis, cercetînd harta, că dacă ipoteza Z nu m'a dus cu trenul spre Palanca, ci m'a oprit la Onești, înșamnă că nu trebuie să urmez valea Trotușului. Fiindcă dela Onești pornește șoseaua care urmează valea Oituzului și care face coardă la arcul format de Trotuș, probabil pe drumul cel mai scurt al acestei coarde trebuie să mă duc eu. Nici nu era lucru mare acest raționament; dar tot trebuia curaj ca să-l urmez, mai ales împărțit cum eram la „primele arme”, între grija de a ajunge la vreme lîngă divizie, care poate avea nevoie de ambulanță și teama de a nu mi se obiecta că am pornit ceva de capul meu.

Totuși am pornit fără anume ordin.

Cu un asemenea început, augurul păreau să-mi arăte că am să mai fiu pus și altă dată în asemenea situație. Se va vedea că am mai fost pus și că vremea m'a învățat să nu mai am nici măcar ezitățile dela Onești.

Am mers cale de-o zi, tot cu grija că poate nu merg pe urma diviziei și abia spre seară am întîlnit, la mijlocul drumului între Poiana Sarată și Oituz, niște camioane automobile, oprite în șosea și a căror conducători „cucereau ce-aveau de cucerit” în livada vecină. După îndeletnicire, puteam să jur că sînt adevărații șofeurii militari; dar dacă, mi-ași fi cunoscut depe

atunci indeletnicirile oamenilor din divizia mea, ași fi putut ști că sînt chiar din divizia C. Mai tîrziu, marșurile ce-am făcut în urma diviziei, m'au făcut să văd cîți oameni rămîneau în urmă, fiindcă a căzut potcoava la un cal, fiindcă i-a intrat o piatră în potcoavă, fiindcă s'a ros calul la greabăn de șea, atîtea bine-cuvîntate motive să mai cucerească în urmă, ceiace nu se putea cuceri înainte.

Dela acești șofeuri, care țineau tocmai de divizia C, am aflat că divizia este la Nyujtod, lingă Vasharhély. Adouazi, după ce-am urcat șoseaua pe Maghiaroz, am intrînit în vîrfurile muntelui postul de telegrafie fără fir al diviziei C, prin mijlocirea căruia mi-am izbindit visul: am luat legătură cu divizia.

Intrarea în țara inamică a fost începutul unei adevărate e-popei, care și-a brodat întîmplările împletindu-le cu toate necazurile ambulanței noastre, pînă la retragerea ei în fundul Moldovei. Această istorioară face un tot pe care sînt silit să-l relatez laolaltă, întreprindîndu-mi un moment istorisirea marșului meu militar.

La intrarea în Brețku, cel dintău sat în țara inamică, cum n'aveam pînă atunci legătură cu divizia, am trebuit, pentru hrana trupelor, să fac uz larg de ceiace am numit inițiativă. Am chemat, deci, pe primarul din sat, un Romîn bine înstărit și la trup și la chimir și care fusese instalat de ai noștri la trecerea armatei, și l-am rugat să-mi dea o vită pentru tăere, iar eu îl voiu da cuvenitul bon de rechiziție.

El mi-a răspuns:

— Domnule ginăral—ca să fie mai în regulă spunea tuturor ofițerilor „ginăral”—da' trimetiți și luați din stărpătul ceala cit vă trebuie și fără hirtie, că doar is de-a Ungurilor din sat care-o fugit“.

Mi-au adus o vacă de-o mindrețe; ne-fatată, ce-i drept, în anul acela, dar de rasa care prosperează singură pe acolo. Ași fi putut să iau 2 sau 9, sau 99; dar acesta era un curaj care nu se cuvenise decît comandanților ceva mai combatanți.

Oamenii mei au început să se învîrtească împrejurul animalului, să-l cerceteze cu admirație și să-l prețuiască, ca cunosători, și la urmă m'au rugat să nu tai „jita”—erau mai toți moldoveni—că-i mai mare păcat de-așa vacă; ei se prînd în ziua ceia să minince fasole, numai să luăm vaca cu noi și cînd a da Dumnezeu să ne întoarcem acasă, om da-o unui romîn gospodar, ca să-i facă norocul gospodăriei.

Am pornit cu vaca la urma ambulanței; era o adopțiune a întregii familii și toți oamenii aveau grijă de vacă, întocmai ca de o vită a fiecăruia din ei. În secret poate fiecare trăgea nădejde că el are să fie gospodarul căruia are să i se cadă vaca, în ziua cînd ne-om întoarce acasă.

A mers cu noi vaca, la coada căruței cu forja și ferăria, toată Transilvania, s'a retras cu noi, a trecut din nou prin satul ei, ne-a urmat în Ilfov și spre Alexandria, s'a pierdut de noi în vălmășagul luptelor din jurul Bucureștilor, a căzut în mina Nemților, a scăpat dela ei și ne-a ajuns la Burdujeni.

De cite ori veneau zile grele, în care trupa n'avea ce mânca, ne chinuiam cu toții, răbdam citeva zile, dar nu tăiam vaca. Cînd însfirșit tot ajungeam la mare nevoie, hotărăm, ca a douăzi dimineață s'o tăiem. Peste noapte primeam ordin de plecare și vaca scăpa netăiață. Cînd această întîmplare s'a repetat de două ori, oamenii mei mi-au spus cu toții că aista-i un semn, că să nu tai vaca, ferească Dumnezeu, că asta-i vită cu noroc.

Am vrut s'o schimb în Ilfov, cînd inamicul trecuse Dunărea și noi trebuia să plecăm după el, sau el după noi, și cine mai știe cum. Eram bucuros să nu am greutateți în marș. Găsisem un Român care-mi oferea să fac schimbul pe greutate: din ce-a cîntări vaca mea, el îmi dă greutate dublă în vite de-a noastre pentru taere. Fiindcă, însă, în țara noastră nu mai era ca în Ungaria, unde luam vita, o tălam, și a noastră era, ci trebuia pentru brana trupei să fac formele cuvenite, livret de ordinar și alte scripte, am întrebat Intendența cum să învîrtesc afacerea. Mi s'a spus că trebuie certificat de proprietate pentru vitele ce-mi oferă Românul, iar eu să-i dau lui alt certificat, ca să poată dovedi proprietatea vitei. Cum măsura asta din urmă nu prea îmi convenea, vaca iar a scăpat și a rămas la noi.

Noroc a avut ea până la urmă.

Căruța de care era legată, era cea mai greoaie, și asta chiar se potrivea cu mersul încet al vitei după noi. În toate marșurile căruța cu vaca ajungea după noi la citeva ceasuri. Cînd poposeam într'un loc, oamenii se rînduiau singuri de planton la răspîntia de unde trebuia să se arate căruței cu vaca locul unde eram noi, ca să nu se piardă vaca de noi.

În timpul luptelor din jurul Bucureștilor, însă, noi am început să mergem ceva mai repegior; într'o sară plantoanele speciale pentru vacă, au așteptat-o toată noaptea și n'a venit. Și fiindcă adouazi dimineață noi aveam grabă să nu ne vină peste noi altceeva în loc de vacă, am plecat.

Am socotit-o pierdută și rămasă în mina Nemților, și ea și Stredie, Românul cam tuciușu care era ferarul nostru și conducea căruța cu ferărie și cu vaca.

Am cutrierat în lung țara până la Burdujeni și după 50 zile ne-am trezit acolo într'o dimineață cu Stredie, cu gospodăria căruței lui completă și cu vacă cu tot. Trecuse printre Nemți. Ce le-o fi spus Nemților el știe; că el e țigan ferar, că nu i soldat, că umblă cu meșteșugul lui din sat în sat și dovada lui e vaca, cu care se mută de colo-colo; cine-o mai văzut soldat cu

vacă după el ! Nemții, se vede, văzuseră „bildurile” reprezentând țigani nomazi din România, au crezut că e vre-unul din aceia, poate l-au și fotografiat pentru vre-o „Erinnerung” și l-au dat drumul.

A pornit după noi la înțimplare, s'a hrănit cum a știut, el și vaca, dar ne-a adus-o, fiindcă era a noastră.

Cum ne-a găsit la Burdujeni, e alt merit al lui. S'a luat după noi și ne-a aflat de urmă până la Vaslui; dar de-acolo ne-a pierdut urma. Atunci s'a dus la Roman, unde știa el că era reședința companiei sanitare care ne mobilizase, și pe el și pe noi, căci acela trebuie să știe unde sîntem noi. L-au ținut niște plutonieri 15 zile acolo: că să-l ia vaca, iar pe dînsul să-l dea la alt corp, căci altfel îl dă dezertor. Nu s'a dat. S'a dus într'o zi la un comandament mare care era acolo, de unde l s'a spus că noi sîntem la Burdujeni, și a șters-o într'o noapte fără știrea plutonierilor.

Stredie și-a căpătat cu vrednicie galonul de caporal — era cea mai mare răsplată pentru un soldat fără știință de carte; a capatat și „spese de transport” și o încurajare bănească.

Oamenii mei, însă, după ce au mingliat vaca și l-au vorbit pe toate înțelesurile, mi-au spus: „Vedeți, domnule colonel, că e *jită* cu năroc”.

Până la urmă, am schimbat-o în Moldova, unde hrana era cam pe sponci și am fost silit să mă despart de dînsa; am schimbat-o fără act de naștere și fără formele ce-mi spusese odată divizia că trebuie să le împlinesc. Astăzi are familia ei — doi viței — și stăpîni buni în jud. Dorohol.

Episodul acesta m'a făcut să mă rătăcesc în istorisiri sentimentale; să mă întorc la cele militarești.

Divizia C era ținută în rezervă, până să străbată alte divizii defileurile, ca să i se poată da drumul în șes. Ziua acestei înaintări trebuia să pună termen nerăbdării juvenile cu care fiecare din cei ce nu gustaseră încă războiul, vroiau să vadă cum e și la petrecerea asta. În loc de asta, în noaptea spre 1 Septembrie, la ora 2, am primit ordin de operație dela divizie, că armata romînă și-a atins obiectivele, că se oprește aici și-și organizează pozițiile. Divizia C i se destinau spre organizare pozițiile la răsărit de cursul superior al Oluhui; ambulanța trebuia să se retrăgă mai îndărăt, pe drumul pe care venise, la Brețku. Toate dizlocările trebuiau să se pornească nu în dimineața următoare, de 1, ci în cea de 2 Septembrie.

În noaptea spre 2 Septembrie, tot la ora 2, am primit dela divizie alt ordin, că dizlocările ordonate să nu se mai facă, ci să așteptăm alt ordin. Noul ordin ni s'a adus în noaptea următoare, de 2 spre 3 Septembrie, tot la ora 2, ca să plecăm în dimineața de 3, dar de data asta înainte, până la Cik Sereda.

Ofițerii mei medici au început să cam discute ora asta a ordinelor, 2 noaptea, pentru dispoziții cunoscutе mai din timp și

care ar fi putut fi ordonate de cu ziuă; dar considerațiile astea de somn liniștit n-au importanță la războiu; deaceia, când au cunoscut ofițerii mei ceasul ordinelor, s'au hotărît să le aștepte, și au inaugurat ceiace au numit ei „jocuri de caracter” cu 32 cărți.

Pentru mine, însă, a fost mai de șamă din altă pricină succesiunea aceasta de ordine, care erau de natură să arăte, că concepțiunii tactice deosebite au stat cel puțin o zi față în față: una, a se opri înaintarea, și alta — care a prevalat — a o continua. Se puneau înainte chiar nume și cuvenia pondere în balanța fiecărui nume. Când se va scrie istoria documentată a primei noastre campanii în Transilvania, se va vedea dacă părerea care vroia să oprească înaintarea, n'ar fi fost mai judicioasă.

În 4 Septembrie eram cu ambulanța la Cik Sereda, unde era nevoie să ajutăm o secție de spital mobil la îngrijirea răniților din 4 Vânători și 10 Su eava, căzuți în atacul dela Clahfalu.

Acest ajutor n'a mai fost necesar în curând, prin sosirea formațiilor sanitare care țineau direct de unitățile mari în luptă. Atunci ambulanța mea timp de 10 zile a stat în așteptarea destinației ce se va da diviziei C.

Incidente fără însemnătate, dar care, totuși, sînt mici crochuri de viață militară, au însemnat acest timp.

Veterinarul meu căpitan mi-a comunicat că nopțile încep să fie reci și caii noștri, care stau afară, au nevoie să fie acoperiți cu pături. Am cerut la divizile pături și am înțeles singur enormitatea cererii mele, cînd mi s'a spus că nici regimentele depe front n'au numărul de pături complete pentru cai; mi s'a spus să rechiziționez pături prin țîrg, cu formele obișnuite în țară inamică. Atunci, cum începusem să ne cam apropiem indeletnicirile de războiu, am dat însărcinare veterinarului să se ocupe cu chestia asta, în stilul în care ne-a sfătuit divizia. Peste două zile m'a luat să-mi arăte caii acoperiți cu pături: așezată puțin pe vale, ambulanța mea avea din deal un aspect foarte pitoresc: jumătate colorată „fraise” și jumătate „bleu ciel”. Veterinarul „rechiziționase” covoarele din odaia de recepție a fișpanului (prefectul) din Cik Sereda și din aceia a președintelui de tribunal. Și fiindcă nu se nimeriseră la culoare, hotărîse ca secția I a ambulanței să aibă pături din covorul fraise, iar secția a II din cel bleu-ciel.

Tot la Cik Sereda mi-a venit într'o dimineață la locuința mea, cu sufletul la gură, secretarul ambulanței, în țivilitate comptabil-șef al unei bănci mari din Brăila:

— Domnule Colonel, vin Ungurii!

— De unde știi?

— Domnul Colonel, șeful ambulanței diviziei A, care este lângă noi, a venit într'un suflet și a dat ordin la ambulanța dumnealui să înhame și să fugă că vin Ungurii”.

M'am dus la bivacuul meu și am spus la ai mei să stea liniștiți până ce mă întorc eu. Cel de alături văzînd că ai mei nu

se mișcă, s'au liniștit și ei. Peste un sfert de oră m'am întors și eu de pe unde luasem informații și unde aflasem că o trupă de-a noastră, ca să nu stea trîndavă în Cik Sereda, făcea exerciții pe un platou vecin. Și asta a motivat la colegul vecin, pînă, care cam făcuse înconjurul tîrgului.

Incidentul acesta supărător numai, l-a întîrziat de a căpăta al treilea galon superior.

Însfîrșit, un incident care putea să fie o adevărată durere a marcat prețuia plecării din Cik Sereda. Divizia C capturase un convoi cu vagoane încărcate cu vin, pe care Banca Iașilor îl vinduse înainte de mobilizarea noastră și abia ajunsese dincoace, lingă frontiera în Transilvania. Divizia a împărțit atunci captura proporțional cu capacitatea fiecărui corp și serviciu din divizie. Ambulanței mele i-au venit 1700 litri într'un poloboc de 100 deca și unul de 70, cu mențiunea că vinul se va împărți la trupă cînd va fi ordin special dela divizie. N'a venit nici un ordin pînă la plecarea din Cik Sereda, încît în ziua cînd ni s'a dat ordinul de plecare, ne-am găsit cu două cogeamite poloboace, pe care abia mi le adusese cu camioanele automobile și al căror transport cu noi constituia o problemă strategică mai tristă ca orice înfrîngere. Singurul vehicul mare pe care îl aveam cu noi, un furgon mare de furaj, trebuia totdeauna să ducă furajul necesar cailor pentru o zi de marș,—încît nu l se putea da altă întrebuintare. Comandantul artileriei diviziei, care se găsea în aceeași situație, mi-a spus că nici el n'are cum transporta 2500 litri care s'au convenit corpului lui și de aceea el, cînd pleacă, lasă vinul și „varsă” poloboacele la depozit.

Cînd am arătat ofițerilor mei perspectiva asta, a fost la popota noastră un dezastru: fețe consternate, frămîntări ascunse, au subminat pînă la masa de sară pe ofițerii mei, pe care probleme adevărate de războiu, de talia acesteia, nu-l necăjise pînă atunci,—încît duceau o viață destul de liniștită.

Sara mi-au venit cu o soluție, care și prin energia ei și, prin interpretul ce mi-o prezenta, trebuia să fie un act de mare inițiativă. Interpretul ei era un medic locotenent, singurul ofițer activ din toți medicii mei și singurul oltean între ceilalți ofițeri, care erau cu toții moldoveni și în majoritate foști elevi ai mei la Facultatea de medicină din Iași. Ca ofițer activ, acesta îmi venise cu o pecete specială activilor: dependența absolută de comandanții lor, de oarece comandanții dau ceiace se cheamă nota calificativă la memoriul personal al ofițerului și aceste note sînt baza propunerilor la înaintare. O singură notă mediocră, și s'a ars. Ceruse probabil, singur, să fie destinat la mobilizare în această formațiune de moldoveni și o obținuse, fiindcă era nepotul unui înalt personaj la ministerul de războiu. Ceruse singur, fiindcă știa că divizia C se acoperise în campania din Bulgaria, în 1913, de glorie și de „Virtutea militară”, încît îi presupunea aceeași favoare a soartei și de rîndul ăsta.

De cum a venit între noi, eram acoperit de laudele lui: că domnul colonel e un om colosal, că energia domnului colonel e așa și pe dincolo, până ce unul din ofițerii mei l-a repezit:

— Da' mai taci, măi oitean lăudăros, nu-l mai peria pe domnul Colonel, că nu-l îmbeți cu apă rece“.

S'au dus ofițerii și au „rechiziționat“ undeva o perle de palnjeni, cu o coadă lungă de vre-o 3 metri și au pus o ordonanță să stea cu perla la spatele meu la masă; de câteori începea ofițerul ditirambele lui, veterinarul căpitan—cel mai mare în grad—striga ordonanței:

— Miron Gheorghe, peria.

Acest ofițer s'a oferit să fie interpretul soluției energice în chestia vinului, ca s'o însoțească în mod convenabil cu argumentele necesare să mă stimuleze:

— Domnule colonel, domnia-voastră, care sinteți o energie luminată—o forță—și ați dovedit, cu perspicacitatea d-voastră, că formele militare sint prea înguste pentru un spirit larg ca al d-voastră, sinteți singurul în măsură să luați o hotărîre dezlegată de ordinele diviziei. Cu toate că este ordin ca vinul să se dea numai cînd ordonă divizia, să dați d-voastră ordin să dea trupel la amîndouă mesele vin și azi și mine, ca să ne rămînă o cantitate mai mică; iar ce-o rămînea, cum noi avem după trăsurile noastre de ambulanță 12 căruțe de recheziție cu coviltir, împărțim vinul în 12 butoaie de cite 10 deca, pe care mă oblig să le rechiziționez eu din tîrg, și dăm la fiecare căruță cite un butoi“.

La începutul discursului ordonanța Miron Gheorghe la spatele meu se și pregătise pentru: „prezentăți arma“. Miron Gheorghe era doar băet fercheș, dela Roznov, umblat prin boeri. El știa cum se trece peste graniță noaptea cu căruțele un vagon de grîu la Prisacani și cum se capătă la Piatra, la prefectură, permisul: pentru asta numai cît spui cine te-a trimes. Dar sfîrșitul discursului a făcut atîta să inghețe de plăcere pe buzele veterinarului căpitan cîvenitul ordin, încît aplauze unanime au subliniat cel mai bine simțit dintre discursurile militare.

Două zile au fieri cu toată vigoarea cazanele ambulanței, destinate pentru apă sterilizată, ca să opărim balercuțele, care soseau cite una-una, sub conducerea lui Cîlță, fost călugăr, acuma însurat și șeful necontestat al echipei noastre de „rechiziție“.

Am pus, deci, în fiecare căruță cite un polobocel de vin. El era destinat să sărbătorească victoria, la care plecam adouăzi; ne-a îndulcit retragerea, la care am pornit peste o săptămînă. El a dat mîngîlire răniiților dela ambulanța mea, mai tîrziu la Oituz.

Am avut multe necazuri în viața ambulanței; era să fim prinși de două ori cu toată ambulanța de cătră Nemți; am pierdut și socoteala la ce număr de căruță eram cu consumația bal-samului de alinare. Dar n'am avut bucurie mai mare decît aceea

care ne-a fost dată la sfârșitul retragerii, la Burdujeni, cînd orice balsam trecuse în lumea amintirilor și cînd ultima căruță își dăduse, cu multă măsură, în noaptea de anul nou ultima picătură de vin. Am arătat ce bucuroși am fost, la vre-o două săptămîni după anul nou, cînd ne-a sosit Stredie cu vaca; dar, după toate efuziunile revederii, cînd Stredie m'a întrebat ce să facă cu polobocelul din căruța lui, căruța No, 12, pe care o și ultasem, Stredie a devenit un erou național.

Ca să reiau firul poveștii, divizia C a primit ordin că este dezlipită de Armata de nord și dată armatei II, în zona Fagașului. Am plecat, deci, din Cik Sereda în 15 Septembrie.

De aici încolo, timp de o săptămîină, am trăit oscilațiile de marșuri care, pentru noi, care urmam de aproape frontul, ne arătau că frontul nu mai merge cu obstacolele slabe de până atunci. Ni s'a părut că divizia noastră a încercat o mișcare la o aripă înamică și nu i a reușit; a fost trimeasă peste două zile să încerce aceeași mișcare la cealaltă aripă. Era un fel de pipăire a inamicului.

În această ultimă mișcare, ambulanța avea ordin ca în sara de 17 Septembrie să se afle într'un sat oarecare, ceiace însemna că trupele de front trebuiau să se afle măcar la 7—8 kilometri mai înainte de acel sat. În loc de asta, până să ajungem la locul destinat ambulanței, ne-am lovit — la vre-o 7 kilometri mai înapoi de acel loc — de toată divizia, cu toate corpurile și serviciile ei. Asta arata că divizia a găsit obstacole la vre-o 15 kilometri mai îndărăt de locul ce se bănuia în acea dimineață cînd s'a dat ordinul de operație.

O divizie întreagă îngrămădită într'un sat, într'o după amiază de ploaie, făcea o aglomerație de nedescris; alte transporturi veneau din urmă și obstruaseră complet șoseaua; în plus, era acolo mai dinainte Cartierul corpului 3.

Am înțeles, cînd mi s'a dat ordin la ora 8 sara, că ambulanța să plece imediat la Olt-Bogat, c divizia vrea să scape de cea mai greoaie formațiune a ei, ca să discurce locul. N'am făcut 3 kilometri pe șosea și am văzut în noaptea farurile unui automobil ce venea spre coloana mea; automobilul s'a oprit în dreptul meu și un domn general m'a întrebat unde mă duc cu coloana mea; i-am spus destinația — îl și cunoscteam — și s'a pus pe ris:

— Păi bine, doctore, dar podul peste Olt e rupt, nu poți trece". N'am avut vreme să reflectez asupra impasului în care fusesem pus prin ordinul diviziei, cînd din urmă m'a ajuns un căpitan trimis de divizie după mine. Mi-a spus că e indiferent dacă podul e rupt de oarece divizia n'a avut intenția chiar să mă trimeată acolo, ci a vrut numai să discurce satul; că divizia dă ordin ca ambulanța să se oprească în mijlocul șoselei peste noapte, iar mine dimineață îmi aduce tot dînsul ordin ce să fac. La ureche mă înșelîncează că eu personal pot să mă întorc în sat ca să dorm, iar ambulanța să rămînă.

Negreșit că am rămas și eu cu ambulanța. A fost cea mai memorabilă noapte. Ploaia amestecat cu ninsoare; caii, cu toate păturile lor fraise și bleu-ciel, au stat toată noaptea cu boturile în nămint, au tremurat și nici n'au atins hrana; oamenii și-au făcut focuri și s'au așezat la taclale într'o șură lângă șosea; ofițerii, fiindcă au fost lăsați în drum pe ploaie, s'au supărat pe divizie și pe toată armata și s'au hotărât să-i facă în ciudă: au așezat două trăsuri de ambulanță spate la spate, lăsând un interval de vre-o 3 metri între ele, pe care l-au închis peste tot: deasupra cu perdelele dela spatele trăsurilor, pe de lături cu foi de cort, și au deschis un varletu cu ariși din trupă. Eu rămăsesem în fundul trăsorii mele, deoarece eram bolnav: în urma regimului alimentar de privațiuni la care fusesem supus timp de 23 zile în țară inamică, exclusiv cu mușchi de porc și alte succedane rafinate ale meșteșugului ofițerului meu popotar, căpătaseam o intoxicație alimentară. Auzeam doar prin noapte glasul țigăului Carimb, care cînta ofițerilor mei romanța lui favorită:

Am zis verde și-o cucută,
Am o mîndră, n'am o sută
Și-mi-e dragă, că m'ascultă.

Din cînd în ci d venea la trăsura mea ofițerul popotar, cu cîte un pahar în mînă:

— Luați, Domnu' colonel, o lecnță din doctoria asta; are să vă facă tare bine".

Până 'n ziua au năcăjit-o ofițerii mei; dela o vreme căruța noastră No. 1, își dăduse tributul ei; balercuța No. 1 a rămas văduvă de conșnut; trupa și ofițerii s'au încălzit de lapovița de-afară, iar pe fundul balercuței goale, Carimb, mare jucăuș, și-a rupt opincile de unul singur.

Pară să știm, făcusem priveghiul campaniei din Transilvania. În ziua de 18 Septembrie divizia de București și corpul 3 fuseseră date peste cap de Nemți și asta era începutul retragerii noastre. S'a crezut un moment că Nemții înaintînd după noi, cu o aripă sprijinită pe Carpați, și-au lăsat mai puțin protejată cealaltă aripă; Divizia C a avut misiunea să mai încerce asupra acestei aripi mișcarea care nu-i reușise la începutul alipirii sale la Armata II; n'a reușit nici acum. Atunci s'au dat ordine de retragere generală.

Armata II se retrăgea pe drumurile pe care venise: valea Prahovei și a Buzeului; Armata de Nord se retrăgea tot pe drumurile ei, văile Trotușului, a Uzului și a Bistriței. Amîndouă aceste armate se atingeau prin aripile lor cîta vreme erau în Transilvania; frontul lor făcea coarda la arcul format de Carpați. Cînd s'a început retragerea, ambele armate trebuiau să divergeze către văile lor, încît frontul lor să se subție și să facă iar un arc; rămînea atunci un spațiu considerabil între armata de Nord și armata II, dela Trotuș pînă în munții Vrancei, care

trebuia umplut. Rolul acesta ingrât s'a dat diviziei C, care a fost redată Armatei de nord.

În două zile—și mai ales două nopți—eram înapoi la Brețku, pe unde intrasem în Transilvania. Marșurile de noapte arătau mai ales sinistrul retragerilor. Nu se vedea la doi pași; mergeam în fruntea coloanei mele; fiecare căruță se ținea după spatele celei precedente; asupra conducătorului dela trăsura mea cădea, deci, răspunderea, pentru buna stare a întregului convoi. Din cînd în cînd viziteul meu, negustor din Burdujeni, bătea cu biciul în pămînt:

— Ce faci, măi Nuhăm ?

— Trăiți, domnul colonel, dau cu biciul să văd cînd sîntem la șanț; dacă biciul lovește în pămînt, fi bun; dacă nu lovește, li șanț—și atunci trebuie să țîn mai hăisa.

Retragerea are și ea decorurile ei: pe la ambulanța mea a trecut primarul unui oraș de reședință din Moldova, ofițer de rezervă, dar pe care calitatea lui oficială îl scutea de mobilizare. Totuși nu putea să nu ia parte la gloria regimentului lui în Transilvania, pentruca în ziua cînd trebuia să se scrie cartea cea mare a izbînzilor, să poată zice: „Deși eram scutit, m'am dus; eram acolo la ziua Turdei, sau așa ceva”. S'a dus, deci, așa de-o vizită, la regiment. Cînd a venit însă retragerea, și-a adus aminte că are o grămadă de treabă la Primărie și a plecat în grabă acasă.

Cam în aceiași zi locotenentul meu, medic activ, a fost chemat de pe front la o slujbă în București; probabil înaltul său moș din ministerul de războiu, simțise că nu e rost de „Virtute militară” pentru nepot—și atunci „nu face pentru ca” să-l mai expui la neplăceri.

Păăseam cu jale pămîntul pe care-l călcasem cu atita bucurie și luam cu noi numai ciuda împotriva celor care ne luau locul. De acela „nimic pen ru ei” La plecarea noastră, cam grabnică, din Vasharhely, cum stam pe șosea și supravegheam plecarea convoiului meu, văd apropiindu-se de mine Cîlță, șeful echipei noastre de „rechiziție”, care escorta cu privirea doi porci enormi, care abia își tirau pregătirea pentru vr'un sacrificiu apropiat. Era atita jale în privirea întrebătoare a lui Cîlță cătră mine, cînd vedea cum se îndepărtează porcii, încît am înțeles că așteaptă, dacă nu o aprobare, cel puțin un semn care să nu fie o ocară, de oarece interziseseam sever orice „rechiziție” care nu servea direct la buna stare a trupel. I-am spus:

— Ce te uiți la mine, măi Cîlță ? Tu nu știi că cea mai de seamă calitate a unui șef este inițiativa ? Tu nu ești șef ?

Din convoiul meu trecuse pe șosea o trăsură; mai trebuiau să treacă 9 și apoi cele 12 căruțe de rechiziție; fiecare căruță trecea la doi metri interval de cea precedentă, fără greș. Cînd n trecut ultima căruță, la spatele ei erau legați burduf amîndoi porcii tăiați.

Dela Brețku am făcut o serie de evoluții pe șosea, înainte și înapoi, la Grozești și înapoi la Oituz, după ordine contrazicătoare, care m'au făcut ca într'o zi să bat în sus și'n jos cu ambulanța 96 kilometri. Veterinarul meu căpitan, chiar mă înreba, la fiecare nou ordin, dacă ne înapoem înainte, sau înaintăm înapoi.

Divizia C a fost izbită de un înamic superior numericeste și a trebuit să apere singură Oituzul și Cașinul până la sosirea altor trupe, care veneau din Dobrogea în rate, câte un batalion din reg. 53, câte unul din 65, până ce au venit toate trupele destinate Oituzului.

Aici a căzut căpitanul Carp, fiul lui P. P. Carp, lovit în plin pe cind se uita cu binoclul afară din adăpost. Aici a fost scos din luptă chiar generalul comandant al diviziei C. Reproduc numai ca cronicar bănuiala care i-a fost aruncată, că și-ar fi tras singur un glonț de revolver în palma stîngă, deși ofițerii săi subalterni, prezenți lângă el în momentul cînd s'a produs faptul, au depus mărturie că generalul ședea în picioare lângă automobil, cu mîna stîngă pe aripa automobilului, cînd o sentinelă de a noastră, ce conducea un prizonier ungar, a tras un glonț de armă, de oarece i s'a părut că prizonierul vrea să fugă; glonțul a lovit pe general în mină.

Am pornit definitiv spre Onești. În drumul nostru ajungeam din urmă convoiuri nesfîrșite de fugari civili de prin satele din Transilvania, cu calabalicul ce-au putut aduna în grabă, pus în căruțe, cu o vită-două atîrnate la coada căruței și pornind în pribegie. Dumnezeu știe unde. Erau Romîni de prin satele din Transilvania, care—la intrarea trupelor noastre acolo—le-au făcut primire bună; unii au și fost puși de ai noștri în demnități, și acum fugeau de urgia și răzbunarea ungurească. Mulți au umplut țara și s'au băgat pe unde-au găsit la muncă, trăind cu toții ai lor, Dumnezeu știe cum. Alții din ei au fost evacuați în Rusia. I-am văzut pe aceștia cînd se întorceau de-acolo, peste un an și jumătate de pribegie, cînd viața nu mai era cu puțință nici în Rusia. Nu știu unde i-a mai dus. O biată turmă cu mai mulți păstori, căci între ei erau mai ales preoți! Iși cărau singuri boccelele dela vaporul care-i adusese la Galați și-și duceau osînda ca niște oameni care cu osînda erau deprinși de'a naștere.

Pe șoseaua retragerii noastre spre Onești, cirezi de vite, turme nesfîrșite de oi, erau luate cu noi în țară, de către armată. Erau oile care făceau hogăția Brețkului, sat de mocani care primăvara umpleau munții noștri cu oile la păscut, iar toamna se trăgeau spre satele lor. Erau meșteri de brînză, care bătea multe brînzeturi străine.

În 30 Septembrie dimineața la ora 5 am sosit la Onești.

Zorile acelei zile trebuiau să-mi arăte ce zile încep de-a - tunci pentru țară; tabloul sub care mi-am văzut țara în logina cea din dimineață, a fost tabloul care de-atunci a urmărit me -

reu armata noastră, pornită cu atîta inimă voinică la războiul ei de mărire.

Pe cînd îmi supravegheam convoiul meu la sosire, văd de la coada unei căruțe atîrnînd două picioare, legate deasupra genunchilor cu o frînghie, iar sus în căruța frînghia lega trupul pe care-l purtaseră odată aceste picioare. Întreb pe conducătorul căruței, ce are cel legat acolo și-mi răspunde :

— Trăiți, domnu' colonel pe cînd mergeam noi astănoapte, aud din șanțu' șușalii unu' că mă strigă : Ma frate-meu, măi camarade, ie-mă și pe mine 'n căruța, că mă sleesc de puteri și mă prăpădesc, sint rănit de eri și nu pot s'ajung și eu la un spital. L-am luat și l-am suit lingă mine ; mi o cerut să-i dau să bea o lecuță de apă și i-am dat ; pe urm'o zis că el s'ar culca, că nu mai poate dovedi să stea lingă mine ; i am făcut loc și s'o lungit în căruța. Noi tot mergeam cu căruțele după d-voastră, da' eu tot grălam cu el, că de unde-i el de loc, că unde-o fost rănit. El tot mi-o răspuns ș'o mai și grăit dela el, de lupie și de alie nacazuri. Dela o vreme n'o mai grăit și eu am socotit că el o adormit și n'am mai grăit nici eu, că, zic, să-l las să se hodinească o leacă, c'a fi și el trudit. Da' cînd dau să mă uit la el el murise. L-am legat și eu atunci, ca să nu chice din căruța, că, zic, ce să-l las în drum ? Mai bine să-l duc înainte, să aibă și el o îngropare de creștin".

Am mai îngropat mulți mai pe urmă, dar cel dintăiu nu s'a uitat. A murit cu șapte doctori lingă el, fără să-l știe nici unul ; cîți neștuți n'au murit după aceia !

Dr. Ștefănescu-Galați

Cronica Externă

5 Aprilie 1921

Conferința de la Londra a eșuat, nu fiindcă elementele materiale cerute pentru încheierea unui acord nu existau, ci fiindcă anumite contingente politice neprevăzute au încrucișat calculele inițiale. Evenimentele sînt prea bine cunoscute pentru a îngădui o reeditare. Interesantă prin învățămintele ce trebuiesc trase dintr'însa—și ce sînt conferințele internaționale dacă nu o sursă de experiență, de cunoaștere și de înțelepciune politică—este atmosfera politică în care s'au desfășurat tratativele premergătoare rupturii. Briand a avut cel mai rigid mandat pe care l-a primit vreodată un șef de guvern. Cu riscul de a cădea, el trebuia să mențină acordul de la Paris. Eșecul conferinței nu speria pe nimeni în Franța; am putea spune chiar că era dorit. Orice reducere însă a pretențiilor fixate în labuarie, ar fi înțimplinat refuzul neîndurat al Camerei franceze. De acela Briand a avut foarte puțin de discutat la Londra. Este sigur că severitatea mandatului său a exercitat cea mai puternică presiune asupra conferinței și că, în ultima analiză, a constituit cauza principală a rupturii. Conferințele în care unul din factori nu are nici cea mai mică libertate de mișcare sînt dinainte condamnate la nereușită. A discuta însă, în limbaj diplomatic, a evolua. În fața atitudinii implacabile a lui Briand, erau două mini care se căutau cu stăruință. Mazarinul nenorocit a vrut însă ca ele să nu se poată întîlni. Era minia lui Lloyd George și a D-ului Simons. Pe unul îl împedeau oscilațiunile oportuniste ale celui mai îndrăzneț nestatornicilor, pe celălalt îl stînjea o deplorabilă lipsă de curaj și o foarte eronată tactică. Oamenii de la Londra erau parcă anume făcuți să nu se poată înțelege. Lloyd George a făcut în acea memorabilă săptămîină cele mai nelucriștile salturi. Din brațele lui Briand el ajungea până aproape de Simons, de acolo la Asquith, la Foch, pentru a se opri istovit în mrejele Lordului Northcliffe. Un joc capricios și înspălmîntător, pe care numai un formidabil talent îl poate scuza. Lloyd George este

felul care cade întotdeauna în picloare—și împreună cu el politica Angliei. Bietul Dr. Simons—o, diplomație germană!—attit de simplu în tactica lui, attit de puțin inițiat în fondul politicei aliate, attit de intimidat de severitatea contradictoriilor săi, a umblat dela început până la sfârșit pe căi greșite. Cînd aliații erau mai strînși, el încerca să-i pună în contradicție, cînd Lloyd George se apropia binevoitor, Simons se ascundea la spatele guvernului din Berlin, iar cînd zarul căzuse fără putință de revenire, același Simons strecura cu înfriziere o propunere împăcluitoare. Și acest om trebuia să se măsoare cu virtuozii jongleriei politice: Briand și Lloyd George! Hotărît, Germania nu era de invidiat la Londra.

Și acum sancțiunile; dacă acordul s'ar fi făcut, în condițiile în care se putea face, concesiile, fără excepție, ar fi fost în sarcina Franței. Prin aplicarea sancțiunilor deasemenea Anglia cîștigă totul, pe cînd profitul Franței rămîne foarte discutabil. Și iată de ce: Sancțiunile au fost calculate mai mult ca un mijloc de presiune, ca o gravă apăsare asupra economiei germane și numai în al doilea rînd ca o modalitate de a percepe sumele imputate Germaniei. Ocuparea orașelor Dusseldorf, Dussburg și Ruhrort este de sigur păgubitoare pentru Germania, dar ea nu mărește cu nimic încasările aliaților. Cordonul vamal de pe Rin și din estul acestor orașe este și el *à la longue* un mijloc de a izola regiunea ocupată de restul „Reich-ului”, iar nu o sursă de venituri. Cele cîteva milioane de mărci hîrtie ce vor fi încasate în cazul cel mai bun de agenții vamale și antantei, din zona ocupată, nu pot cădea în cumpănă pentru lichidarea socotelilor de miliarde ale Comisiunii Reparațiilor. Rămîne sancțiunea a treia care este și cea mai serioasă: Taxa asupra mărfurilor germane. Ea folosește numai Angliei. În adevăr, Anglia în calitate de creditor de rangul al doilea și de importantă clientă a Germaniei găsește în impozitul de 50 la sută toate avantajile. În ipoteza ca statul german ar primi să ia asupra sa impozitul care lovește pe exportatorii săi—lucru pe care până acum a refuzat să-l facă—comerțul cu Anglia va continua cu intensitatea dinainte, aducînd finanțelor britanice pe lîngă mărfuri estive, încasări importante și directe în contul reparațiilor. În cealaltă ipoteză, adică în cazul că taxa va fi suportată de exportatorii germani, orice legătură de negoț cu Anglia va fi împedicată. Dar și atunci Englezii vor avea satisfacția de a fi dat producției germane o lovitură grea. Cu Franța lucrurile se schimbă. Ea este o prea neînsemnată clientă și o prea mare creditoră pentruca taxa de export să-l aducă venituri vizibile sau să păgubească pe comercianții germani.

Pentru Italia sancțiunile sînt ca și inexistente. Conte Sforza a reușit deabia să obțină aprobarea parlamentului italian pentru asocierea sa la hotărîrea dela Londra. În nici un caz însă camera dela Roma nu ar vota o participare activă la acele represalii. Întreruperea comerțului cu Germania ar arunca Italia într'o criză foarte periculoasă. Ea trebuie de-acela să fie exclusă din domeniul posibilităților.

Germania însăși se va resimți fără îndoială, pe urma măsurilor aliate. Izolarea provinciilor renane și stînenirea unei părți a comerțului exterior, vor micșora resursele ei și vor tăia posibilitățile ei de refacere. Ele prezintă totuși desavantajii mai mici decît repara-

științele pretinse de aliați. Ce dovadă mai evidentă ar putea fi dată decât ultimul discurs ținut de D-rul Simons la Londra în care declară că ar oferi bucuros, ca modalitate de plată, o taxă însemnată asupra exportului german, adăugînd însă că regretă că această propunere a fost discreditată în opinia publică germană ca fiind cuprinsă în sancțiunile ce trebuiesc aplicate Germaniei. Așa dar dacă aliații nu vor recurge, după cum se anunță, la alte mijloace de presiune, nu Germania va fi cea interesată pentru reluarea tratativilor.

Nu putem trece peste acest punct fără a examina atitudinea pe care România a luat-o în chestiunea sancțiunilor. Este drept că până acum ne aflăm numai în fața unor intenții, dar—dat fiind modul de legiferare al parlamentului actual—există toate probabilitățile pentru împlinirea acelor intenții. Pe cît se știe, guvernul nostru a fost invitat în mod formal să îmbrățișeze taxa asupra mărfurilor germane. Guvernul francez și cel englez, de la care pornea sugestia, urmărea—evident—nu numai să agraveze prin participarea noastră eficiența sancțiunilor, ci mai ales să profite de ocazie pentru a înlătura concurența pe care mărfurile germane o făceau celor franco-engleze pe piața noastră. Față de d. Take Ionescu invitația a fost suficientă, pentru că d-na să îmbrățișeze cu fervență oarbă taxa prohibitivă. Consiliul de miniștri, cu încercarea lui pricepere în materii de politică economică, nu s-a învrednicit să discute utilitatea măsurii. Astfel că în acest moment se lucrează la adaptarea legilor corespunzătoare din Franța și Anglia. Peste foarte scurt timp parlamentul nostru va fi chemat să voteze această lege cu putere retroactivă, întrucît efectele ei încep să curgă din ziua de 8 Martie, cînd au intrat în aplicare sancțiunile. Nu știm dacă vre-un glas autorizat se va ridica acolo pentru a critica măsura; dar spre rușinea presei politice și economice, trebuie să spunem că nu am văzut nici-un rînd care să privească chestiunea prin prizma intereselor noastre.

Această atitudine poate fi calificată drept o rătăcire patriotică. Nu este vorba aici de „fidelitate față de aliați” sau de „germanofilie”. Nu e nici măcar o chestiune politică, ci una absolut și exclusiv economică—și încă de importanță vitală. Condițiunile schimbului actual, situația transporturilor și necesitățile vieții fac ca Germania, Cehoslovacia și Austria să fie furnizorii noștri cei mai eficienti și mai promți.

Reluarea unor legături intense cu aceste state dunărene a avut în ultimul timp efecte îmbucurătoare asupra comerțului nostru. Nimeni nu poate furniza mai eficient ca Germania. De-ar fi să amintim numai locomotivele pe care le-am cumpărat acolo și cele pe care le-am reparat pe prețuri care desfid orice concurență, ar fi suficient pentru a învedera interesul care ne leagă acum de păstrarea acestor legături.

Ni se cere cu seninătate să renunțăm la marfa eficientă pentru a face un loc liber și nediscutat produselor mai scumpe din Anglia și poate din Franța. Dar care pot fi foloasele unei asemenea renunțări? Ele nu există. Căci orice taxă percepută de noi va fi vărsată Comisiunii de Reparțiuni de unde nu ne va reveni decît o infimă cotă parte. Dar se va obiecta: Solidaritatea față de aliați. Răspundem: Mai poate fi vorba de așa ceva, după pilda Italiei? Și stătem noi mai bogați decît Italia pentru a fi mai generoși decît ea? Nu,

aplicarea la noi a taxei asupra mărfurilor este o crimă în contra vieții comerciale romine. Efectele funeste nu vor întârzia să se producă.

*

Încercarea de a pune capăt la Londra echivocului oriental s'a terminat cu așteptatul însucces. Revizuirea tratatului de Sèvres, care nu este decît un desiderat, nu se putea face în 6 zile. Chestiunea orientală este o problemă de secole, complicată acum de concupiscentele multiple și antagonice ale statelor apusene. Aceste state s'au așezat la sfat cu delegații orientali, fără a fi în prealabil înțelese între ele. Cum erau ei atunci să impună o soluție? Fiecare lucra acolo pe socoteala proprie, după simpatiiile și inspirațiile momentane. A fost un spectacol nemaivăzut de grotesc. În câteva zile s'au ventilat acolo o mulțime de proiecte, din care unul mai utopic decît altul. Se poate spune că nu a fost o conferință, ci o succesiune de dialoguri. Într'un salon, d-l Lloyd George discuta în *tête-à-tête* cu ultimul lui adept, d. Kalogheropoulos. Într'altul d. Briand nu mai putea să se despartă de limbajul rafinat și de verva încântătoare ale manieratului Bekir Sami Bey, reprezentantul acelui guvern revoluționar pe care Franța îl considerase până atunci ca un cuib de briganzi. Iar contele Sforza se mulțumea să mîngie reumatismele bătrîniului mare vizir Tecofik Paşa. Dealtfel trebuie amintit din capul locului că guvernul de drept din Constantinopol a cedat tot timpul rangul în fața reprezentanților guvernului de fapt din Angora.

Să mai descriem propunerile care, după o experiență de câteva ceasuri au fost înmormintate definitiv în arhivele Consiliului Suprem? Ele țineau în primul rînd la aplanarea diferendului greco-turc, adică la chestiunea Thraciei orientale și a Smyrnei. Pe al doilea plan veneau problemele financiare și raporturile politice dintre marile puteri ca semnatarii al acordului tripartit, prin care-și împărțeau cunoscutele zone de influență deoparte și guvernul otoman de alta. Acest ansamblu de chestiuni constituia aceia ce se numea „Revizuirea tratatului”. S'a început atunci un adevărat *chassé-croisé* între partida anglo-greacă și cea franco-italo-turcă. Soluția anchetei internaționale în Thracia și Smyrna căzu, pentru că nu convenea celei dintăiu. D. Kalogheropoulos invocă retuzul bine motivat al guvernului. Ce rațiune—spuneau Grecii—poate să aibă o anchetă nouă, din moment ce tot aliații dăseră soluția conținută în tratatul de Sèvres și încă pe baza celor mai minuțioase date statistice? În realitate, anchetele nu erau decît pretexte pentru a smulge din mîna Greciei teritoriile ce-l fuseseră atribuite sub regimul venizelist.

După căderea acestei soluțiuni pe care ambele delegațiuni turcești o acceptaseră, se imagină o alta. Ea pleca din tabara anglo-greacă. Se propunea de astădată de a lăsa neatîns regimul Thraciei, de a reda Constantinopolul în depina stăpînire a Sultanului, de a reduce controlul internațional și dezarmarea strimtorilor, dînd și Turciei acces la comisiunea de control și în fine de a modifica statutul Smyrnei. Orașul și portul aveau să rămînă sub ocupație elină, iar vilaetul, așezat din nou sub suveranitate turcească și pîzit de o jandarmerie locală comandată de ofițeri aliați, avea să fie adminis-

trat de un guvern creștin. După cum se vede, o soluțiune complicată și foarte puțin măgulitoare pentru Turci. Kemaliștii refuzară propunerea subț motiv că nu aveau împuternicire să o discute. Rămânea ca adunarea națională din Angora să se pronunțe. Astfel se sfârși conferința orientului. Asia-Mică era iarăși lăsată la bunul plac al fiecăruia, iar tratatul dela Sèvres, despre a cărul ratificare nici nu s'a adus vorba, rămânea definitiv condamnat.

Nu mai Franța consecuentă în simpatia ei pentru Turci reuși să încheie cu Bekir Sami Bey un armistițiu important prin care se punea capăt ostilităților din Cilicia. Trupele franceze aveau să fie retrase, iar prizonierii înolați. Subț raportul economic, acordul conține o reglementare a exploatării liniei ferate spre Bagdad. Până în acest moment însă, acordul franco-turc, sărbătorit la Paris ca un strălucit succes, nu a putut fi pus în aplicare, deoarece nu a fost ratificat de parlamentul din Angora. Se pare de altfel că Franța a încercat să impună cîteva condiții suplimentare, prietare care și ruperea legăturilor dintre Kemaliști și bolșevici.

La cîteva zile după sfîrșitul conferinței, pe cînd d. Kalogheropoulos se mai afla la Londra, trupele grecești dela Brussa și Smyrna, întărite prin contingentele mobilizate în patrie, reîncepură războiul cu Turcii. Sprijinul britanic este în afară de orice discuție. Cu toată îndrăzită rezistență întîmpnată din partea Turcilor, nu este exclus ca Grecii să țină promisiunea de a ajunge la Angora, dar sacrificiile pe care le va necesita această înaintare vor fi considerabile. Și care va fi folosul? Desigur că Grecia constantiniană va avea la activ o victorie impunătoare, dar teritoriile ocupate vor fi menținute cu greu. Turcii nu se vor liniști decit în clipa cînd li se va lăsa acolo—la ei acasă—libertatea de a dispune de țara lor. Cum acest lucru nu se va întîmpla așa de curînd, orientul va rămîne în fierbere și va impune puterilor multe deliberații laborioase.

Anunțarea conferinței dela Reval și vizita Prințului Sapleha au dat în ultimul timp prilej d-lui Take Ionescu să ia în cercetare legăturile noastre cu nordul și răsăritul. Tratatulele cu ministrul de externe polon s'au desfășurat în cadrele fixate în prealabil la Paris. Ele aveau numai un singur scop logic: încheierea unui acord politic-militar pentru apărarea reciprocă față de Rusia. Partea cealaltă, în legătură cu acel fruct al unor ambiții bătrînești care este „Mica Înțelegere”, era dinainte condamnată. Polonia nu vrea să audă de așa ceva. Ei bine, cu tot misterul păstrat—conform vechilor tradițiilor din Palatul Sturza—acel acord a fost încheiat. Despre existența lui ne-a informat tocmai din Barcelona un confident al ministrului de externe: d. Iancovici. La facerea lui, s'a luat probabil de model acordul franco-polon care a fost dat publicității. Pentru Polonia el constituie, evident, o garanție; dar admitînd că România s'ar vedea atacată de soviete, își închipue cîteva că Polonia va rupe de dragul nostru tratatul dela Riga care a fost deabia semnat?

După o lungă și inutilă chibzuință, guvernul a anunțat solemn că va trimite la Reval delegații pentru a stabili cu Litvinov programul unei conferințe generale cu sovietele. A trecut de atunci o bu-

să bucată de vreme, în timpul căreia bolșevicii au înfruntat cu succes răscoala dela Cronstadt și au încheiat, pe lângă pacea cu Polonia, importantul acord economic politic cu Imperiul Britanic. Guvernul însă, în așteptarea cine știe cărui miracol, tergiversează. Ni se spune acum că delegații noștri vor pleca după Paști... ou à la Trinité. Este și aceasta o politică, dar mai orientată chiar decît a istețului Bekir Sami Bey.

Plebiscitul din Silezia, așteptat cu vie nerăbdare nu numai de cele două state interesate, ci de toate puterile care au o cît de vagă creanță asupra Germaniei, a dat rezultate care fac partajul provinciei aproape imposibil. În adevăr, afară de cercurile Rybnik și Pless care au dat o sensibilă majoritate Poloniei și de cercurile Lublinitz, Rosenberg, Krenzburg, Oppeln, Neustadt, Kosel, Leobschutz, și Ratibor, care s'au pronunțat în mod neted pentru Germania,—în regiunile cele mai importante industrialicește s'au înregistrat voturi aproape egale la număr pentru amîndouă țările. Cum însă Germanii locuiesc mai mult în orașe, pe cînd Polonezii fără a fi mai numeroși sînt răsplîdiți la sate, este aproape sigur că Comisiunea Interaliată se va pronunța în favoarea Poloniei, făcînd poate Germaniei oarecare concesii temporare.

Pentru judecarea încercării de restaurare a vechii dinastii în Ungaria, ne lipsește încă perspectiva. De pe acum însă este clar că ambiția temerară a tînărului monarh și pornirile neertate de provocatoare ale politicienilor maghiari nu vor putea fi calmate decît printr'o intervenție forțată, fie sub forma blocadei, fie sub cea mai drastică, mai costisitoare și mai puțin comodă, a unei acțiuni militare. Această intervenție va trebui să aibă loc chiar în contra voinței unor anumite cercuri din statele aliate, care sprijină pe ascuns uneltirile dela Budapesta. Numai așa se va pune capăt acestei amenințări permanente.

Adaos:

15 Aprilie 1921

A fost nevoie de foarte puțină vreme pentruca Franța să-și dea samă de ineficacitatea sancțiunilor. Germania nu fusese impresionată sau cel puțin nu avea aerul. Din cîteva măsuri de circumstanță, ea reușise să ocolească efectele penalităților aplicate. După ruptura de la Londra, cercurile conducătoare dela Berlin nu mai dădeau nici un semn de viață. Este drept că încercările lor de a provoca o intervenție a Consiliului Ligii Națiunilor și a Statelor-Unite au dat greș, dar aceste eșecuri nu-i siliseră încă să capituleze.

Dimpotrivă, nota prin care Comisiunea Reparațiunilor pretindea achitarea vîrsămîntului de 20 miliarde, primi un răspuns mult mai puțin conciliant decît cele anterioare.

Ce era de făcut? Prelungirea acestei situații devenea intolerabilă. Ea nu apropia cu nimic aplicarea tratatului, ci dimpotrivă o lăsa în suspensie. Trebuia găsit un mijloc pentru a eși din punctul mort. Acest mijloc îl găsi în apropierea marelui scadențe de la 1 Maiu 1921. La această dată Comisiunea Reparațiunilor va avea de prezentat socoteala definitivă cuprinzînd totalul pagubelor precum și epocile și modalitățile achitării. Cum este foarte puțin probabil ca Germania să accepte fără rezerve această socoteală, care nu poate fi

inferioară acordului dela Paris, puterile vor avea toată libertatea de a lua orice fel de măsuri coercitive. Articolul 18 din anexa II la secțiunea I din partea VIII, care este aplicabil în acest caz, este formulat în modul cel mai larg. Il reproducem în întregime :

„Măsurile pe care puterile aliate (și asociate) vor avea dreptul să le ia în caz de neexecutare voluntară de către Germania, și pe care Germania se obligă a nu le considera ca acte de ostilitate, pot să cuprindă acte de prohibiri și de represalii economice și financiare și, în general, orice alte măsuri pe care guvernele respective le vor putea considera ca fiind dictate de împrejurări”.

Este în afară de orice îndoielă că aliații și, în caz extrem, Franța pe socoteala proprie, vor uza în mod sever de aceste drepturi. Căci oricare ar mai fi propunerile pe care Germania le-ar prezenta înainte de 1 Mai, este neprobabil ca Briand să mai poată retracta cuvintele dure pronunțate la Senat și la Cameră. Și care va fi situația după acela?

Două sînt posibilitățile. Sau că Germania să accepte pur și simplu socoteala, sau că Puterile să se facă incasatorii ai propriilor creanțe. Rezolvă însă aceasta problema Reparațiilor? Hotărît, nu. Pentru că nici din silă, nici de bună-voe Germania nu va putea plăti. Desbta atunci puterile se vor ciocni de pragul de sus, care este absurditatea tratatului dela Versailles. Ar trebui să mai dau soluția. Prietenul meu Suchlanu, prin remarcabilul studiu început în numărul precedent, mă scutește de această sarcină. Lucrurile nu pot fi spuse mai lămurit și mai temeinic decît a făcut-o el.

Eugen Filotti

Cronica științifică

Soarele gigantic Betelgeuse

- O descoperire astronomică senzațională -

Până acum vre-o 20 de ani, se credea că soarele cel mai uriaș din Univers ar fi *Arcturus*, stea galbenă strălucitoare, vizibilă în direcțiunea oiștei Carului mare. Volumul lui *Arcturus* e de 20.000 de ori mai mare ca al soarelui, deci de 26 miliarde de ori cît volumul Pămîntului și, totuși, acest soare plutește în spațiu, mai ușor ca o pană, cu o juțea amețitoare de 435 kilometri pe secundă, însoțit de tot cortajul său de planete și omeniri.

Nu trecură decît vre-o 5 ani dela măsura lui *Arcturus* și un inginer englez, Gore, care era în același timp și un astronom de seamă, găsi prin calcul un soare și mai mare, steaua *Canopus* din constelația Navel. *Canopus* (se observă numai pe cerul emisferului de sud) e cea mai frumoasă stea după *Sirius*; dar pe cînd *Sirius* e un soare apropiat și foarte modest (doar de vre-o 50 de ori mai mare ca soarele nostru), *Canopus* tronează la o depărtare enormă și face să se resimtă în întregul univers masa lui formidabilă, a cărei volum e de 2.400.000 de ori mai mare ca volumul soarelui. *Walkey*, tot un astronom englez, a socotit că distanța până la *Canopus* e de 489 ani de lumină (lumina străbate 300.000 km. pe secundă) și a emis părerea, justificată pe unele calcule, că acest astru gigantic ar fi poate centrul universului nostru sideral.

Gloria lui *Canopus* a fost de curînd eclipsată de savantul astronom *Michelson*, care a descoperit un soare și mai fantastic. E steaua *Betelgeuse* (*alfa* din *Orion*), stea de culoare roșie intensă, cea mai strălucitoare stea a *Orionului*. Cîți oameni n'au privit pe *Betelgeuse* fără să le treacă măcar prin minte că acest punct cerească e un soare și încă atît de uriaș?

Până acum doi ani nu se cunoștea decît distanța a vre-o 80 de stele, cele mai apropiate. Restul miliardelor de stele fiind la depărtări atît de mari, astronomii nu le mai puteau măsura cu mijloacele rudimentare de măsură. Poate nu am fi cunoscut niciodată taina grandorii lui *Betelgeuse* și depărtarea enormă a nebuloaselor, dacă *Michelson* n'ar fi descoperit în 1919 o nouă metodă pentru măsurarea distanțelor celor mai mari a abisurilor cerești. Această metodă, ba-

zată pe spectroscopie, e considerată de învațații de frunte ca una din cele mai mari descoperiri ale științei omenești.

În urma măsurătorilor făcute în cursul anului 1920, Michelson a găsit că Betelgeuse e la o depărtare de 1100 ani de lumină și volumul lui e de 17 ori mai mare ca al lui Canopus, adică de 40 milioane de ori mai mare ca Soarele!

Nici o minte omenească nu poate cuprinde astfel de dimensiuni fantastice și, pentru a le tâlmăci spiritului nostru, trebuie să recurgem la proporționarea cu mărimi minuscule, perceptibile pentru orizontul nostru microscopic. M'am amuzat să fac această proporționare și am găsit cifre surprinzătoare.

Știm că soarele e de 1.300.000 de ori mai mare ca Pământul și Betelgeuse e de 40.000.000 de ori cit soarele; prin urmare Pământul e de 52.600.000.000.000 de ori mai mic decât Betelgeuse. Se poate vedea din această cifră că Pământul este atât de mic față de Betelgeuse cit o furnică față de 50.000 elefanți uriași!

Dacă am reprezenta volumul Pământului printr'un fir de nisip de ... dintr'un milimetru cub (abia vizibil cu ochii liberi), pentru a avea imaginea lui Betelgeuse ne-ar trebui 100 movile de nisip, fiecare movilă avind un volum de... 10 metri cubi.

Dacă am îndrăzni, însă, să acordăm Pământului dimensiunea unui bob de grâu, ne-ar trebui peste 50 trilioane de boabe, adică 100.000.000 de saci, fiecare sac cuprinzind o jumătate de milion de boabe. Abia ne-ar ajunge recolta mondială a grâului! Și dacă am vrea poate să transportăm „Pământul” și „Betelgeuse”, ne-ar ajunge o furnică să transporte bobul Pământ, dar ne-ar trebui 1000 de trenuri, de cite 1000 vagoane fiecare pentru a transporta pe „Betelgeuse”, admițind că fiecare vagon ar putea duce 100 de saci.

Pentru a mi da samă mai bine de mărimea și depărtarea lui Betelgeuse, am încercat să fac o hartă cerească redusă la o scară atât de mică încât Pământul să fie reprezentat printr'un cerc cu un diametru de o zecime de milimetru, adică cu un punct abia vizibil cu lupa. Dintr'o trăsătură de condică am observat însă că mi-ar trebui o coală de hirtie... de 3 ori mai mare ca suprafața pământului, pentruca păstrind proporția să reprezint soarele printr'un cerc de 11 milimetri în diametru, la o depărtare de 1,16 m. de punctul Pământ, *alfa din Centaur* (steaua cea mai apropiată) printr'un cerc ceva mai mărișor la o depărtare de 320 kn., *Canopus*, soarele uriaș, printr'un cerc cu diametrul de 2, 1 m. la o depărtare de 35.000 km. și *Betelgeuse*, gigantul Universului, printr'un cerc de 4,75 m. (diametrul său fiind de 350 ori mai mare ca al soarelui) situat la 120.000 km.** de bietul punct-Pământ

Pământul nostru e atât de mic încât un tren accelerat, care face 100 km. pe oră, ar putea să-l însojească în 15 zile. Dacă ar exista și pe Betelgeuse un tren, care ar avea o iuteală de 10 ori mai mare l-ar trebui nu mai puțin de 166 de ani pentru a înconjura uriașa lui circumferință. Și gravitatea pe Betelgeuse e de 50.000 de ori mai puternică ca la noi!

Din aceste mici calcule se poate dar vedea că Pământul cu

* Nu e nici o exagerare în acest calcul. Presupunem că volumul unei furnici e de 5 milimetri cubi și volumul unui elefant uriaș ar fi 5 metri cubi, deci 1 elefant ar fi mare cit 1 bilion de furnici și 50.000 elefanți ar fi cit 50 trilioane furnici.

** Circumferința Pământului la egalor e de 40.000 km.

toată Omenirea și Istoria lui înseamnă de mii de ori mai puțin în Univers decât cel mai neînsemnat fir de nisip acli pe Pământ. Și totuși acest nimic e totul, pentru că îl locuim... noi oamenii și firește, pentru îngustimea cugetării ce ne-a hărăzit lupta cea grea a existenței, războaiele și celelalte îndeletniciri, Universul întreg nu are aici cea mai mică importanță, cu toți sorii lui fantastici, cu toate miriadele de planete și omeniri.*

Opera fundamentală a lui Einstein

În 1916 A. Einstein a publicat o broșură de 60 pagini**, care cuprinde cea mai mare revoluție a științei dela Copernic până astăzi. Puțini oameni pot citi această carte, pentru că Einstein întrebându-și înțelegă calculul vectorial și numai matematicienii, familiarii cu *tensorii* de ordin înalt, pot urmări calculele lui, bazate pe teoria generală a *covariantelor* prin care Einstein își transportă pe cei câțiva muritori fericiți în sferile quadrimensionale ale geometriei *ne-euclidiene*.

* Astronomul H. Gernsback dă următoarele cifre în revista „*Science and Invention*” din New-York (Vol. VIII. Febr. 1921):

Un om cântărește pe Pământ aproximativ 250 pounds (cam 75 Kg.). Transportat în soare același om ar cântări 4146 pounds, sau mai bine de 2 tone. Aceasta se datorește forței de gravitație și de acela în lună același om n’ar mai cântări decât 25 pounds (vre-o 12 kg.)! Dacă, însă, omul nostru ar putea fi transportat în Betelgeuse ar cântări 2.491.146 pounds sau 1212 tone, admițând că Betelgeuse ar avea aceeași densitate ca a soarelui.

Presupunem că ai trăi pe Betelgeuse și ai avea un prieten domiciliat în cealaltă margine a globului și că ar exista un fir telefonice care v’ar permite să comunicați cu acest prieten; abia după 42 milioane ar putea să vă audă, deși electricitatea parcurge aproape 300.000 km. în sec. așa că în loc să stați cu receptorul în n’înă ați putea să vă plimbați cel puțin o oră și când va înapoiați la telefon tocmai va sosi și vocea prietenului Dv.

Betelgeuse e de 52 650.000 000.000 de ori mai mare ca Pământul. Dacă am încerca să numărăm miliardele de globuri ce ar reprezenta volumul lui Betelgeuse și dacă am putea număra aceste globuri (cum numărăm nucile), 100 pe minut, ne-er trebui 1 milion de a 1 pentru a le număra fără a uita că fiecare glob are mărimea Pământului!

Acest dia urmă calcul al lui Gernsback e cel mai înțelegător pentru mintea noastră, de oarece raportul dintre mărimea lui Betelgeuse și cea a Pământului e dat în funcție de *Hmp*, care avind o singură dimensiune impresionează mai puternic imaginația noastră decât proporțiunile făcute în funcție de *spațiu*.

Din calculele noastre în funcție de *spațiu* impresionează mai repede imaginația exemplul cu privire la *transportul* „Pământului”, pentru care ne-ar ajunge drept vehicul o furnică, în timp ce pentru Betelgeuse ar trebui să recheziționăm toate treburile omenirii. Bineînțeles acest calcul e relativ, de oarece am considerat volumul și nu masa; dacă am considera masa, cifrele ar fi de câteva sute de ori mai mici, totuși ar fi fantastice.

** A. EINSTEIN „Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie” (Bazele teoriei generale a Relativității), vol. 64 pag. Editura Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1916, extrasă din „*Analen der Physik*” (vol 49, 1916).

Nu ca o simplă curiozitate fac recenziile acestei cărți a lui Einstein și desigur centorii nu-mi vor face imputări, dacă vor găsi în această recenzie de două pagini poate 100 de cuvinte „necunoscute”. Desigur, pentru a înțelege pe deplin *filozofia* marea și *fizicianul* Einstein trebuie să fii *matematician* de forță și să fii în curent cu progresele *astronomiei* moderne. Filozofia nouă a lui Einstein nu poate fi înțeleasă decât doar în cercurile specialiștilor și într'un loc mai mic în o distanță apropiată de aceste cercuri savante. Numai cu *buunul simț* nimeni n'ar putea să-l înțeleagă pe Einstein, pentru că lumea lui *reală*, descoperită prin calcul în virtul condeiului, diferă cu totul de lumea percepută de simțurile noastre.

Să ne gândim bunăcă la sforțările depuse veacuri de spiritul omenească pentru a putea înțelege relativitatea noțiunilor „sus” și „jos”. Dacă astăzi și copiii din școala primară își pot da seama că celălalt este „sus” pentru locuitorii emisferii boreale și „jos” pentru locuitorii dela antipozii, ba noi înșine ocupăm în spațiu poziții diametral opuse la fiecare 12 ore, pe vremea lui Columb însă, cele mai mari capete „savante” nu puteau pricepe o astfel de „nebunie”. Poate aici astăzi n'am crede că lumina albă e compusă din 7 culori (plus altele: invizibile) dacă n'am cunoaște prisma și discul lui Newton.

Dacă ne putem da seama cu ajutorul rațiunii de antipozii și lumina albă, generațiile viitoare, care se vor naște cu o inteligență mai mare ca a generației de astăzi și vor avea o cultură științifică superioară, vor putea înțelege în mod foarte natural teoriile lui Einstein și vor invidia veacul nostru care a dat un astfel de geniu.

În primul capitol al micii sale broșuri, Einstein face câteva observații asupra principiului relativității „speciale”, bazată—dupăcum se știe—pe postulatul mecanicii lui Galileu și Newton. În virtutea acestui principiu legile mecanicii sînt aceleași, fie într'un sistem fix (imobil în spațiu), fie într'un sistem animat de o mișcare de translație (mișcare în linie dreaptă). Fizica nu va fi, însă, aceeași în ambele cazuri.

Bazat pe cercetările lui Lorenz, Einstein lărgește postulatele Relativității speciale și, introducînd coordonata timpului ca a patra dimensiune, constituie astfel, ca Minkowski, un domeniu al spațio-timpului (*Raumzeitgebiet*). În acest domeniu introduce „calculul diferențial absolut” la problemele fizicii teoretice, servindu-se de studiile lui Gauss, Riemann și Christoffel asupra problemelor geometriei neeuclidiene. Pentru a studia literatura matematică, atît de vastă că nu ajunge nici-o viață de om, Einstein a fost inițiat de prietnii său *Grossmann*, un celebru matematician, care l-a ajutat în studiul literaturii neeuclidiene și la rezolvirea ecuațiilor cîmpului gravitic. De altfel Einstein nu a avut la început o pregătire matematică specială, de oarece a făcut simple studii de inginerie la o școală politehnică și printr'o întîmplare fericită, în loc de a ajunge un oarecare inginer, mediocru poate, a ajuns cel mai mare inginer... al Universului, construind o lume nouă, dincolo de orizontul simțurilor noastre umile.

Pentru a înțelege lumea *curbă*, neeuclidiană, în care nu mai există *infinit*, pentru că nu există *spațiu* și *timp* separate, ar trebui să avem spiritul superior al supra-omului din romanul lui Wells, care percepe timpul ca o a patra dimensiune a spațiului. Altfel, trebuie să rățăm în labirintul *tensorilor* lui Einstein, să ne dăm seama de *quadravectorii contravarianți și covarianți*, să ne ridicăm mintea la

rangul tensorilor de ordin înalt și, după ce vom înțelege bine și modul de formare al tensorilor prin diferențiere, teoria *invariantilor*, tensorul covariant, contravariant, mixt și antisimetric, multiplicația externă și internă a tensorilor. „*Intinerirea*” unui tenzor mixt (a nu se confunda cu „*Intinerirea*” lui Voronoff) *, teoria *scalarilor*, invariantii volumului și cîte altele, vom putea abia „percepe” caracterele hiperbolice ale Continuumului spațio-timpului (*Raumzeitlichen Kontinuum*) și vom avea pregătirea necesară pentru înțelegerea teoriei cîmpului gravitic, cea mai mare descoperire a lui Einstein, dedusă din extinderea principiului relativității.

Einstein pornește dela principiile expuse mai sus și prin rotația vectorilor covarianți ajunge la cîmpul gravitic, după ce introduce bineînțeles noțiunea tensorului de energie a materiei prin postulatul Relativității. Bazat pe ecuațiile fluidelor adiabatică, fără frecări, stabilite de Euler, reprezentînd presiunea și densitatea acestor fluide prin 2 scalari, Einstein stabilește tensorul simetric contravariant ca tenzor de energie al lichidului și, considerînd apoi tensorii covariant și mixt, obține ecuațiile hidro-dinamice ale lichidelor în teoria generală a Relativității. Odată aceste lucruri stabilite, Einstein studiază generalizarea făcută de Minkowski asupra ecuațiilor lui Maxwell cu privire la cîmpul electromagnetic în vid, în analiza vectorială cu 3 dimensiuni și extinde această generalizare, stabilind componentele de energie a cîmpului electromagnetic: pentru a ajunge în sfîrșit la *generalizarea legii atracțiunii universale a lui Newton*. Această generalizare e cea mai mare descoperire a veacului nostru.

Consecințele deduse din noua teorie a Relativității (*Relativitatea generală*) sînt următoarele:

1) *Razele de lumină deviază în vecinătatea masselor de materie.*

2) *Periheliul orbitelor planetare e supus unei rotațiuni (ințelegerea de mișcare fiind considerată ca o masă adițională).*

3) *Banetele spectrului solar deviază către roșu într'un cîmp de forțe gravitațional.*

Acest din urmă criteriu n'a putut fi încă verificat. În schimb verificarea primei consecințe cu ocazia eclipsei totale de soare dela 29 Mai 1919 (observată în America de Sud) a făcut ca teoria Relativității să ajungă atît de populară încît în r'un interval numai de 1 an de zile Einstein, cunoscut mai înainte doar în cercurile specialiștilor, a ajuns învățatul cel mai cunoscut de pe întreaga planetă.

L. Florin.

* În discuții „savante”, am avut prilejul să aud de două „*teorii*” lui Steinhilber și „*glandele*” lui Einstein. Acestea nu trebuie confundate cu „*intinerirea*” tensorilor (expresie matematică) cu *intinerirea* lui Voronoff și Steinhilber.

Recenzii

M. Beza, O viață, roman, Socec, 1921, București.

În supraproducția de romane care a invadat în ultimul timp piața noastră literară, însă unul care merită desigur să fie remarcat, deși prin proporțiile reduse ca și prin acțiunea lui puțin complicată, el e mai degrabă o lungă nuvelă.

Subiectul e luat din viața aromânilor, mediu interesant, exotice cu un pronunțat colorit local.

Mia e nevasta lui Petre a lui Coladin, taxidar odată, acum negustor bogat într'un sat culbărit în creștele munților dar aproape de drumul călătorilor spre țarmurile din vale. Gospodină și muncitoare, ea își duce muncioasă viața alături cu soțul și cu fiica ei Tana. O singură mișcare o chinuște uneori. Sora ei Vcea, cu patru ani mai tânără, cu care copilărise și trăise totdeauna împreună, a dispărut într'o noapte, fără de urmă. Svonurile spuneau că ea ar fi fugit în lume cu un haiduc, al cărui nume era vestit prin partea locului, Grulu. Doisprezece ani au trecut fără ca Mia să afle ceva despre Vcea. Tana e fată de măritai acum și părinții ei e hotărâsc s'o dea lui Nache Beca. Pentru întâia oară Mia primește atunci printr'un chirișiu o știre dela Vcea: urări pentru nunta fetei. Mai târziu află dela Panda crotloral, că sora ei și Grulu, fuseseră cununași în fața de un călugăr, iar dela niște călători, că dinșii trăesc sub alt nume în târgul Săruna, unde volnicul de odinioară ține acum o brutărie. Surorile încep a-și scri una alteia și, după îndemnul Miei, pește citiva ani Vcea se întoarce pentru citva timp în satul natal, unde povestește surorii ei trecutul ei inunecat și vede pe cei trei copii ai Tanei. Întoarșea la Săruna, ea moare în curînd și Grulu răsare singur, deși îmbătrînit, îndemnat de unul din tovarășii lui de altădată, pe care-l întâlnise din întâmplare, la din nou calea codrului.

Soțul Tanei, Nache Beca, negustor de tulunuri, veșnic pe drum, moare pe neașteptate într'una din călătoriile lui, la Odessa. Afacerile lui rămîn incurcate și tovarășul lacom, Chirana, vrea să se folosească de slăbiciunea și neșifiața Tanei pentru a pune mîna pe partea convenită copiilor. Dar ea refuză să dea semnătura cerută și începe un proces lung, în cursul căruia sărmana văduvă moare și dînsa în străinătate. Cei doi băieți care rămăseseră, lăcuseră studiile la Haiki, iar fata Pasia în pensionul de călugărițe din Pole. Orfanii trăiau acum retrași de larma târgului și cei doi frați duceau înainte procesul cu îndârjire. Indurerată de moartea fetei, bunica scrie des nepoților din satul ei depărtat și îi cheamă mereu la dînsa. Dar ei tot amină plecarea, din cauza procesului și a drumurilor prin munți, premejdioase pentru oamenii cu avere. În sfîrșit bătrîna, sfîșiată de Co-

'adin, se hotărăște să pornească ea la țig, deși nu esise niciodată din satul ei, deși nu văzuse încă irenul. Cunoscuți din sat îi înlesnesc călătoriile. La Sărana ea cercetează casa în care trăise și murise Vlcea și ajunge înfirșit la nepoți. Aici ea plînge pe mormîntul Tanei, care murise c'o mare dorință neimplinită. Dinsă ar fi voit să vadă măritată pe Pasia și în scrisorile ei vorbise hătrînel desore un tînăr din satul lor, Chlugu a lui Temu, a cărui familie era acum în Pole; iar el se întorsese de curînd doctor din Franța. Bătrîna se hotărăște să facă cu orice preț fericirea felei; ea deschide vorba cu Pasia și înțelege că fata îi vrea. La întoarcerea ei în sat, Mia se oprește la familia lui Temu, unde pune la cale căsătorile. Tinerții care se cunoșteau din copilărie, se revăd, se iubesc, se iau și dorința moartei e astfel împlinită.

Deși compusă pe alocuri cu stîngăcie, povestirea se desfășoară viu și lasă cititorului o puternică și trăinică impresie.

Psihologia personajelor nu e toldeana adiaciă, dar autorul are viziunea precisă a lucrurilor și a oamenilor.

Iată cum e descrisă locuința Miei: „Pe acest drum, la întretăzrea cu medeanul, se află și casa dedesubti cu o dughiană, în care erau frumos rînduite în rafturi: aflazuri, canavolă, madapolanuri, catifele de multe culori, topuri de cufute, saluri moi, musellauri și alte stufe cu trecere în acea vreme. Din prăvălie pe o ușă mică se intra în tinda casei, pardosită cu lespezi; o scară de lemn masiv ducea în cerdac. Înțelegeai dintr'o privire, că e locuință de negustori aleși: colo războiul, piepteni, virtelnița înzilele de lucru subțiu brocard; la stînga o încăpere, unde pe un chilim în perete atîrnau arme”.

Sau hanul lui Patira: „Dincolo de întăriturile orașului, pe drumul mărginit la stînga de numeroase cafenele în chioșcuri, se afla hanul. Cu poartă largă, deoparte taraba unui meșter polcovar, dealte o tavernă ospătărie și de jur-împrejurul oborului mare se ridicau în cafuri lungi pridvoare cu odăi una lângă alta. Bună parte din săptămîină, mai ales în prînzuri calde, hanul dormita sub tăcere, parcă s'ar fi găsit în te miri ce depărtări de țară; numai cîrduri de gălai și de gișle în preajma unui puț, cîte un drumeț apărea pe scara de lemn ce ducea din Obor în sus, iar cîndșicînd ritmic se auzea clocănitul polcovarului. Începînd însă, de Vineri la nămiezi, cînd prindeau a sosi caravanele și până către Lual, toate încăperile se umpleau de un vuiet necurmat: gemeau odăile, mulți tăbărau în curte de aprindeau focuri ca la larmaroace, clocotea ospătăria de risul, de larmă lumii adunate”.

Figurile, mai ales cele feminine, sînt desenate în trăsături suavitate dar vii. Mia Coladia „scundă, într'o scurteică de postlav cu năframa neagră lăsînd două suvițe din părul cărunț pe temple cu obrarul ei slăbuț, dar încă rumăn de sanalate” are un caracter vigaros, un suflet iubitor și tenace. Sora ei Vlcea e un temperament pasional. În tinerețe avea „ceva lute și nedomolii. Pe fața-i brună, cu buze pline, măestrul aduse în colțuri sub o fină umbră de puț, ochii aruncau luciri schimbăcioase; și cînd se găsea la sărbători în rochiile de culoare aprinsă cu cercei lungi de topaz, o garoală în părul ei negru, părea mai mult o filiază năzdrăvană”.

Pasia e cuminate, serioasă și gravă. Cu toată creșterea ei în grîji, „în sufletul ei rămăsese fata de munte cu simțul sănătos de căsnicie, păstrînd anuante lucruri pentru sine și sub un văl de reculegere stătoasă”. Mama ei Tana „îl lasase îmbrul acela rar, neultat, aducînd mult cu el noțelul adiaci de violină”.

Atmosfera morală în care se mișcă aceste personaje, are în ea ceva patriarhal și primitiv; și în această lume de negustori sau de revoltă împotriva stăpînirii, pe care împrejurările i-au făcut tăcuși, ascunși și prefăcuți, spiritul practic și tenacitatea se întîlnesc alături cu solidaritatea de neam și sentimentul cald și profund al familiei. Scena în care cele două surori care nu se văzuseră de mulți ani se regăsesc

Iar, cași acea în care bunica cu nepoții se duc la mormintul Tanei, sînt pline de duioșe și de o reală putere emotivă. Dialogul e însușeleși, natural, totdeauna caracteristic. Stilul narației e de obicei în concentrat și nervos. Sîrțile sufleteșii sînt adesea redade prin imagini vii și uneori poetice.

Iată-o pe Mia amintindu-și trecutul: „Se opri din vorbă. Vedea în gînd crîngul înfrunzit, o fințină subțire și paștele verde răsunînd de cîntece și dansuri. Între celelalte lete și diansa, ameliță, aproape beață, de joc și mai ales de niște ochi ce-ți simțeau necontentit asupra-ți și o ard în privirea lor. Pentru cîteva cline încreșea se întorcea, adia ca primăvara și toate se prefăceau subțire florul ei; lucrurile scînteau subțire risipa de lumini ce fărîma soarele; pînă și păsările depe chilim, țesute în multe culori, se însufleșeau oarecum și zburau în jur împreună cu amintirile ei”. Sau idila dintre Pasia și fiul lui Temu: „Pe dinaintea lor scăpără deodată vedea un parc pe înserate: alea pierdută în zare, cu indoitul și de castani vechi; în fund soarele rumân prîntre fișii lungi de nori, pecind alți nori deasupra lor se mișcau în largi grămezi, parte vineti, parte aurii. Vibra într’înși o nespuse bucurie de a nu fi rămas nepăsători unul altuia. Departe fiind, despărții ani de zile, în orele triste de retragere, gîndurile lor s’au pornit în zbor, căuindu-se, ca niște pasări ce se doresc și se cheamă pierdute în largul fără capăt”.

Frazele totdeauna artistic construite au uneori cadență și ritm. „Doda se gîdea la toamna înaltă din satul ei. Instrăinașii, întorși acolo pe lunile de vară, acum plecaseră; în vuetul de tălângi și beghăituri grele se lăsaseră și lujmele din vale; prin ceaja rarită cînd și cînd se zăreau niște crestele munților. Curînd aveau să pornească troenele, drumurile să rămînă închise nult timp, satul stingher...”

Prin forma aleasă ca și prin substratul ei etic, povestirea d-lui Beza nu e lipsită de o frumusețe simplă, sobră, severă.

OCTAV BOTEZ

Nichifor Crainic, Darurile Pămîntului, poezii, ed. „Carlea Romîneasă”, 1920, București.

Volumul cuprinde cinci serii de poezii (*Cîntecele Patriei, Parabole, Șesuri natale, Arhaice, Ploae cu soare*), din care ultimele trei ne sînt cunoscute dintr’o culegere anterioară care era și cea dintîiu; dar poetul le-a reluat, le-a adăus cu bucăți nouă, a schimbat astfel pînă la un punct fizionomia grupurilor, prezentînd, peste forma inițială a talentului său, o manifestare evoluată. Să spunem că evoluțiunea aceasta nu este nici violentă, nici categorică, nici divergentă? D. Nichifor Crainic este o fire socială, ponderată, atentă la învîțăturile experienței. În bucățile care au trecut din prima sa culegere regăsim unele din formele de echilibru ale poeziei mai vechi. Așa, *sonetul concludent* pe care l-a ilustrat Vlăhuța. *Sonetul* făcut dintr’o prezentare de natură din care se degajează, în ultima terțină, un fel de concluziune lirică cu înțeles general, ilozotic.

Vlăhuța :

*În jurul tău palidă n’ntreaga fire;
Iar florile-ș așa de parfumate
Că’n clipa asta tu respiri tuțire!*

Crainic :

*Ca’n maldărul de țarbă mîlăsoasă
Kevarsă’n mine țorță creatoare
Dia staul tău, natură generoasă.*

Sînt aool în producția d-lui Crainic cîteva ritmuri experimentate în literatura noastră :

*Din adine de răsă-rit
Crește zîmbitoare
Pe pămîntul adormit
Viața s'o 'nflo-re -*

n'omîntește oare ceva din ritmul poeziei semănătorie ; la Iosif, la Cerna ? Oare în *Agapa eroică*, o excelență bucată dealtfel, nu este ceva și din melur și din organizarea strofel și din funcțiunea verbului *coșbuclan* ?

*Revin isprăvile uitate
Cu cei ce'n clipa morții fac
Osp și ca vechitul reie Dao
În cotropi'u lui Cetate.
El bea și hohotea 'n necaz
Și el creștea, sorbind venitul,
Mai urlaș decît Destinul
Rizindu-l i. obraz.*

Energia accentului, dramatismul versului obținut prin întrebarea Imperfectului ne sînt cunoscute din poezia lui Coșbuc.

N'are de-aface... Tehnica versului este partea prin excelență socială a creațiunii. Și d. Nichifor Crainic, pe care l-am recunoscut ca o fire socială, a fost purtat îltresc către unele mijloace tradiționale. Împrejurarea i-a folosit în mai multe feluri : mai înlătu, forma sa e sigură și împlinită ; are o frază care se desfășură cu amploare și nu fără măreție. Apoi, sensibilitatea sa purtată către emoțiunea fără concentrare a vesurilor, a verii, secetel, toropelei, etc. găsește un control pozitiv în preocuparea de a organiza, de a compune ; de a-și încadra emoțiunea prin idei. Rezultă atunci notațiuni remarcabile :

*Amiaza obosită se toropește 'n zare,
Albeș'e urlașă pe aibe'e tariate
Și 'n pacea doyor tă de-u ve li 'nolloorare
Ea zace 'n înfîntul ne-ămurrit sale...*

Cînd însă precoc pare de a organiza prin Idee crește, cînd colaborarea *Imprestunii* scade în proporțiune, bucățile pe jumătate didactice care rezultă (vd. *Excelsior*) indică primejdia pe care talentul său trebuie s'o ocolească.

De lucrul acesta d. N. Crainic pare să-și fi dat sama. În forma sa ultimă, accentul cade mai insistent asupra elementului concret, imaginativ. *Terșine pentru un arbore* d. p., sau *Te ține pentru mîna ta*, acumulează imagini delicate sau ingenioase ; atențiunea trece atunci puțin surprinsă dela o strofă la alta și unirea bucății ține mai mult de desenul ei exterior. Pulverizarea aceeași în efecte ingenioase ar putea alcătui o altă primejdie, dar simțul compoziției pe care poetul l-a dovedit e o garanție.

.. Căci aceasta este pozițiunea proprie d lui Nichifor Crainic : o sensibilitate supraveghiată, o bună știință a versului, un simț armonios al întregului. Printre poeții îltineri, d. Crainic este acela cărui l se pot face mai puține obiecțiuni. Producția sa are o rotundime, o perfecțiune calmă, care torjează acceptarea. Acesta este punctul de vedere al condițiilor.

Există însă un punct de vedere al *ex erienței umane*. Considerîndu-l pe acesta, s'ar putea întîmpla ca publicul care i-a făcut o pri-

mi se dă din cele mai bune și într'altă feluri merita să dorească poezia sa favorită, o evoluțiune plină de interes și de nouitate; un desăvârșit fuierat de cafacisme.

T. VIANU

Ch. Rist, *Les finances de guerre de l'Allemagne*. Payot, Paris.

1921.

D-nul Rist, profesor la Facultatea de drept din Paris ne dă, în dubla sa calitate de cel mai bun economist francez și de cel mai bun cunoscător al lucrurilor din Germania, un excelent tratat al istoriei finanțelor Germaniei dela 1913 până azi. Scrierile d' lui Rist sînt de un mare reconfort pentru un cetățean imparțial. La Paris ești între două focuri. Pe deoparte reaua credință germană, pe de altă lăcomie nesocotită a Francezului. Elagerări și în dreapta și în stînga Rinului, bazate pe o ură reciprocă și o egală ignoranță a interesului fiecăruiu din cele două State.

D-nul Rist este tot altfel de dispus să laude pe Germani și să deplore greselile propriilor săi compatrioți acolo uade sovietismul de vine dușmanul adevăratul patriotism.

Dar la plăcerea pe care o avem din contactul unui spirit obiectiv, se mai adaugă și acela care rezultă din interesul palpitant al faptelor studiate. Iaș-le în rezumat.

Germania, până la panica dela Agadir, nu era pregătită financiarmente pentru războiu. Pe deoparte era debitoare pe piața din Paris și Londra pentru sume foarte mari reprezentînd creanțe pe termen scurt (datorîți scontului avantajos al acestor piețe față de scontul din Germania). Pe de altă parte Germania își utiliza toate economiile în întreprinderi industriale, fără să se preocupe de o ankesă metalică prea mare. Aceasta avea ca consecință imposibilitatea de a avea o marelă importanță pentru emisiunea de hirtie monedă în caz de pericol. Or se știe că în caz de războiu primele cheltuieli de mobilizare nu se pot acoperi nici prin impozit, nici prin împrumut, ci prin *avansuri* făcute Statului de către Banca centrală de emisiune. În plus, acestea din urmă îi incumbă sarcina să *reescoteze* efectele celorlalte bănci. Iacă un motiv pentru o *margină* cît mai considerabilă de emisiune.

Or, aceasta lipsea Germaniei la Agadir.

Așadar 1) Dependință de străinătate (în special de țările antantelor) și 2) Imposibilitatea de a face față primelor cheltuieli ale războiului.

Deaceia, până în 1914 se duce o politică de ankesă, care îi sporește marginea de emisiune dela 800 milioane la 3 miliarde 333 mîrci, cu o acoperire metalică de 90 la sută.

Odată războiul declarat, disponibilitățile lui Reichsbank sînt sporite printr'un sistem foarte, chiar *prea* ingenios. Biletete de bancă germane erau acoperite de o ankesă numită *Barvorrat* compusă din 1) numerar, 2) polițe comerciale de prima ordine, și 3) eichskassenscheine (bonuri imperiale). Această ankesă s'a imputernicit: 1) făcînd apel la surul din circulație, 2) asimilînd polițelor comerciale bonurile de tezaur (Schatzwechsel și Schatzscheine) și 3) instituiind 99 Casse de împrumut pe titluri, care emit bonuri de împrumut imperiale (Darlehenskassenscheine). Acestea pot fi considerate ca ankesă, ca și bonurile de tezaur, permițînd astfel o emisiune triplă de hirtie, găsită pe o altă hirtie ne-găsită pe nimic. Iată sistemul prin care în aparență regula *trenții acoperitoare* părea salvată. Furește că aceasta a adus o inflațiune înspăimîntătoare a monezii, și o ridicare a prețului precum și o coborire a valorii echivalente.

Iată dar una din sursele de unde a puizat statul german pentru

cheltuielile războiului: avansurile făcute de Reichsbank sub formă de hirtie.

O altă sursă au fost cele 12 împrumuturi, care veneau din 6 în 6 luni și consolidau o parte din datoria florentină a bonurilor de tezaur și a Bonurilor de casă de împrumut imperială.

Însfîșit, cu mult mai multă timiditate se recurge la Impozit. Aceasta fiindcă, în celece privește impozitele, eșă o mare rivalitate între Reich și Statele confederale. Până la armistițiul victoria părea a fi de partea celor din urmă. După armistițiul însă, pe deoparte din pricina dezastrului economic adus de înfringere, pe de alta datorită unificării Germaniei republicane, politica de impozit capătă, în așa zisul program Erzberger, o extensiune crescîndă. Iată pe scurt principiile impozitelor germane dela 1913 până azi:

În 1913 avem două impozite excepționale: *Wehrbeitrag* (defensiv, extraordinar și unic, pe capital și accesoriu pe venit și *Vermögenszuwachssteuer* sau *Besitzsteuer* permanent, trienal, perceput asupra creșterilor patrimonilor. În 1916 deficitetele bugetare sînt acoperite numai cu trei impozite indirecte; *Warenumsatzsteuern* (asupra cifrei de afaceri), *Kohlens'eur* (asupra cărbunelui) și impozitul asupra transferurilor de bani (*Geldumsätze*). Dar deficiturile crescînd, se recurge la primul și cel mai important impozit imperial direct: *Kriegssteuer*, care urcă quantumul lui *Besitzsteuer* până la 50 la sută, înglobînd prinîre contribuabil și societățile și taxîndu-le beneficiile până la 60 la sută. Apoi în 1918 se instituie primul impozit imperial pe venit, care merge dela 5-50 la sută: *ausserordentliche Kriegsabgabe*, compoștat de un impozit complimentar asupra capitalului (1 la mie — 3 la sută). Acest impozit este reinotit de Erzberger în 1919, cînd i se ridică maximul de impozabilitate la 80 la sută pentru societăți și 60 la sută pentru particulari. În fine, mare inovație, în fața căreia se dăduse înapoi în 1918, dar pe care Erzberger reușește să o înfăptuiască, este falmosul impozit de confiscare a capitalului (*Vermögensabgabe*, sau *Reichsnotopfer*, „sacrificiul pentru dezastrul național”). Quantumul merge dela 5 la sută până la 50 la sută, plus un nou impozit asupra succesionilor. Cumulul tuturor acestor impozite și prelevățiuni fac ca un capital aducînd înaintea un venit de 250.000 mărci să nu mai aducă azi decît 49.000.

Care este bilanșul financiar al Germaniei în momentul cînd scrie d-nul Risi?

De unde în 1913 sarcina bugetară germană se ridică, pe cap de locuitor la 68 mărci, în Mai 1920 (data la care se oprește autorul) este de 48 mărci. (Azi, după comisiunea de reparațiuni, care are interes să scadă sarcina Germaniei, aceasta a ajuns la 600 mărci). Iată dar cum impozitiile au crescut de aproape 10 ori (în Franța de 3 ori, în Anglia de 5 ori).

În celece privește datoria publică, Germania stă mai bine ca Franța; 4333 milioane de mărci pentru 5937, — datorii aproape egale; dar nu trebuie să uităm că la Germania aproape toată datoria este internă, celace este mult mai avantajos.

Cît despre buget, el ajunge în Mai 1920 la 60 miliarde cheltuieli și, probabil, vreo 12-15 miliarde rețetă, deci deficit de 45 miliarde. (În momentul cînd scriu cheltuielile sînt evaluate la 111 miliarde și rețeta la 40).

Iată situația prezentă a finanșelor germane. În alte capitole autorul analizează procedeele înrebuinșate fără succes de Germani pentru asanarea monedei interne și restabilirea schimbului, precum și chestiunea indemnitați de războiu.

Claritate, informație, imparțialitate, iată calitățile acestei cărți pe care o recomandăm călduros cititorului.

Oszkár Jászi, Magyar kálvária, magyar feltámadás. A két terradalom értelme, jelentősége és tanulságai. Editura Bécsi Magyar, 1920, Pagini 165. Prețul 65 coroane.

D. Jászi își scrie cartea fiind incredințat că, „în vremurile a-
celea catastrofale, este de datoria tuturor care au luat parte activă
mai însemnată la dezrobirea conștiinței maghiare, să facă o mărturisire
sinceră pentru viitor”.

Evenimentele le grupează în jurul revoluției din Octombrie,
sumită revoluția lui Károlyi, a celei din Martie, numită bolșevică,
și preludiile acestor două revoluții; ne dă apoi ca epilog rezultatul
teroarei roșii care a condus la „grozăviile celei albe, la dictatura
feudalismului, clericalismului și militarismului”. Și, în fine, cerează
să arate „calea care ar putea scoate din iadul acesta”.

Ca introducere la revoluția din Octombrie ne schițează eveni-
mentele începând din 1917, de când era sigură intrarea Americii în
război, când încă „prin o politică externă cuminte”, „prin furtrea Mo-
narchiei, îndeosebi a Ungariei, de nebunaticile salturi mortale ale
militarismului german” și „prin silirea Germaniei cu orice preț la pace,
dacă nu și fără ea”, s’ar fi putut salva situația. Însă, în urma „abili-
tății lui Czernin”, „a mlopiei lui Tisza”, și a celorlalte „marionete
tără suflete”, dar mai ales în urma gândirii foarte mărginite a politicien-
ților din Ardeal, „care visau încă tot o pace cu anexiuni”, toate în-
cercările de a arăta grava situație și urmările ei au rămas zădărnice.
Din 1918 se poate observa tot mai bine „procesul de descompunere a
Monarchiei”. Se constituie consiliul național de revoluție, se eud tot
mai des veștii despre răscoale militare, vine vestea ruperii frontului
bulgar... Singurul om care ar fi putut salva Ungaria încă și în ora
ultimă, era contele Károlyi, care avea încrederea întregii țări. Însă
„copiii și alienații”, parlamentul maghiar și unii politicieni, care nu
observau nimic din cele ce se petrec în jurul lor, au zădărnicit prin
intrigă venirea lui Károlyi la putere.

Consiliul național maghiar, care numai după multe greutăți s’a
putut constitui, credea că terenul nu e îndesjuns pregătit pentru re-
voluție atunci, când aceasta s’a născut din inițiativa citorva lideri și
militari, avind la început un „caracter național-militar”. „Caracterul
social, socialist și încă comunist l-a primit mult mai târziu”.

Prin revoluțiile adevărate, care „nu se fac, ci se nasc”, „se va-
tămă numai acea parte mică a societății, care trăiește în urma privi-
legiilor și monopolurilor”. Ele „servesc interesul public al vremii,
sînt pentru folosul și progresul membrilor societății, aducind libertate
și dreptate pentru clasele care produc”. O astfel de eră voia să creeze
și primul guvern revoluționar sub conducerea lui Károlyi, la care a
aderat, la început, se poate zice, întreaga țară. Intrigile contra gu-
vernului s’au început de cătră o parte din presă și de cătră acei in-
divizi care erau plătiți de fiecare guvern pentru propagandă atunci,
cînd au văzut că guvernul acesta vrea să fie „curat la mină”. D.

* Calvar maghiar, invierea maghiară. Injelesul, înșămnătatea și
învățăturile celor două revoluții.

Jászai zice că, „aceasta a fost una din scăderile principale ale guvernului”. Iar nepopularitatea în străinătate și au cîștigat-o prin faptul că, „n'au știut să trateze cu misiunile militare și diplomatice”, așa după cum aceștia așteptau. În loc de vorbe sincere și curiozitate, acestora le trebuiau „afaceri bogate, petreceri, femei, care pentru patrie și al gata la orice jertfă” și altele varietăți, la care se pricepea atât de bine regimul actual al lui Horty.

Afară de greșelile acestea și urmările lor, avea de luptat guvernul cu „greutăți de natură socială, militară, cu naționalitățile și cu politica externă”.

În urma „brutalităților războiului de 4 ani”, a corupțiilor de o jumătate de secol, dar mai ales a acelor din decursul războiului, de prin Județe, era evident, zice d. Jászai, că atunci cînd o să se reinlocască „soldații chinuți, singerați și înfometați” din tranșee, și o să aștepte acasă „sărăcia în urma uzurii”, „năveste devalte cocole”, „copiii concepuți cu bărbați străini”, o să se împlină ceva extraordinar, neputîndu-se împiedica „descompunerea socială” și „lavina revoluției”.

Naționalităților, în urma tratamentului neomenos dinaintea războiului, dar mai ales în urma celui din războiu, li s'a inventat într'altă suflă, că au pierdut orice simpatie pentru maghiari.

Politica „neomenoasă și fără minte” a ententei învenina din zi în zi sufletele. Decepția pentru linia demarcațională și condițiile de armistițiu dictate în Belgrad de către generalul Franchet d'Esperey, apoi o notă a ententei stilizată cu „un climat nemăpomenit” în legătură cu ocupațiunea romină, în care ententa „consideră România cu pe o putere aliată, a cărei armată la parte cu același drept în ocuparea teritoriilor semnate, ca oricare altă națiune a ententei”, a contribuit să ne simțim, zice d. Jászai, „nu numai cucerii, doborîți, jefuiți, ci înșelați, amăgiiți... Dece adevărat? Fiindcă ententa a recunoscut România de putere aliată, sau poate s'au simțit atât de înjosiți prin faptul că dorobanșii au intrat în țara lor, sau că au văzut acum ca sigură pierderea Ardealului? Doar d-nii Jászai și Károlyi nu mai sperau în integritate în înțelesul geografic al cuvîntului, ci la cea economică! Sau poate așteptau să-i considere pe ei de aliați și să trateze România ca pe o dușmană?

Tot „sciăntela politice externe”, adevărat o notă predată de către majorul Vyx, în care se impunea o nouă linie demarcațională, a grăbit izbucnirea bolșevismului. Aceasta e înafără de către Károlyi, conducătorii comuniștilor și Béla Kun, care în radiograma adresată către muncitorii lumii, între altele, spune că, „la ultimatul ententei, care cerea predarea neamînă și definitivă a Ungariei (?) oligarhiei romine. poporul maghiar răspunde cu înclinare a dictaturii proletarietului”.

Cum se poate ca o dictatură proletară serioasă să se înclină tocmai contrar principiilor comuniste, tocmai atunci, cînd era vorba de apărarea hotarelor geografice ale țării? Cum se poate că, după ce s'a trimis radiograma proletarietului din apus, s'a trimis o altă proletarietului din România, Serbia și Slovacia, în care se spunea, între altele, că proletarietul maghiar nu cunoaște hotare geografice?

D. Jászai vede originea adevărată a bolșevismului maghiar „în domnia seculară a oligarhiei și politica ei contra voinții poporului; în politica inventată contra naționalităților și cea socială din jumătatea secolului trecut; în voinția și corupția erei lui Tisza; în cei 5 ani de războiu și anarhia ce a urmat după nimicirea armatei; în propaganda făcută de către comuniștii pe vremea lui Károlyi, promițînd pace, cînd nu prea era; lucru, cînd nu se lucra; traba bun, pămînt, fabrici, bănci, ajungerea la putere... toate acestea au condus direct la dictatura proletarietului”. Și, spune mai departe d. Jászai, „pentru acei, cărora le place să lege de nume refacerile periodice, se poate spune că tot bolșevismul maghiar a fost Tisza, iar așul, prostovănu și răutăciosul de Vyx, pe care ticăloasa utopie a ententei l'a trimis în cel mai periculos loc al Europei de mijloc”.

Păreră d-lui Jászai despre partidul socialist, „în a cărui mână a fost depusă soarta țării”, e că, reușindu-i să facă „plebea să înțeleagă pericolul prea mare a lăcomiei în politică”, și „să formeze cu elementele progresiste un guvern cu program socialist, accesibil trebuințelor țării, ar fi putut ajunge ei stăpîni pe situație, salvînd astfel țara de teroarea roșie și urmările acesteia”. „Partidul socialist s'a arătat neapt pentru împlinirea misiunii acesteia”. Mai mult, falșul comunism s'a făcut cu ajutorul lor.

Sociologul austriac Rudolf Goldscheid, care s'a grăbit să o studieze la fața locului comunismul, văzînd direcția pe care o ia, și-a exprimat părererea, că „n'o să ducă la scop”, că „e imposibil o *tabula rasa* de pe azi pe mâine, a ordinii sociale și economice de ieri”. Din dictatura aceasta a proletariatului, care, „dacă n'o să cadă în urma unei complicații internaționale, va cădea sigur în urma altitudinii mării firze a muncitorilor, își va putea trage învățătură proletariatul din avus, cum nu e posibil, cum nu e permis să se facă comunism”.

Majoritatea jurnaliștilor, la început, a servit cu insuflețire comunismul. Anume, zice d. Jászai, „jurnalistica maghiară după firea ei de isterică s'a grăbit să se închine puterii nouă, iar după firea ei de ocoală, acum, întocmai ca în trecut, a servit intereselor celui ce a plătit-o”.

Iar despre clasa mijlocie intelectuală ne spune d. Jászai că a servit comunismul întocmai „în acel fel dezgustător și înjositor cu care a servit mai demult capitalismul, pe Tisza, războiul și revoluția din Octombrie”. „Vinătoarea după ofiții a ajuns culmea”. „Din elementele cele mai reacționare clericale și militare au devenit cei mai guravi comuniști și cei mai cruzi judecători ai tribunalelor comuniste”. „În decurs de 5 ani am fost martori oculari la trei prostituții a inteligenței maghiare; episodul acesta însă, în ce privește scriba, a întrecut acele pe care le-am experimentat în decursul războiului și a revoluției din Octombrie”.

Și de ce așa? Fărădă dintre toate clasele sociale, clasa de mijloc, a intelectualilor, a fost absolut neorganizată. Pericolul pe care-l conținea neorganizarea aceasta, a fost observat foarte bine în timpul regnului Károlyi. Lovász, fost ministru de instrucție în cabinetul lui Károlyi, a făcut o oarecare încercare pentru organizare. Însă tendința lui bună, venind prea tirziu, „a avut aspectul unei contrarevoluții”. Nesuccesul lui Lovász, zice d. Jászai, „a demonstrat evident, că și în politică toate sînt condiționale de vreme”.

Tendințele dictaturii proletariatului maghiar erau rezolvirea unor probleme cardinale, cum e: a) „socializarea producției și a consumației, b) nimicirea claselor, a statului, a militarismului și a birocrației, c) crearea atmosferei morale și spirituale a comunismului”.

Problema socializării o credeau rezolvită prin crearea oficiilor de control și prin inventariere. Neaprofundată chestiunea, „n'au putut observa că socializarea în primul rînd e regenerare morală, educativă și de organizare”. „Socializarea pe birou a fost mai superficială în agricultură”. „Lenin, cu o intuiție de adevărat om de stat, a observat că, într'un stat prin excelență agrar, nu se poate face revoluție fără voia poporul și că toamea după pămînt trebuie necondiționat satisfăcută”. În loc să urmeze exemplul sănătos al lui Lenin, zice d. Jászai, „s'a întîmpiat tocmai contrariul. Cei ce după Lenin era „proștii”. „Nici nu voiau să audă de împărțirea pămîntului”, ba mai mult, „crezînd că nu au destulă luptă cu capitaliștii, proștii, latifundiarii, țărănimia bogată”, agitau muncitorii de pămînt contra „țărănimii mici” și a celor „de mijloc”, zicînd că trebuie nimicita. Feudalismul maghiar trebuie să fie pentru todeauna recunoscut bolșevismului maghiar: acesta a discreditat acțiunea de împărțire a pămîntului, a revoluției din Octombrie și prin faptul simplu că a văpsit cu roșu proprietatea mare, a scăpat-o. Nu numai că a scăpat latifundiiile, ci le-a și acuit de dări”.

Se putea aștepta altceva dela niște oameni, care în noaptea de 20 spre 21 Martie, din cei mai aprigi prigonitori ai numelui de comunist, zic nume, că despre învățăturile comuniste, cum am mai zis, n'aveau idee, - au devenit cei mai „buni” comuniști. Sau, poate, s'e repetat scena lui Saul din Noul-Testament?...

În ce privește problema a doua, erau două păreri. Una a comuniștilor, care ziceau că prin ei „statul vechiu va ajunge în muzeul de antichitate”, „o să înceteze birocrația veche coruptă”, o să facă imposibil „militarismul”.—și altă părere a cugetătorilor social-liberali și anarhiști, care susțineau contrariul, „ce s'a și dovedit de adevărat atât la Ruși, cât și la Maghiari”, constatându-se că statul sovietic are mai multă nevoie să „sporească birocrația”, și de o armată roșie, „a cărei elică nu se deosebea întru nimic de cea veche”, pentru dictatură.

Atmosfera nouă volau s'o creeze prin o religie a statului și învățături marxiste, socialiste, și exclusiv prin acelea care le convinge, „făcând fizicește imposibil, ca o altă gândire decît cea comunistă să se poată valida”. „În urma spiritualismului pus în lanțuri”, „a corupției generale”, „a foamei”, „atmosfera morală” a republicii decada din ce în ce. A urmat, zice d. Jászai, „o neîncredere generală, o groază, o ură”... „*homo homini lupus* poate nici cînd n'a fost mai adevărat”.

Învățătura e: „cum nu se poate socializa și elibera clasa muncitorilor”, sau—adaug eu—cum nu se poate face celace nu se vrea, sau ce nu se știe.

După pierderea dela Tisza, care după d. Jászai a fost o urmare logică a evenimentelor, deodată cu intrarea armatei romine în Budapesta, s'au început și veștile despre vilioarea teroare albă. Se știe că „cavalerii axiomei: nu-nu-niciodată”, „custozii conștiinței creștine”, s'au bucurat de intrarea armatei romine, odată prea disprețuială tot de ei, nu ca să ducă la îndeplinire vre-un program democrat, „neavînd societatea aceasta nici un plan de reformă serios, sau măcar vre-o gândire”, ci ca să se poată valida „cea mai întunecată, necultă și nesălfosă voință a țării”. „Țara a ajuns în mina unor politicieni, a căror analfabetism îl întrece numai lăcomia lor pentru afaceri”: regimul Horty.

D. Jászai întrebă dacă „există oare o cale care duce din iadul acesta”? Și crede că „nu calea capitalistă franceză”, „nici bolșevismul rus”, ci „calea engleză, pavoază de propagatori diferitelor curente de idei”. „Aceasta e calea științei moderne, a empirismului lucid, a umanului common sense și a iubirii evaghelice de oameni”.

CORNEL GIVULESCU

Viena

Franz Hartmann, Die Erkenntnislehre der Bhagavad Olla, Theosophisches Verlagshaus, Leipzig.

Filozofia la Romini, aproape de vre-o sută de ani încoace, are un caracter *prea occidental*. Aceasta se datorește faptului că a pierdut contactul cu trecutul filozofic rominesc, care era de natură mai mult evreo-greco-slavă, orientală deci, că n'are contact cu filozofia noastră populară de natură iarăși orientală, și că n'a avut legături cu filozofia popoarelor înconjurătoare, etnograficește orientale de ascemenea. Dacă am fi avut și multă filozofie originală, e de presupus că iz ea.

ca toate excepțiile pe care individul le face dela masă, caracterul oriental al poporului nostru s'ar fi reflectat în mod firesc în acea filozofie. Și fiindcă am vorbit de orientul etnografic, trebuie să explic, că prin el înțeleg masa omenească din Bohemia și Veneția, spre răsarit, cu rezerve pentru elementul golic.

Filozofia orientului îndepărtat, poate, din acest punct de vedere, să fie cercetată de noi, între altele, și ca o contrabalansare a influenței apusene prea puternice, depersonalizante. Deaceia se poate celli cu un interes mai mult expunerea teozofului Hartmann asupra îndelur filozofice indiene din Bhagavad Oitā, un episod al Mahabaratē.

În timpul luptei lui Arșuna cu neamurile sale, apare zeul Krișna, care, ca să îl încurajeze în luptă, îl ține o lungă prelegere versificată, un fel de introducere în filozofie. Din spusele zeului Krișna, interpretate de Hartmann deformant teozofic, se vede din ce conzistă concepția cunoașterii în Bhagavad Oitā.

Omul este, după episodul poemului indian, un dublu compus: un eu animalic și un eu divin. Eul animalic nu ne dă o adevărată cunoaștere; eul divin însă, Brahma, este adevărul adevărat care se cunoaște pe sine. Eul animalic nu cunoaște adevărul, fiindcă e închis în iluzii particulare. Numai cînd omul renunță la personalitatea lui, numai cînd eșă din „cochila lui de culbec”, și se cufundă în practica iubirii de bine în întregul univers, numai atunci, în starea de yoga, ajunge să cunoască pe Brahma universal, etern și indivizibil, să devle Brahma și deci să cunoască adevărul.

Dualitatea eu animalic — eu divin, privită mai de aproape se arată ca mai complexă. Ca să ajungă până la eul divin, la Brahma, sufletul are de trecut prin multe trepte. Încă în regnul mineral și vegetal există suflet, dar el nu se realizează, ci persistă ca o posibilitate. Propriu vorbind, sufletul apare abia în regnul animal, și ca să ajungă la Brahma, trebuie să treacă prin șapte trepte: prin corpul eteric, forța vitală, instinct, intelect, spirit, suflet cereac și înfirșit prin iubire.

Progresul cunoașterii, care este urcarea treptelor spre Brahma, se face cu multă osteneală, căci natura animalică din om opune o crîncenă rezistență. Cu cît înaintează spiritul pe o treaptă mai sus, cu atît se trezește mai mult, și numai în Brahma e trezirea completă. Depe o treaptă omul știe foarte puțin din ce face se petrece pe celelalte, dupăcum în vis știm așa de puțin despre starea de trezire, sau în trezire despre vis. Depe ultima treaptă însă, dela Brahma, de acolo se știe totul. Ca depe virful unui munte se cunoasc toate cele înfășoare: Deacolo se știe că Brahma e singura realitate și că tot restul e iluzie.

Dupăcum în cunoaștere sînt trepte, așa sînt și pentru întregul univers. Cînd omul moare, fiecare element din care e alcătuit se reîntoarce la masa lui specială de elemente; și cînd sufletul se reîncorporează, se face o nouă alegere a elementelor. Alegerea se face după ce face e dorit mai adevărat omul în viață. Dacă a dorit viu, în fapte, să se înalțe, se va înalța; dacă nu, se va scobori. Din treaptă în treaptă, ca pe o scară, prin dorința vie, omul se poate înalța mereu spre o mai bună cunoaștere. Cînd a ajuns la cunoașterea perfectă a adevărului, a devenit *mahatmas* (maha mare, atma — suflet).

De unde se au asemenea cunoștinși? Dela acei oameni superiori și singuratici, dela mahatmas. Ei au spus adevărul, dar oamenii neîncrăzători nu vor să-l ție în samă. Și așa va fi pânăce va apare un nou Miatullor, care va readuce omenirea la adevăr, deși la început nu va fi recunoscut de nerozi.

Ideile acestea nu sînt cu totul străine popoarelor dimprejurul nostru, nici filozofiei noastre populare, și nici chiar filozofiei vechi rominești scrise. Ideia, depldă, că omul e un dublu compus și contradictoriu: un eu animalic și un eu divin, este în „Divanul lumii” a lui Dumitru Cantemir (1698), în traducerea Ocsisteri, în manuscriptul din 1750, în „Divanul lumii” înscălit de Anton Pann, în „Întrebarea to-

(teptulul cu lumea", în manuscriptul din 1773, și chiar cum ne spune Casler—în traducerea din grecește „Zăbava fandasei", din 1802. De asemenea ideea că eul animalic nu ne dă adevărata cunoaștere, se înfățișează mereu în vechile scrieri. Se zice despre cunoașterea lumenskă, sau animalică: „O lume înșelătoare!" și „gonește vântul și se razemă de umbră". Cum se zicea deplidă în „Ințrebară înțeleptului cu lumea".

G. SAVIU.

General Erich von Falkenhayn, Die Feldzug der 9 Armee gegen die Rumänen und die Russen, 1916-1917. Erster Theil: Die Stoßzug durch Siebenbürgen (1 vol. Berlin, 1920).

Generalul von Falkenhayn povestește, în acest volum, mersul operațiilor militare conduse de el împotriva noastră, până când am fost siliți a ne întoarce dincoace de Carpați. În o a doua parte a scrierii sale, el va vorbi despre înaintarea în România.

Istoria „oficială", aceea pe care Germanii și aliații lor au numit-o „liberarea" Transilvaniei, a fost făcută, încă din 1918, de către Statul-Major german.

Din toate punctele de vedere povestirea generalului von Falkenhayn este mai însemnată decît cea oficială: dar amîndouă ne sînt de folos.

Pără a intra în o expunere a părții tehnico-militare a acestor scrieri, celace nici n'ar intra în cadrul acestei reviste, vom semnala numai marea însemnatăte pentru noi, a expunerii biruinții acestui general, fiindcă ea ne învederează greșălele pe care noi le-am făcut, acele pe care puteam să nu facem și ne dă totodată astfel învîțămîntele ce pot fi de mare folos pentru apărarea, în viitor, a țării noastre așa cum este astăzi întregită.

Falkenhayn ne arată cum armatele romîne, care înaintase¹ prea mult, au fost silitte, în trel-prezece zile, să părăsească Ardealul, deși dușmanul avea forțe mai puțin numeroase, deși armata austriacă era slabă, deși în trupele germane nu erau decît două divizii de trupe de mîna întîia și cu toate că, după cum o recunoaște generalul von Falkenhayn, care nu-și baifocurește dușmanii, Romîniii luptă cu îndrăjire. Ofițerii noștri vor învăța, credem, mult din aceste grele suferințe ale noastre, și așa ele nu vor fi fost zădarnice.

În această scriere este și o parte care nu ne privește deadreptul, dar care este alit de însemnată pentru istoria generală a războiului întreg, încît în Germania s'au adus a-pre dojana generalului von Falkenhayn pentru cele ce a spus, sau, mai drept vorbind, a denăinuit.

În adevăr, prin unele deslăinuri, autorul vrea să arate „nedesbînicia comandamentului general Hindenburg-Ludendorff" și neînțelegerile lui cu acest din urmă general.

Se știe că în August 1916, Falkenhayn a fost întocuit la șefia Statului-Major german prin Hindenburg, care a luat ca ajutor pe Ludendorff.

Se poate foarte bine ca, măcar unele din spusesele lui Falkenhayn să fie ceva exagerate și să fie înfățișate de nemulțumirile sale personale. Totuși se vede bine, că și acum, ca în 1870-1871, erau neînțelegeri mari, „fricțiuni", între capii armatelor germane la care se adăugau, de aceasă dată, „fricțiunile" cu căpeteniile oștirilor austro-ungare.

¹ Die Befreiung Siebenbürgens. — Herausgegeben in Auftrage des Generalstabes des Feld.eres (1 vol. Oldenburg, 1918).

Între acestea din urmă și armatele germane s'a stabilit, cu greu, o conlucrare comună; și, de fapt, se pare că aceasta n'a fost niciodată deplină, nici chiar atunci când s'a dat lui Falkenhayn, în Octombrie 1916, conducerea unică împotriva României. Ar fi interesant de știut dacă, și întrucât, această stare era înrîurită de încercările austro-ungare de pace a parte.

Falkenhayn arată, — celace firește nu rezeșea din publicația oficială, — că „Instrucțiunile” înscălite de Hindenburg, ce i s'au dat, și pe care le publica în întreg, erau „nepotrivite cu principiile admise în materie de comandament”, că ele nu lăsau nici o libertate pentru dezlegarea problemelor ce se iveau în mersul luptelor și că erau într'un cuvânt, „neaplicabile stării nouă ce se ivea, dela data când Instrucțiunile fusese scrise, cu multe zile în urmă ia o mare depărtare de locul unde se desfășurase faptele.”

După cât știm, s'au vîndut, în București, în librării multe exemplare din scrirea lui Falkenhayn și din cea oficială, așa că unii din ofițerii noștri au căutat, cum se și cuvenea, să tragă din ele învățăturile ce sînt de tras, pentru a fi pregătiți mai bine, în viitor, pentru orice întimplare. Dar cum, totuși, sînt puțini ofițeri care să știe limba germană destul de bine, credem că ar fi nimerit ca Statul nostru maior sau Ministerul de războiu să facă să se traducă aceste scrieri așași oricare altele, asupra războiului din urmă, care pot sluji dreptul pentru învățatura și pregătirea ofițerilor noștri. În Anglia, în Franța și în Germania, se traduce în limba țării, tot ce se scrie despre războiul contra lor, de către dușmanii lor. Cu toată pacea, nu ne se pare să se poată zice însă nimerit „foștii” dușmani.

C. R.

Revista Revistelor

Revue de Paris (April, 1921).

Un studiu interesant al d-lui *Félicien Challa* e asupra noilor îmbogății din Japonia. Cuvîntul „*narikin*” (*nouveau riche*) se găsește pretutindeni în gazetele și revistele japoneze, căci niciodată nu s'a văzut în țara lui *Mikado*, a *daymosilor* și *samurailor*, atîta parvenii cîștigînd așa repede averi enorme și ajungînd la situații mondene impunătoare. Care e cauza acestui curios fenomen social? Din al doilea an de războiu încă, Japonia a cunoscut o prosperitate fără precedent. Aliații ei, Rusia în special, au cumpărat din Japonia arme și muniții în cantități enorme. Pe de altă parte, războiul punînd capăt comerțului german în Orient și în restul lumii și jentad pe aceluși Angliei și al Franței, Japonia a reușit să ia locul lor. Exportul său a crescut nu numai în China și în Extremul Orient, dar în cele două Americi, în India, Indochina și Java, ba chiar în unele țări europene. Pe ciud, înaintea războiului, importul în Japonia întrecea mai todeauna exportul, de la războiu încôace, acesta arată un excedent, care la 1917 a atins 568 milioane *yen* (un *yen* valora în timp normal 2 lei 60 bani). Japonia exportă mai ales matasă, cupru, țesături de bumbac. Articolele japoneze au înlocuit pe cele germane în ce privește vasele de porțelan și păpușele. Exportul

chibriturilor, a berel, a săpunurilor, mai ales în China, s'a triplat în ultimii ani. Țesăturile japoneze concurează pe cele engleze pe propria lor piașă, iar conservele allmențore se răspîndesc pretutindeni, chiar în Europa. Flota comercială a Japoniei a fost considerabil mărită în timpul războaielor, capacitatea șanțurilor sale a crescut pe douăzeci de ori. Încă din al doilea an Japonia a început a cîștiga sume însemnate, stocul metalic, care era în 1914 de 340 milioane *yen*, a atins în 1919 aproape două miliarde (aproape 6 miliarde lei). Dar aurul acumulat în Japonia, nu e răspîdit în chip egal în toate clasele sociale. Situația muncitorilor nu s'a ameliorat, ci s'a agravat. Creșterea numerarului, ca și raritatea unor produse din cauza insuficienței mijloacelor de transport, a făcut viața mai scumpă. Prețul orezului, cărbunelui, a țesăturilor a crescut, iar salariul muncitorilor nu s'a mărit în același proporție cu prețul vieții.

Bogăția enormă cîștigată în ultimul timp e monopolizată de un număr mic de indivizi, comercianți îndrăzneți, industriași activi, speculanți norocoși. După profesorul american *Starr*, numărul noilor milionari se ridică la o mie. Unii din ei își întrebunțează averea în opere de interes general: școli navale, academii de comerț, etc. Cei mai mulți o cheltuiesc în

ducind o viață luxuoasă, după e-
 semplul european sau american,
 construind clădiri somptuoase, mai
 toate cu telefon; unii fac colecții
 de artă. Luxul cel mai apreciat de
 an narikin e însă întreținerea unei
 sau mai multor gelshe și automo-
 bilul. Numărul gelsheilor trece de
 cincizeci de mii și ele câștigă pe
 an peste optzeci milioane yen.
 Automobilele sînt mai mult de nouă
 mii în Tokio. Apariția noilor îm-
 bogățiți a modificat nu numai viața
 materială a Japoniei, dar a trans-
 format și viața ei morală și so-
 cială. Poporul japonez a păstrat
 mult timp moravuri simple, o mo-
 rală religioasă dezinteresată și
 idealistă; azi însă gustul bogăției,
 setea aurului se răspîndesc tot
 mai mult. Tinerii aspiră să devină
 mai degrabă oameni de afaceri,
 decît militari sau oameni de știință.
 Primul ministru, contele Teranki,
 vorbește de relaxarea moralei pu-
 blice. Afaceri de pură speculație
 sînt lansate de financieri puțin
 scrupuloși cu banii naționali și duc
 adesea la falimente răsunătoare.
 Unii narikini sînt denunțați ca
 corupători ai funcționarilor. Un na-
 rikin din Osaka, neputînd sfîrși
 construcția unui vas de cinci mii
 de tone din lipsa oțelului, con-
 vinge pe un înalt funcționar să-i
 procure două mii tone din uzinele
 statului în schimbul unui comision.
 Descoperit, acesta se sinucide;
 iar cercetările scot la iveală un
 sistem general de corupție, prac-
 ticat nu numai în uzinele statului,
 dar în mine, ca și la căile ferate.
 Cu acest prilej, un ministru, ba-
 ronul Goto, e acuzat de ași fi
 construit o reședință princiară de
 vase sute mii en. Noii îmbogă-
 ții răspîndesc astfel o atmosferă
 grea de corupție și de scandal
 în această țară a onoarei militare
 și a idealismului. Ultimele piese
 de teatru japoneze dovedesc că
 înținerea corupătoare a bogăției
 a crăpat aici familia unde până
 ieri femeia rămăsese tovarășa și
 chiar servitoarea credincioasă a
 soțului. Opinia publică japoneză
 reproșează îmbogățitorilor viața lor
 de lux, contrară cu tradiția. Ei
 sînt acuzați de a crește prin spe-
 culații și prin cheltuieli nebune

scumpetea traiului. Guvernul tu-
 tenționează un impozit special pe
 beneficiile de război. Generalul
 Sato cere ca statul să ia, de la noii
 îmbogățiți, un miliard de yen, în
 folosul armatei și a flotei. „Pule-
 rea răufăcătoare e aurul, scrie
 dinoul, e responsabilă de deca-
 dența unor popoare ca Portugalia
 și Olanda”. Japonia începe să su-
 fere de o „intoxicare prin aur”.
 Clasele populare, funcționarii și
 muncitorii, sînt mai cu seamă os-
 tile noilor îmbogățiți. În 1917 au
 fost 417 greve, în August 1918, au
 avut loc tulburări și revolte din
 cauza scumpetelor traiului. La Osaka
 și la Kioto, bande înarmate de
 bărbați și femei au ars magazine
 și depozitele acaparatorilor de o-
 rez și armata a fost silită să in-
 tervină. De atunci muncitorimea
 e într-o continuă agitație. Con-
 dusă de intelectuali, ea cere re-
 forme egalitare: sufragiul univer-
 sal, dreptul a se constitui în sin-
 dicat, opt ore de muncă. Unii
 prevăd un bolșevism special, acelu-
 monarhist, care fără a rupe legă-
 tura dintre popor și împărat, acelu-
 flu al soarelui, va căuta să înă-
 lture prin violență stăpînitul detes-
 tați: aristocrația, birocrația și
 mai ales recenta plutocrație japo-
 neză. Apariția noilor îmbogățiți va
 grăbi desigur evoluția Japoniei
 către democrație.

Mercure de Franca (Martie, 1921).

Oricui s'ar părea de ciudat, to-
 luși noțiunea de *progres*, așa de
 familiară, așa de veche, ridicată
 în slavă de unii, negată de alții,
 nu are încă o definiție riguroasă și
 înșifcă. Toate definițiile ce s'au
 încercat până azi studiază numai
 diverse aspecte particulare fără
 a-i atinge însăși esența noțiunii.
 În articolul O definiție a Pro-
 gresului, d. Léon Lajotte, încear-
 că, bazat pe examinarea faptelor,
 o definiție a progresului aplicabilă
 numai artelor și meseriilor, indus-
 triei și științei. Întrucît aceste ra-
 muri contribuie la civilizație.

Dacă cercetăm rezultatul tulu-
 ror descoperirilor, îmbunătățirilor,
 invențiilor pe orice teren practic
 sau teoretic, vedem că ei se re-
 duc, în definiție, la o economie

de muncă, de valoare, de suferință, de vieți omenești și de timp, însă munca este o energie dinamică, precum valoarea e o energie statică; timpul este și el unul din factorii energiei, iar suferința este, pentru mașina animală, o pierdere de energie; viața însăși e un condensator de energie. Și atunci se impune ca necesitățile de definiție: Progresul este o economie de energie.

Această definiție, zice d. Lafitte, are toate calitățile unei bune definiții: E scurtă, se aplică la sferă întregă a definiției, e reciprocă, pentru că putem face din predicatul subiect și din subiect predicat fără a schimba înțelesul și în fine e clară pentru toți cei care stăpinesc sensul exact și valoarea cuvintelor.

La Revue Mondiale (Mart, 1921).

Sînt mai multe feluri de socialism; această doctrină, internațională prin esența ei, prezintă totuși aspecte particulare, nuanțe proprii fiecărei țări unde se dezvoltă: altul e socialismul german, altul cel rus, francez ori italian. D. Georges Renard, profesor la Collège de France, într-o serie de conferințe științifice la Colegiul liber de științe sociale, urmărește să fixeze fizionomia specifică a acestei doctrine în Franța. În Bazele socialismului francez d-ns susține că, deși scopul oricărui socialism e de a crea o ordine socială în care toți oamenii fără deosebire de sex, rasă și credință să poată găsi înfăptuire egală, întru cît depinde de societate pentru a se dezvolta în mod complet aptitudinile lor inegale și diverse, — totuși socialismul francez, în urmărirea acestui scop, se deosebește de celelalte școli prin unele principii și unele mijloace.

El are o întregă bază: e sentimental, idealist și științific. E sentimental socialismul francez, căci are pasiunea fericirii universale; el vrea să corecteze egoismul izolator al individului prin solidaritatea ce leagă pe om de om, și îi îndoaie puterile. De aceea atribuie un rol precumpănitor dezvoltării, dorinței de a ajuta, a mîngîia, simpatiei de frate pen-

tru toți cei ce suferă de foame, de frig, de neștiință; dar mila sa pentru suferință e o milă activă și bărbătească: această milă vrea să nu mai fie pe viitor subiect sau nici săraci nici mizerabili.

Este idealist, oricît de rău ar suna unor urechi cuvîntul. Idealul său, stiloul de pară ce-i arată drumul, este un ideal de dreptate. Plecînd dela principiul că toți membrii adulți ai societății sînt persoane echivalente, el vrea aceleași drepturi și aceleași datorii pentru toți, deși împlinesc sarcini deosebite. Mai multă libertate și mai multă egalitate. În numele dreptății, cere ca femeia, în viața de familie ca și în cea publică, să fie ridicată la înălțimea tovarășului său.

Sociale drept ca egalitatea să treacă din domeniul politic în cel economic.

Cu toți copiii să aibă deschis drumul spre știință, fără altă restricție decît puțința lor de a profita.

E drept să fie pentru toată lumea necesarul și prisosul, pîinea și florile, munca și repausul, plăcerea și fericirea.

Cum e drept ca nimeni să nu mai poată face pe altul să muncească în locul și spre folosul său.

Și să înceteze săpînirea și exploatarea omului de cîră om, să dispară dintre oameni ură, violența, viclenia, războiul și să viadă pacea și dragostea.

Idealul socialist francez este individual și social: vrea ca omul de mîini să fie superior celui de azi în putere, în frumusețe, în inteligență și în moralitate mai ales. Pentru acela luptă în contra alcoolismului, a desfrîului, a ignoranței, și ordonă oricărui socialist: fii mai luminat, mai științific pe tine, mai generos, mai îndatoritor decît dușmanii tăi. Socialismul francez vrea să amelioreze mediul concomitent cu individul.

E științific în fine. Pentru că are convingerea că numai știința, sociologia și economia politică, prin acumulara faptelor, prin analiza continuă a realității, prin stabilirea legăturilor dintre cauze și efecte, poate da staturile prece-

tice, în urmărirea întel, poate servi socialismul francez de spiritul de aventură, de fantazie capricioasă, de iluminismul ce crede că poate aduce raiul pe pământ printr'o lovitură de hașchetă.

Lăsînd la o parte frazele și cuvintele goale, socialismul francez a creat consiliul economic național care, cu ajutorul tehnicienilor, cooperativilor, funcționarilor, studiază, prepară, elaborează soluțiile realizabile ale marilor probleme financiare, educative, economice, probleme ce implică o profundă modificare a mediului și aer a fi rezolvate fără a opri producția, fără a deslănța frămîntări și războiul civil și fără a naște dezordinea, foametea, mizeria.

Socialismul francez recunoaște că știința e importantă și indispensabilă, dar vrea ca ea să fie subordonată sentimentului de solidaritate omenească și idealului de dreptate.

Le Nouvelles Revue Française (Februar, 1921).

În numărul acesta d. *Albert Thibaudet* se ocupă de una din cele mai noi cărți asupra urmărilor războiului.

Învățăturile politice ale Păcii de Jacques Bainville. Bainville e un discipol al ideilor lui Charles Maurras. Un discipol al ideilor „interesului francez”. Thibaudet caracterizează astfel fizionomia lui Bainville în literatura politică franceză: „Cărțile lui au în politică același fizionomie pe care Istoria literaturii franceze a lui Nisard o avea în literatură. Există pentru el o perfecțiune politică franceză: tratatele din Westfalia, cum există pentru Nisard o perfecțiune literară: marii autori clasici de după 1661”.

D. Thibaudet nu se împacă cu acest punct de vedere, prea subiectiv, prea istoric, prea puțin actual și în desarmare cu situația reală a Franței de astăzi. Tratatul din Versailles a lăsat Europa cum tal un pul, spune d. Thibaudet. Or? sînt două feluri în care poți lăsa un pul: să tai carnea urmînd articulațiile naturale sau, ca la restaurant, să tai în porții egale fără a ține seamă de aceste

articulații. „Autorii tratatului din Versailles voiau să taie Europa centrală după articulațiile ei naturale. Trebuiau să ajungă la asta observînd principiul naționalităților. Dar s'a putut observa că naționalitatea nu e o articulație atât de naturală și că două alte principii trebuie să o completeze: principiul asociațiunii istorice și principiul deșeurilor”. Bainville analizează *numa* principiul naționalităților ca e sistemul de diviziune francez. Dar neglijează principiul deșeurilor care e sistemul englez. Aici e defectul punctului de vedere unilateral al cărții lui Bainville. „Nu e vorba spune d. Thibaudet, de a împărți după articulațiile naturale ale obiectului de împărțit, ci după articulațiile naturale ale încreșelor care fac împărțea”. „Idela generală care stăpînește cartea lui Bainville e că vechiul regim francez a știut să menție o Germania dezlănată, pe cînd regimurile actuale au favorizat primejdia cea mai mare pentru Franța, anume unitatea germană”. „De ce spune d. Thibaudet, raționamentul prin subiect, cu excluderea raționamentului prin obiect?” Era în firea lucrurilor să se facă astfel împărțea. *Germania a putut fi alădată deslănată* prin religie și politică. Dar acum toleranța religioasă domnește în Europa și viața politică a Germaniei, după ce o deslănat-o, a unit-o.

„Dacă împărțea dictată de interesul englez, împărțea care desparte țărîmul de continent, e reușit într'o oarecare măsură, astăzi ține mai ales de violența și dibăcia britanică? Nu tocmai, ci de o stare de geografie politică care favorizează astăzi *Englerra*”. În Germania, de altfel, împărțea tradițională engleză n'a reușit, înlocuită cu împărțea tradițională franceză.

D. Thibaudet își sfîrșește astfel articolul: „Interesul francez e avut împotriva lui etnografia dacă nu geografia, pe cînd sistemul tradițional englez (al deșeurilor, și al acaparării litoralului) e avut pentru el cel puțin etnografia”.

Nuova Antologia (Ianuar, 1921).

Senatorul *Chlappoll* - fost profesor de Istoria Filozofiei la Napoli și autor al unui recent studiu asupra „Crisei cugetării moderne” - publică un articol în care se ocupă de Actuala criză civilă.

Oricine cugetă mai adânc la frământarea omenirii în prezent, își va da seama că, în afară de scăderea energiei vitale produsă de războiul mondial, și în afară de creșterea tendinței de-a consuma fără a se intensifica producția, care trebuie să satisfacă și cerințele măritii și să pună la loc cele distruse, - societatea occidentală în special trăește, o parte sub teroarea răspîndirii bolșevismului, iar restul sub mirajul fericirii viitoare ce va veni tocmai prin noua organizare socială preconizată de Comuniștii Ruși.

Așa dar criza prezentă este pe deoparte economico-socială, dar pedalează parțial pe morală, și aici sînt de aplicat remediile cele mai eficiente.

Care sînt aceste remedii ?

Din complexitatea lor A. alege pe cel mai eficient (...dar poate tocmai prin aceasta mai greu de aplicat (mediat) : atenuarea exceselor Materialismului modern prin reacțiunea Idealismului !

Căci dacă alții Burghezii după 89, cit și azi Socialiștii, au reușit în parte să creeze libertățile sociale și economice cele mai largi, și uali și alții au omis de-a le asigura prin crearea unei noi forme de educație morală și spirituală, în stare să renoveze realmente sufletele și societățile.

În crearea acestui nou conștinut ideal și civilizator în acel centru care este personalitatea umană, emancipată azi prin revoluția economico-socială, vede A. remediul cel cu adevărat eficient, pentru revenirea la mersul normal al Omenirii. Deoarece, - ocea „molină” a recentului război internațional nu se poate astăzi lecu doar prin prevederi economice și prin acorduri politice ; ci în primul rînd, printr-o renovare a spiritului individual și popoarelor, printr-o re-educare morală și civică a unui-

țării suferînde. Numai prin acest pact Societatea Națiunilor va putea să se așeze pe baze solide și să procedă temelnic la opera de reedificare în mijlocul altor uriașe prăbușiri” (pg. 6).

Numai înlăturînd „nevroza modernă” a claselor de sus (*P. Janet*) și mizeria economică din cele de jos (*J. M. Keynes*), omenirea va putea privi din nou spre Scopul cel mare al Umanității, lupta pentru subjugarea Naturii (*O. Leopoldi*, „*Olaestra*”) printr-o adevărată colaborare spirituală a tuturor forțelor vii și eficiente din omenire.

„Pentru a salva Lumea nu-l de ajuns a o subjugă ; căci chiar și cînd revoluția socialistă va fi rezolvat problema economică, asigurînd bunul trai comun, prin aceasta nu va fi rezolvat problema generală a Vieții, care depinde mai mult de condițiile interne decît de cele externe, ale filatei noastre”.

Să se diminueze excesul Positivismului și Mecanizării vieții moderne („care în ultimul timp devenise pur uz al Forței, cauză generatoare a tuturor egoismelor individuale, sociale și naționale”) - și atunci omenirea își va regăsi punctul de sprijin astăzi deplasat.

Ce este mai grav însă, e faptul că noii reorganizatori ai așezării sociale, desconsideră remediul propus de A. și din această cauză „reforma socială pe care o preconizează Socialiștii, înloc de-a duce omenirea la o anomalie civilizatoare, se va rezolva în mod fatal într'un război al tuturor împotriva tuturor”. Mai grav ca orice însă i se pare exclusivismul proletariatului comunist în care nu trebuie văzut altceva decît perpetuarea sub formă agravată, a Materialismului care-a dus omenirea la izbucnirea Războiului Internațional

Se scapă adesea din vedere că această criză prezentă e prea profundă spre a putea fi rezolvată de-o singură clasă socială, - Proletariat ori burghezic. Salvarea nu poate veni decît prin colaborarea lor întru realizarea bine-

făcătoare „valorilor morale, ideetice” cu totul decăzute. Și la aceeași grandioasă lucrare, „este chemată azi Școala, Biserica, Familia și Pressa; sînt chemate toate spiritele libere, toți oamenii cu tragere de inimă, toate Statele înțelepte și luminate, toate Popoarele care înțeleg să facă parte dintr-o comună familie umană”.

Cu ocazul morții fostului Cancelar german Bethman Hollweg, senatorul B. Cirmeni publică articolul Responsabilității Războiului, spre a vedea dacă, și intru cât e drept ca el să fie trecut de istorie printre autorii Războiului Mondial.

Inferior, destigur, genialului Bismark, mai puțin abil decît însuși Below, Bethman rămîne totuși „un brav'umo” căruia i se poate imputa cel mult lipsa de energie și prea marea credulitate. Cu aceste defecte (destul de grave pentru poziția ce ocupa și mai ales în 1914!), ne apare el în împrejurările cele mai critice ale Cancellariatului său și ele n'au putut fi atenuate de alte frumoase calități, dintre care poate cea mai evidentă era dorința de pace și de înlăturare a conflictelor armate între popoare. Aceste predispozițiuni le-a scîrît dela început (cînd tocmai se deschidea chestiunea ocupării de către Austria a Bosniei-Herzgovinei) și ele au fost în asentimentul Împăratului despre care Cirmeni spune: „Acesta, încă de la urcarea sa pe tron, dăduse dovadă de spirit împăciuitoare, convînd la Berlin cunoscuta Conferință Internațională pentru legislațiunea socială” (pg. 186).

Bethman Hollweg stringe raporturile de amiciție cu Rusia și face tot posibilul să găsească o cale de mulțumire a Angliei care tocmai cerea Germaniei încetarea construcțiunilor navale („Anglia, bătută de concurența germană pe cîmpul industrial, se temea mult de aceeași concurență pe cîmpul naval, în care socotea că era condițiune vitală pentru Imperiul britanic să mențină primatul cu orice preț” (pg. 186).

Deși în urma eșurii acestor tratative Bethman Hollweg rămase

învin de amiralul Von Tirpitz, — n'a avut curajul să se demită, nici energia necesară să sîlbîmbe radical politica germană față de Anglia. Slab cum era „pedeoparte lăsa să treacă politica navală impusă de Von Tirpitz și pedeaaltă parte continua politica sa anglo-filă” (pg. 187).

Responsabil deci de izbucnirea Războiului nu poate fi decît altcîcîl poate fi acuzat de slăbiciune, ingenuitate și lipsă de perspicacitate diplomatică. Căci „adevărul sfîrșitor al izbucnirii nenorocitelor conflagrațiuni europene au fost în realitate conducătorii politici ai austro-ungare” (pg. 187) — de care Cancelarul german s'a lasat indus în eroare. Preocupat de noua barieră ce-i punea, în calea spre Orient, Tratatul de București și în același timp de agitațiunile panslaviste din Monarchie, cași de noua orientare politică a României, guvernării austro-ungare, în frunte cu Conte Berchtold, încep să însuflețea Kaiserului teama că expansiunea în Orient este periclitată; și impresionează și mai mult panica lor prin atentatul Archiducilor, pe acel Kaiser care — în misticismul său — simțea pe regii unși de Divinitate și care îndată „și plîndu cu totul mințile” (pg. 188), dîndu-le ascultare.

Ar fi putut reacționa Cancelarul, fie dejucînd pe Berchtold (care voia să antreneze Germania într'un războiu din care Monarchia ar fi eșit... consolidată), fie potolind elanul războinic al generalilor din entourage-ul imperial. N'a făcut-o și a continuat a crede în neutralitatea engleză pînă în a cincea zi care-a premers declararea ostilităților (deși ambasadorii germani îi telegrafiau realitatea lucrurilor!). Iar cînd se văzu înșelul în așteptările sale, avu stîngăcia de-a declara ambasadorului englez: „Dar ce? O să ne declarăm războiu pentru niște Chiffons de Papier?” — frază cîl se poate de nenorocită, de care au uzat apoi predicatorii înțelegerii făcînd să se creadă că Bethman Hollweg ar fi scîrît-o într'un discurs bine chibzuit la Reichstag” (pg. 190).

Tot lipsit de energie s'a arătat

Cancelarul cînd n'a știut să împună guvernului din Viena să dea de bunăvoie ținuturile ce aparținneau Italiei spre a o atrage de partea Puterilor Centrale, deși a fost el cit și Kaiserul au intervenit în acest sens (pg. 190).

Odată războiul în curs, prin înasăși forța lucrurilor, militarii avînd precădere, a fost ușor generalilor Hindenburg și Ludendorff să-l întărească dela cancelariat, după ce fără voia lui — consimțit la declararea războiului submarin fără cruțare.

În 1917, Bethman Hollweg a răstănit în Castelul din Hohenfow unde se născuse (29 Noembrie 1856) și unde muri (3 Ianuar 1921). În loși acești patru ani n'a dat semne de viață decît o singură dată: atunci cînd s'a oferit în locul Kaiserului, cerut de franco-englezi, ca ministru responsabil de faptele suveranului său irresponsible.

Deutsche Revue, (1, 1921).

Libert Haas, Argentina. Războiul a pus într-o lumină neașteptată mai cu seamă ținerile fără de origină colonială, cum e Argentina, care a căpătăt azi greutatea unui stat avut și s'a afirmat ca o țară cu prestigiu la recenta conferință dela Genua. Autorul stabilit de multă vreme în Buenos-Ayres, începe un studiu asupra împrejurărilor din noua sa patrie, așa de modestă la origine.

Pentru Spania de odinioară, Argentina avea o valoare secundară: un fel de etapă în drumul spre Peru, cînd voia cineva să evite furtunile capul Hoon ori primejdia de a se înalini pe mare cu piratul.

Argentina n'avea aur ca Peru, toluși încă de pe atunci se făcure într'însa culturii întinse de pămînt, și orase; după modelul din Spania se ridică la 1607 o universitate lesuită în Cordova. Pe lîngă funcționari, marinari, am loiași comerciali spanioli se adună cu vremea o populație eterogenă, mai ales evrei izgoniți din Portugalia și aceștia transplantă alci viața modernă europeană. Dar li-stonomla populară, națională, o căpătăt Argentina abia după ce se ivi locuitorul, tot de obîrșie europea-

nă, al cîmpilor Pampas. Acest „gaucho" original duce până azi viața primitivă, nomadă, hrănindu-se cu ajutorul animalelor sălbăticiile ale stepelor.

Valoarea economică a acestei viețuitoare omenești este nulă. În schimb el este auto ul unul tolelor interesant, care împrumută Argentinnei culoare și un caracter specific. Pentru gaucho nu există lege, autoritățile ori biserică. Are un cod propriu și o formă de viață religioasă specială.

În Argentina lipsește celace se chiamă la purtanti „colour-line". Deși lipsesc vinătorii de piel roșii ori tribunalele de linșare, Argentina este totuși, în mai mare măsură decît Statele-Unite, o țară a omului alb. Temperamentul sud-americanului prezintă mai multă înrudire cu arca decît Americanul din Statele-Unite.

După sculurarea jugului spaniol — pe o chestie de onoare și demnitate în Argentina urmă o epocă de intrigi politice, de pronunclamește și lovitură de stat, până la dictatura lui Don Juan Manuel Rozas. 1835. Dela căderea violentă a acestuia, în 1862, conlînă până azi regimul liberal-democratic tip european, cu multe apropieri de constituția Statelor-Unite. „Republica" a eșit, nu din evoluția firească a împrejurărilor, ca în Elveția, ci din entuziasm pentru un ideal politic abstract.

Profesorul R. F. Kalndl din Graz își pune întrebarea, dacă e bine ca Austria să înceteze politica de alipire la Germania. Autorul a mai publicat, în aceeași chestiune, un studiu în 1920: „Mintuirea poporului german în ajuul catastrofei", în care dovedea nevoia unei uniuni imediate a tuturor Germanilor. Dacă revine s'acum asupra problemei acesteia, o face în urma rezultatului neașteptat al alegerilor din Oc-tombre pentru Landtag, cînd partidul politic al Germaniei-Mari s'a dovedit impopular celace nu se explică altfel decît că ideea n'a pătruns deplin în popor. Par-tidulele politice ele siagure nu sînt desuși de edificare asupra lucrului. Păaa și în cercurile indus-

triale din Austria, se găsească ad-versarii ai unuia.

Și totuși nu este alt mijloc pen-tru a pacifica Europa decât acesta. „Fără ajutorul nostru nu se poate face ordine”, zice Kaizl. În scurtă vreme se va balcaniza tot conti-nentul, bolșevismul va pătrunde până la Ocean. Kaizl nu găsește nicio contradicție între năzuințele sale naționale și între interesele Europei. El concepe înălțu un mare teritoriu economic, cu reunirea iu-turilor porțiunilor devenite azi ne-germane, și cu drum la Marea Neagră și Adriatică. După aceea o federație generală europeană. Au-torul insistă asupra nevoii de a se urmări în practică aceste idea-turi, chiar acum. O amănare în-seamnă să îngropi ideea pentru tot-deauna.

Să se găsească oare lo-cuitorii în planee? Întreba-rea nu e nouă, însă profesorul O. Knopf din Iena îl dă o formă mai modernă și mai științifică: „Con-dițiile planetelor, zice el, sînt oare de așa natură, încît să poată lua naștere ființe, cu care să comu-nicăm de pe pămînt?” Knopf răs-punde „nu”. Comunicația cu lo-cuitorii cerului este o perspectivă tot așa de îndepărtată ca și acela de a abate vreodată planetele din drumul lor.

Ființe organizate ca cele de pe pămînt nu se află în nici un corp cereesc. Pornind dela un prototip comun, viețuitoarele pămîntului au suferit în curs de milioane de ani o serie de transformări zoologice, care sub acțiunea unei succes-ivni anume de împrejurări deter-minate au produs în cele din urmă speța zisă „homo sapiens”. E greu de închipuit că aceleași impreju-rări se vor mai întîlni vreodată în același fel. Omul nu se mai poate dezvolta a doua oară nici pe pămînt, dară mi-te într'un corp ce-reesc, unde condițiile de existență sînt așa de profund deosebite de ale noastre!

Dar să admitem că ar fi pos-ibil. Insușirile sufletești ale vie-țuitoarelor extrapămîniene ar fi însă cu totul altele. Cînd este așa de greu să stabilești identități în-tre ființele globului nostru, e ab-

surd să ne închipuim că oamenii din ceruri au să aibă despre lume aceleași imagini ca noi.

Dar iarăși, să presupunem și ab-surdul. Să presupunem că există ființe la fel cu noi, cu același ni-vel cultural ca noi. Un schimb de vederi cu ei ar fi însă absolut imposibil. Ca un proiectil să a-jungă bunăoară în lună admi-țînd că nu împlină nici o rezis-tență în aer are nevoie de o viteză inițială de 11 km., pe cînd cea mai mare viteză azi este de 1 km. Tot așa, radiogramele. Scia-teele electrice străbat cel mult douăzeci mil de km. Până la lună sînt încă vreo 378000 km., iar până'n Marte 75 de milioane!

Deutsche Rundschau (An. 47, 4).

Hermann von Rosen: C opera-tivele în Rusia de azi.

Cu toată piedeca, ce o arunca regimul țarist în calea dezvoltării culturale și economice a Rusiei, aceasta a căutat veșnic, în ultimii 50 de ani, să se modeleză după țările occidentale. Dela 1918 s'au făcut în această direcție progrese și mai însemnate. Iar speranța că și de acum înainte lucrurile se vor schimba tot în bine, este în-dreptățită de surprinzătoarea în-florire a cooperativelor sătești.

În Rusia, până la sfîrșitul veacu-lui trecut, cooperative de produ-cere n'au existat, însă subî denumirea de „Ariel” filiaju subî Nicolae I niște asociații solidare întîe lucrătorii, care au influențat în bine asupra individului, mai ales în meseriile, unde condiția neapărată era cinstea și încre-dera.

Cea dintăi asociație de con-sum s'a întemeiat la 1899. După 1914 greutățile de aprovizionare și transport au silit guvernul să încurajeze cooperativele. Avîntul cel mai mare însă îl luară ace-stea în urma revoluției din Marte 1917. După o statistică engleză probabil că mișcarea a cucerit toată Rusia. Centrala din Ucraina „Dajeprowsky sojus” este repre-zențată și în Berlin, unde face co-menzi de sute de milioane.

Fără îndoială, progresul acesta economic își găsește explica-

și înăltu în forțele latente ale poporului liberal, apoi în psihologia Rusului, deprins să treacă brusc de la apatie la impulsivitate. Doctrinarii de la guvern, suprimind băncile și întreprinderile particulare pe acțiune, au imprimat și el un nou progres cooperativelor, îngăduindu-le să se ocupe cu comerțul mare și cu băncile.

Lipsa de utilaj agricol și greutățile muncii au silit pe țărani să se organizeze și în cooperative, contribuind la cristalizarea unui sistem agrar nou, rezultat din haosul anului 1918, care sistem a întrecut cele mai îndrăznețe visuri ale lui Stolypin, și l-a pus pe Lenin într-o situație tragicomică: căci până la 1913 abia 5,7 milioane de țărani trecuseră la proprietatea privată, pe când în 1919 nu mai puțin de 81 la sută din pământul arabil se găsește în proprietatea particulară.

Cu caracterul lor anticomunist, dar nefiind nici cu socialismul unilateral, nici cu individualismul nepractic, cooperativele vor dăinui și în viitor, oricare va fi constituția politică a Rusiei.

E. Jenny: O revoluțiune economică universală.

În relațiile internaționale dinaintea de războiu țările cu industrie bogată exercitau o supremație economică netăgăduită, întrucât ele posedau capitalurile și tot ele ficau și prețurile, iar statele cu materii prime erau nevoite, din pricina concurenței, să solicite pe cumpărători chiar la ei acasă. Marile câștiguri rămăneau astel în țările capitaliste.

Dar încă înainte de 1914 se observase oarecare scădere în producția materiei prime, sub forma unei lupte înverșunate încinsă între statele industriale pentru acapararea izvoarelor importante de producție ale globului. Să ne gândim numai la regiunile petrolifere, a căror tendință generală de captare nu puțin a influențat mai la urmă și politica țărilor.

Războiul însă a schimbat complet raporturile. Cantitatea de bunuri existente, precum și posibilitățile lor de producere continuă a fi după 1914 cu mult mai

prejos de cerințele pieței din timpurile normale. De aici o goană nebună după ele, și o suferință acută din cauza scăderii brusce a ofertei și a urcării dintr'odată a prețurilor, căci scumpețea apasă asupra consumului, impunând popoarelor restricții și reduceri la cheltuieli. Însă micșorarea capacității de consum și cumpărare face la rindul ei imposibilă normalizarea industriei, ale cărei cereri provoacă veșnica urcare a costului materiilor prime.

Este evident că veniturile cele mari au să intre de acum în mina producătorilor de materii prime — constatare făcută și la conferința din Bruxelles de către Elveția — iar țările industriale, bogate altădată, au să sărăcească. Fenomenul va avea repercuzie și în situația politică. Deja azi Argentina și Statele-Unite au ajuns, din state tributare, creditorii cei mai cu prestigiu, pe când Europa a căzut în rindul debitorilor.

Țările vechi, purtătoare de cultură înleasă, au să devină deci cu vremea niște imense ateliere, executând ca niște coloni, pe un preț derizoriu, comenzi generoase ale țărilor înapoiaie. Întrăm într'o epocă, în care odată cu relativa demonetizare a industriei superioare vom avea fenomenul unei rapide dezvoltări culturale în țările mai tinere, agricole.

În croica sa literară — cu privire la istoria culturii în Danemarca", *Albert Dresdner* se ocupă în amănunte de publicația recentă a lui Wilhelm Andersen (*Tider og Typer af dansk saands Historie*), în care cunoscutul profesor din Copenhaga dă o expunere sistematică a istoriei literaturii daneze, făcând să relaseze elementele caracteristice, nota generală sultească a nașunilor germanice din nord, precum și caracterul specific al poporului danez.

În volumele apărute până acum, prima parte o intitulază el „Erasmus", a doua „Goethe", căci Andersen face întâiu un studiu general asupra humanismului, de la început până în sec. 18-lea, când humanismul latinsec se fasonază, ca să fie piept curetelor din sec.

18-lea, adaptându-se, popularizându-se, raționalizându-se, și transformând politistorismul academic într'un enciclopedism folcloric. Cu alte cuvinte, Andersen face monografia humanismului în hoiarele lui germanice.

În sec. 19-lea Winckelmann, Lessing, Herder și școala filologilor din Göttingen dau humanismului danez o tinctură grecească. Goethe își crease deja un ideal și făcuse din el o forță creatoare de mîna inițiu, adaptîndu-l la nevoile culturale germanice. Mediul acesta dădu altă orientare și lui Oehlschläger. Humanismul elenic apare ca o reacție în contra clasicismului latin al șărilor romanice. Sint cunoscute legăturile lui Schiller, Goethe și ale romanțicilor germani cu poetul Oehlschläger, arheologul Bründsted, cu poeta Friederika Bruun, cu Orsted. Cazul lui Thorwaldsen este și mai cunoscut.

O perioadă nouă se deschide cu I. C. Helberg, cînd în șălacurențelor noi, humanismul pierde contactul cu masa poporului și se aristocratizează. Madsvig face acum din filologie o disciplină severă. Naționalistul Orndvig ia poziție în contra idealului general omeneasc după chipul lui Goethe și Hegel. Apare acum personalitatea scriitorului de povești H. C. Andersen. Humanismul intră în faza de descompunere. Se afirmă acum Sören Kierkegaard, Julius Lange, Georg Brandes, a cărui personalitate revoluționară se pronunță în contra curentului religios, luptînd cu pasiune pentru libertatea șădellor, îndreptînd spiritul public cîră critică modernă și problemele științifice ale apusului, luînd de model pe St. Beuve și Taine. În filozofie se impune figura lui Harald Höffding. După pierderea Schleswig-Holsteinului, Danemarca se lasă tot mai mult influențată de Franța. Cultura literară cîștigă în amploare, poemele lui I. P. Jacobsen evidențiază în șăfșit maturitatea limbii, geniul de perfecțiune al stilului artistic.

Andersen analizează influențele humanismului pînă tîrziu la Henrik Pontoppidan, Holger Drach-

mann, Karl Stellerup, Johannes D. Jensen și Sophus Michaëlis.

Das Tagebuch (An. 1. Cael 49)

Într'un Apel cîră cei din Praga Ștefan Grossmann, directorul revistei, caracterizează tensiunea nervoasă, la care au ajuns relațiile de azi dintre guvernul german și cel cehoslovac. Precum se știe, noua republică s'a angajat dela început într'o politică vădit ostilă intereselor germane, și îndărătul acestei politici se simte mîna a doua personalității aproape tot așa de populare: unul este Karl Kramarsch, fost candidat la scaunul prezidențial, implicat mai demult într'un proces de înaltă trădare în contra statului austromaghiar, și nepuînd deci nici azi să uite sentința cea de condamnare la moarte.

Dar Kramarsch face în mod nesocotit o politică personală de răzbunare, trecînd peste interesele statului său. Vrea ca Germanii să joace azi în statul ceh rolul, pe care Cehii îl jucau ieri în statul austriac. De asemenea, zice Grossmann, Kramarsch tot din interes propriu a tratat și cu generalii ruși contrarevoluționari, încetînd cu Denikin, și sfîrșind cu Wrangel, căci cauza adevărată a politicii sale de conspirație, pentru care a trimis în Siberia atîtea mii de legionari cehi nevinovați, era faptul că devenise, printr'o înurătoare bogată, mare proprietar în Crimeta și deci era interesat la prăbușirea bolșevismului.

Partenerul său este Hotowitz, ministrul de externe, a cărui politică este încă și mai primejdioasă. Cehoslovacia a moștenit 4/5 din industria vechei monarhii, industria creată aproape exclusiv de capitaliști germani, iar 75 la sută din deșeurile se găsesc în Germania și Austria. Însă Hotowitz crede că produsele indigene nu să cucerească piețele lumii. De aici o samă de măsuri de import și export, care vor înșătrăina statului ceh piețele cele mai sigure de destacere. Un exemplu pentru politica lui Hotowitz: Cehii se angajaseră să procure Germaniei o mie de vagoane maiș pentru fabrica bere. Însă comisia cehă a-

sună acum că nu poate lăra decît jumăta e. Cealaltă jumătate, necesară almențării, o vor lăra la anul cu p eț ridicat.

Și cu toate astea, zice Grossmann, Cehoslovacia nu poate trăi pe picior de războiu cu toți vecinii, dimpotrivă cu Germanii are interese comune chiar și în chestia Sileziei. Această provincie rămî-nînd Germaniei, ființal ei va trece ca și pân' acum în Bavaria și Saxonia. în schimb cărbunele va veni în Boemia. Minele devenînd însă oloneze, producția de cărbune va scădea imediat: lasă că 90 la suta din ingineri și funcționari sînt germani, dar polonizarea înseamnă deranjarea industriei carbonifere din tot centrul Europei.

Sînt cunoscute excesele de dăunări ale „legionarilor” cehi în contra populației germane, excese soldate cu vîrsări de sînge, și încheiate prin ocuparea clădirilor și instituțiilor germane, cu persecuții în contra Evreilor și prin răsturnarea monumentului împăratului Iosef. Fiziologul ceh *Emanuel Radl*, unul din conducătorii partidului realist, bărbat cu multă autoritate morală, deși puțin popular, a publicat în „Cas” un articol, în care a veștejit demonstrațiile din zilele acelea și pe care îl reproduce „Das Tagebuch” în Cuvînt lămurit.

„Demonstrațiile, zice Radl, poate că au trecut, însă cine culează să spue că n'au să mai vie, mai cu samă cînd celești articolele rușnoase din „Narodni Politi ka”, „Narodni Listy” și altele?. Ceiști jurnalele cehe... Găsiți numai instigatorul turbații, care n'au curajul să ia asupra lor răspunderea, deși spun că a fost signit stîntul lor sentiment național... Unde-i dragostea cehă pentru aproapele?.. În împrejurarea sta eu nu pot să merg cu „opula publică” a Cehilor: nu știu în numele cîtor oameni subscriu aceste cuvîntute, dar simt că exprim în ele convingerea celor mai buni lil ai poporulul nostru, cînd zic: pe cei poau Germani, morți în focul luptelor din zilele acestea, eu nu-i cunosc, însă într'înșii au fost onorii con-cetățenii mei, frații mei, iar cel

care l-a atacat, a atacat moștenirea cea mai frumoasă lăsată poporulul ceh de Huss și frații Comenius...

Ați ustat oare cruzimele culturale comise de Germani la Louvain și Reims? Vreți să ne facem și noi vino-ali în fața lumii de astfel de rusine?..”

Das Inselfschiff (An. II, cae-tul 1).

În traducere găsim o scrisoare a lui *Gogol* asupra romanului său *Suflete Moarte*. Marele scriitor rus pune că numai Pușchin cunoștea bine adevăratul său caracter. Pușchin zicea că nimeni nu știe să zugrăvească așa de bine plătitudinea și trivialitatea vieții, și să deseneze cu atita putere goliciunea și meschinăria omului de rînd. Caracterul acesta al lui *Gogol* se oglîndește cu toată intensitatea în „Suflete Moarte”. Eroii lui *Gogol* nu-s deloc criminali, plătitudinea lor l-a impresionat pe Rus mai mult decît orice alt defect și vîștu. Și cine simte scîrbă și repul-sie pentru celace este mic și banal, acela posedă în sine tocmal contrariul de celace este fleac, mizerabil și de rînd.

Dar *Gogol* n'ar fi fost în stare să zugrăvească lipurile acestea, dacă nu înfățișa în el Istoria propriului său suflet. Dumnezeu l-a dat lui *Gogol* o natură cu multe laturl. Pe lingă germent buni, a sîdit într'însul păcate multe, dar și dorul de a deveni mai bun. Păcatele acestea grozave *Gogol* le ulre-cul la rîndul său erolor din roman, făcînd din ei niște incarnații ale defectelor sale, și i a urmărit după acela ca pe niște dușmani de moarte, urîndu-i, batjocurîndu-i.

Cînd l-a celtit lui Pușchin primele capitole din „Suflete Moarte”, Pușchin, care ridea așa de lesne și din toată inima, se posomori deodată. La sfîrșit zise cu durere: „Doamne, cînd te gî-deșii ce tristă e Rusia noastră, te apucă groaza lui...” *Gogol* rămase și el încrîmînt. Atunci s'a apucat să mai schimbe, sa mai imoliazască ceva din caricatură aceta exagerată a „Sufletelor Moarte”.

Dar cu toate lipsurile ei, partea întâia și-a ajuns scopul, inspirînd

ciflorilor o adevărată scribă și repulșile față de erol, stirpind un fel de durere și nemulțumire împotriva noastră înșine.

Și Gogol spune prietinelui, căruia-i ațrează scrisoarea: „Să nu crezi ocuma că sînt clar așa de rău. Omul nu se educă numai în școală, eu am scăpat de defectele mele numai așa: trecindu-le erollor, rîzînd apoi de ei, sîlînd pe alții să rîdă și ei. Dacă în scrierile mele n'am putut oament virtuos, e pentrucă n'am putut să-l crez, de oarece nu le semănam deloc. O astfel de carte ar fi rămas fără viață, lipsită de adevăr”.

Archiv für Geschichte der Philosophie (Heft 3-4).

Ludwig Stein: Locul lui Tolstol în istoria filozofiei. Tolstol a fost un poet gînditor, un reformator social și un profel religios. Ca poet și creator, el este mai mare decît ca om și gînditor. Cu toate acestea, locul lui Tolstol în istoria filozofiei este înveșnat.

Care este filozofia lui Tolstol? Tolstol poraește dela siguranța subiectivă a eului cartezian. După ce crede la felul lui Descartes în existența eului, îl divide într'un eu empiric, condiționat spațial și temporal și în altul supraempiric necondiționat spațial și temporal. Eul empiric este relativ; cel supraempiric este absolut și reprezintă în om revelarea eternei divinități. Eul empiric ne dă accidente de cunoaștere, care devin logice numai datorită existenței unuia centru de organizare în om. Acest centru de organizare este iubirea, sau cu un alt termen sentimentul de armonie, sau viața, sau încă Dumnezeu. Istoria omeantrii trece prin trei fazc: faza eului empiric, adică faza animalică; faza socială sau de tranziție și faza divină. Scopul omului este de a trece dela iubirea animalică, la cea socială și dela cea socială la cea pură, la iubirea de divinitate. Mai bine decît în orice păura de cultură, idealul iubirii divine e reprezentat de țărăuul țară învățatură.

Asfel fiindu-l filozofia, care e locul lui în istoria filozofiei?

Conceptiile despre lume sînt

produse de două feluri tipice de filozofi: de raționaliști și de iraționaliști. Tolstol se clasifica în rîndul filozofilor iraționaliști, adică de sentiment, de fantazie și de voință.

Dar între iraționaliști?

Tolstol a fost un filozof de cultură, de sentiment și de viață. Ca filozof de cultură a fost un pesimist față de cultura orășănească, alătura de Antistene, Diogene din Sinope, Rousseau și Nietzsche. Toți preferă starea de natură; dar pecind la Antistene și Diogene din Sinope starea de natură înseamnă eliberarea de nevoile cupleșitoare ale civilizației; pecind la Rousseau natura înseamnă libertate în natura rustică; și la Nietzsche libertatea instincțelor animale rapace, la Tolstol natura înseamnă inocența țărănească, care nu cunoaște pe Dumnezeu, dar îl trăește. Ca filozof de sentiment, apără însemnătatea sentimentului alătura de Goethe, Schleiermacher, Humboldt, Adam Schmitz, Spencer, Nietzsche. Ca filozof de viață, el a pus viața în centrul filozofiei lui, nu natura.

Filozofia lui Tolstol nu reprezintă o coordonare de sistem, pe deoparte, și pedealta el și-a trăit o. Talentul cu care a exprimat această filozofie trăită, face din el vocea cea mai elocventă a tendințelor creștine în tranziția dela eculul al XIX-lea la al XX-lea. El se așează în primul rînd al filozofilor iraționaliști Antistene, Diogene, Pascal, Rousseau și Nietzsche.

Das junge Deutschland (Heft 5-6).

Theodor Däubler: Alexandru Arșipenko. Poetul german Däubler, de care se vorbește așa de mult, publică un entuziast articol despre sculptorul ucrainian Arșipenko. Lui Däubler i se pare Arșipenko așa de nou, încît ne zice: „El nu e născut în Kiev, ci căzut din nou”. Din nou i se căzut, dar a căzut la Paris, între altele și în atelierul lui Brîncuș al nostru, și la Paris și-a asimilat toate încercările mai nouă în sculptura internațională pariziană de vre-o 20 de ani încoace

Dăubler crede că Arșipenko ar fi „cel mai însemnat sculptor expresionist”. Nu totuși însă credea și publicul dela expoziția Internațională din 1920, din Veneția. În pavilionul rusesc, o sală era consacrată lui Arșipenko. Și efectul a fost monstru. Deciteori intram, găseam sala întreagă strimbinduse de râs. În limbașul barcagiilor venețieni numele de Arșipenko ajunsese egal cu acela de caraghios. „Eu nu sînt Arșipenko” se zicea. Cu asta nu vreau să dau dreptate acelui public, încontra lui Dăubler. Arșipenko nu merita risetele lăturora. El mi se pare un talentat sculptor în încercările de direcții ce și deschise de alții.

Dăubler zice că Arșipenko nu înțelege stilul care ține de renaștere și de perioada tîrzie a artei grecești, și că în schimb ține la

sculptura primitivă. Dar și asta e tot o imitație, cu alt cuvînt. Cînd Arșipenko face o femeie cu trei picioare, știm că și lei înaripați dela Corsabad, dela Louvre, au cinci labe, și nu ne emoționăm nici măcar din acest punct de vedere.

Dăubler mai afirmă că Chagall, Kandinsky și Arșipenko asigură artei plastice rusești primul loc actual, în arta internațională, — afirmare mai mult decît riscată. Căci „nimenea” nu poate pretinde să cunoască arta actuală așa de bine. Pe cînd Arșipenko e foarte cunoscut, căci își poartă pretutindeni expozițiile; un Brîncuș deplîdă, nici nu vrea să expue. Că Dăubler cunoaște puțin chiar ceea ce crede că cunoaște, se poate constata și din volumul lui de amintiri „In Kampf um die moderne Kunst”.